

МИКОЛА ЧЕРНЯВСЬКИЙ



ТЕОРИ

Т
О
М

VIII



КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО

Бібліографічний опис та шифри для бібліотечних каталогів на цю книгу вміщено в журналі «Літопис Українського Друку» та «Картковому репертуарі» Української Книжкової Палати.



МИКОЛА ЧЕРНЯВСЬКИЙ

Т В О Р И

ТОМ VIII

КООПЕРАТИВНЕ РУХ ВИДАВНИЦТВО

МИКОЛА ЧЕРНЯВСЬКИЙ

У ЗЕНІТІ

(1897 — 1914)

ПОЕЗІЇ

ХАРКІВ

Укрліт № 2504|к Харків
Зам. 1815 Т. 4.000
Літ.-друкарня
КНИГОСПІЛКИ
Харків, Нестеч.
наб , 14.
1928

РІЗНІ ПОЕЗІЇ

1897

З ТОГО часу, як пильним оком сина
Поглянув я на край свій і народ,
Побачив я, що спить вся Русь єдина,
Під доглядом баскаків-воєвод.
Татарщина їй в голови поклала
Коран орди—свого малахая,
А на царя поставила васала—
Московського лісного шабая.

Хіба не жах—ми боїмось просвіти!
Хіба не глум—і досі, й досі ми
Не кинули селян різками бити,
І всі шляхи ведуть в нас—до тюрми!
І край наш—край сіпак низькопоклонних,
Важких тупиць, гранитових лобів
І тих отар багатомілійонних
До дна душі спаскудженіх рабів.
У нас герой — хамелеон вельможний,
Що не трудив ніколи білих рук,
Що за людей мав тих лиш, хто заможний,
А інших всіх—за бидло і падлюк...

І палахтить душа вогненним гнівом,
Коли дивлюсь на цей нещасний край,
Захоплений реакції припливом,
І не людей—собачий чую лай.

І жах бере, що так ось, рік за роком,
Десятки літ безладно пропливуть,
Перебіжать по нас мутним потоком,
А нам ладу нового не добутъ!

ВСТАНЬ зі мною, хто несплячий,
Невгамовний, нетерплячий,
В кого серце хоч підбите,
Та холопством не повите!

Встаньте, темні і незрячі,
Потом страдницьким смердячі,
Нищі духом і убогі,—
Йдем шукать собі дороги!

Ще нас лиxo не приспалo,
Щe не все для нас пропалo,
Щe нас сонце пестить, гріє,
Щe зостались нам надії!

Встане доля наша, встане,
Нам у вічі любо гляне,
Любо гляне, засміється,—
І нове життя почнеться!

Р И Б К А

М. П. Єгорову.

СПІВІВ нових ти у мене питаєш,
Тихої музи журливих пісень...
Пісня, як рибка,— її не впіймаєш,

Пісню не кожен вітатиме день.
Пісні прохаєш.. Що маю робити,
Шкода без неї вернутись мені.
Кину ж я в море безоднєє сіті,
Щастя спитаю тобі в глибині!

Глибоко сіті у море запали,
Тягнуться тихо по чистому дну...
Витяг на беріг... І тільки впіймали
Сіті рибчину маленьку одну.
Ось вона, срібна, згинається, б'ється...
Б'ється і сріблом' блищить-виграє...
На тобі здобич! Це піснею зветься.
Море ж глибоке—то серце моє.

ПІСНІ ПРЕДКІВ

У ТИХ піснях—не наші думи,
Не наше лихо тужить в них:
Живуть в них предків наших суми,
І часом чути предків сміх.

В землі давно уже потліли,
Кістки співців і їх серця,
А думи в співах підлетіли
І будуть жити без кінця.

І ось летять вони, хвилюють,
По струнах серця крильми б'ють,
Сміються з нами і сумують,
І віру в душі наші ллють.

ПІСЛЯ ПОХОРОНУ

ГІРКО ти плакала... Стіни мовчали.
Блимала, гаснучи, свічка сумна.
Тіні по темних кутках хвилювали,
Мов шепотіли: «Сама ти, одна!..»

Гірко ти плакала... Все проминуло:
Милощі, любоші, свята ясні...
Геть все минулося. Круто звернуло
Щастя недовге на темряві дні.

Гірко ти плакала... Сльози душили.
Сумно гляділи на тебе з стіни
Очі дружини і мов говорили:
«Серденко, годі!.. Забудься, засни!..»

Гірко ти плакала... Стіни мовчали.
Мов прислухалася йтиша німа.
Тіні ще близче з кутків виступали...
В цілому світі була ти сама!..

РІДНИЙ КРАЙ

Акростих

У всіх людей одна свяตиня,
Куди не глянь, де не спитай;
Рідніша їм своя пустиня,
Аніж земний в чужині рай:
Їм скрасить все їх рідний край.
Нема без кореня рослини,
А чоловіка — без родини.

ВІДПОВІДЬ СПІВЦЯ

МЕНЕ ти кличеш помиритись
З усім, що діється круг нас,
До краю-крайнього смиритись
І черваком нікчемним витись,—
Та ні, ще мій не вдарив час.

Ще поки серце в грудях б'ється,
Як бачу слози я братів,
Не раз що-дня воно здрігнеться,
Не раз клятьбою відгукнеться
На піdlі вчинки наших днів.

Немов струна чуткої ліри,
Що лиш торкнись— і вже тремтить,
Воно не йме пораді віри,
Своїм чуттям не знає міри,—
Дзвенить, як бог йому велить!..

ДУШІ сирітство непригріте
Навчився добре я ховати
І в дзвони рим переливать
Томління серця сумовите.
І ллються, іскряться слова,
Але холодна голова.
І розумом я бачу ясно
Всю ціну тим моїм словам,
Моєму гніву і слозам,
І вам, надії, що так рясно
Росли у мріях на стерні,
І вже не шкода вас мені!

Іти над прірвою страшною,
Дивитись в неї і співати
Про сни закоханих весною,—
Це часть поета. Сумувати
Над злими помилками віку—
І прославлять сліпця, каліку,
Творця тих помилок... Давно
Ведеться в світі так воно.

О, важко жити в дні злигодні,
Коли життя, як море, спить,
Коли нема тії безодні;
Щоб разом в неї потопить
Увесь тягар життя нудного,
Коли нема об що розбити
Човна життя, нема за кого
Нужденну душу положить!

I йдеш у світі одиноко,
Личину вдягши напоказ,
I не підгляне й дружнє око,
Який таємний твій намаз,
Що титвориш його щоденно.
Прокльон тобі, життя злиденне,
Ганебне скупчення образ!
Прокльон тобі й призирство враз!..

О, НЕБО ясне! Під тобою
Так важко жити на землі—
Повитім мрякою і млою,
Оцім старому кораблі!

Безсмертний дух у смертнім тілі,
Як цар в ув'язненні, кона,
І дні течуть сумні, немилі,
І, ніби сон, життя мина.

Тут ллються сліози дні і ночі,
Тут чоловіка чоловік.
Мов звіра звір, закривши очі,
Мордує й єсть із віку в вік...

А ти стоїш—ясне, блискуче,
Покрове світу чарівний!
І нас отут найбільше й мучить
Отой твій спокій неземний!

КОЛИСЬ умру і я в свій час
І тут покину тільки вас,
Мої журливі, тихі співи,
Душі ридання сиротливі.

І те, про що я в вас співав,
Куди братерство закликав,
Кому присвячував я ліру,—
Самі розкажете ви миру.

Я йшов вночі, як перст, один—
Я дня благав ясних хвилин,
Я сонця ждав ясного сходу,
А стрів—лиш мряку і негоду.

ВІД ПОВІДЬ

На вільний дух поета
Обмежень не кладіть:
Його скопців дієта
Не може вдовольнить.

Лишіть його співати,
Про що він знає сам,
І з ліри викликати
Пісні на втіху вам.

Не можна ним орати,
Як орете волом,
І двору замітати,
Неначе помелом.

Не хлібом бо єдиним
Годує матір син...
А чесним, друзі, сином
Зуміє бути він.

СОН

Сон мій—знову сон голодних!..
Тим все—хліб, мені ж, на зло,
В мурах города холодних
Сниться кожну ніч село:

Тихі верби, тиха річка,
Темний яр .. і чарівна,
Тепла, зоряна нічка...
І весна, ясна весна!..

Там, за яром, чути співи,
А в яру—дзюрчить вода...
Соловейко переливи,
Мов перлини, розкида.

Тихше! Чуєте—у лісі
Стогне пугач за Дінцем?..
Крикнув сич в попа на стрісі...
Щось спізнавсь він з пан-отцем!

А з-за яру ллються співи...
Там—дівчата.. парубки...
О, мій сне, мій сне зрадливий,
Ти не в руку, а з руки!..

М У З И К А

Куди, куди мене несуть
Твої безплотні поривання?
Чому вони так серце рвуть
Жалем безвладного страждання?

Дивлюсь—і ось немов туман
Все вище й вище підпливає
І над просторами полян
В промінні сонячному сяє.

І знявсь—бліскучий і ясний..
І не туман, а рій крилатий,
Хаос співуче-голосний,
Якимись чарами пойнятий.

Летить, хвилює... «Прощавай!»—
Йому гукають мокрі лози,—
«Полинув ти у кращий край!..»—
І тихо капають їх слізози.

В ДАЛЕКУ даль спливли дитинства роки,
Мов загнані в морський простір човни:
Вже хвиля їм все тихше лиже боки,

І крізь туман уже шпилі високі
Незнаних гір зобачили вони.

О, старосте! Схвильовано вітаю
Ще здалека я твій похмурий край:
Ніхто, ніхто одвідти не вертає,
І ні один вітрець не заспіває,
Про що шумить у тебе темний гай!

У БЕЗОДНІ наді мною
Сяє зір огнистий шлях,
І мені здається млою
Зграя зір тих в небесах.

Вище зір—там знов безодні...
Там - комети вогняні,
Там—планети старогодні
В купи збилися тісні.

Я ж стою отут, на глині
Безталанної землі,
Звусь вінцем всього в творінні...
О, ми дурні не малі!

В ГОЛОДНИЙ РІК

У ХАТИ темно. Плачуть діти.
Свариться мати.. Та замовк
Чогось хазяїн сумовитий,
Очима блима лиш, мов вовк.

Останній шмат святого хліба
Сьогодні з'єли... Та й була
Всього то й хліба тільки скиба,
І то—зачерствіла, цвіла.
І ось у вічі їм глядіти
Підходить смерть... А тут зима,
Нема чим печи натопити,
Дітей зогріти чим нема...

А ніч стоїть... І плачуть діти.
Життя їх мати проклина.
Хазяїн став щось шарудіти:
Чогось шукає... До вікна
Він підійшов .. В руках сокира
І лом дзвенить... «Отямсь, невіро!»—
Гукає жінка. Не сказав
Ні слова той. Мов звір голодний,
Метнувсь у сіни і пропав.
На дворі вітер вив холодний,
Старі віконниці хитав...

І плачуть знов у хаті діти.
Замовкла мати і тремтить:
«І що намислив він робити?..
Не дай бог лиха наробить!»
А ніч стоїть—страшна, холодна,—
Здається й краю їй нема.
І спить не спить сім'я голодна,
А запомога десь дріма.

ЯК ВСЕ нікчемне наше щоденне,—
Праця з-за хліба в нетрях, болоті,
Щастя міщанське, темне, злиденне,
Сльози безсиліх, чванство страшенне
Дурнів вельможних, сильних по плоті!
В світі ж так тихо, в світі так глухо;
Гасне дух божий в роді людському...
Слухає серце, слухає вухо,—
Тихо скрізь, глухо в світі пустому!
Втоптані в сміття неба дарунки—
Розум високий, віра живуча;
Зводить шахрайство з честю стосунки,
Дружна з безчестям слава близкуча...

Де ж ті пророки, вісники божі,
Де ті катюги, служники злоби,
Де ті блудниці. сміливі, гожі,
Жени, що плачуть рано при гробі?..
Неміч, дрібнота, сонна отара,
Салом налита, пилом повита...
Це ще не лихо, це ще не кара—
Сміттям земля вся, гноєм покрита!..
Мчиться той тягар в небі ніному—
Чорний, холодний, мертвий, смердючий...
Море хлюпоще, стогне на ньому,
Носиться вітер, вітер ревучий...
Дивляться зорі з неба ясного,

Бачать, як тягар пітьма окрила,
Шкода їм брата темного, злого,
І обігріти сяйвом не сила!..

ВЕЧІРНЯ ДУМА

ДИВЛЮСЬ на млу, що нею оповите
І небо все, і цей понурий світ,
І згадую минуле, пережите,
На цій землі продовжую свій слід.
Нікчемний слід, загублений в пустині!..
Високий зліт душі на крилах мрій,
І рухи дум незв'язаних орлині,
І опісля—конання на нудній
Посаді тій, нездатній ні до чого,
За шмат гіркий насушника черствого,
Без гордих дум, без злототканих мрій,
І без святих, затаєних надій!..
А скільки жде роботи нас святої?..
Тепер дивлюсь—і мисленним очам
Степи ввижаються... Із мли густої
Ще ледве світ прояснюється там...
Кружляє скрізь там галич над ланами...
Пластом лежить занедбана земля,
Несіяна, нерушена плугами,
А ратаїв не чуть ні звідкіля.
Не сила їм, не воля їм з плугами
В широкий степ уранці виїздить,
І спить земля, важкими скута снами.
Суха трава по ній лиш шарудить...
О, степе мій, мое життя, мій раю,
Притулку всіх моїх найкращих мрій,
Без тебе тут я гину, умираю!
Але хоч вмерти б—на межі твоїй!..

Ти вмреш, не кинувши сліда,
Ти—син землі, ти—син бідноти.
Тобі не вибитись з дрібноти,
І вже заведена у ноти
Твоя мелодія бліда.

Погасне день самітній твій,
І вже ніколи не засяє,
Ніхто про тебе не згадає,—
• Таким, як ти, й ім'я немає...
Ta й що ім'я? — То згук пустий.

Але чи так? Щасливі ті,
Що мрутъ у теплім лоні віри.
А ти, струна чуткої ліри,
Дзвениш, натягнена без міри,
І все для тебе в цім житті!

О, постій, не лишай!
Дай напитись мені
З уст диханням твоїм,
Догоріти в вогні!

О, постій!.. Тільки мить...
Мить єдину!.. А там
Волю вільну тобі,
Волю вічну я дам!

О, постій, тільки мить!..
Дай до краю мені
Надивитись в твої
Оченята сумні!

О, постій, не відходь...
Бачиш: сліпну вже я...
Так прощай же навік,
Любо... сестро моя!..

XТО душу неситу та заздрісну має,
Той срібла та злota по світу шукає.
Хто гордий вродився той рветься до слави,
А смілий — і в смерті шукає забави.

Нікчемна людина впада за жінками,
Під ліжка залазить з смердячими псами...
Сердечний трудівник горілку вживав,
Нікому не шкодить — своє пропиває.

Хто хоче спастися — йде в захисток віри,
А серце розбите — шукає у ліри
Пісень тихомрійних, співучого суму,—
Сліз душ одиноких, уложених в думу...

МОНОЛОГ

ДАВНО вже ясно всім на світі:
Немає правди на землі,
І сонцем радости зогріті
Однаково і добрі й злі.
Нема ні пекла, ані раю,
Нікого й доля не карає,
Окрім тих сиріт та калік,
Що їх не займе й чоловік.
Почив со славою на хмарі
Творець, як землю утворив,
А нею правлять піdlі тварі
І з себе створюють богів.
Вони імперії будують
І точуть з віку людську кров,
А люди ноги їм цілюють,
Клянутъ... і п'яти лижуть знов...
І скільки горя всюди в світі!..

А той, з віків славетний, «мир»
Мовчить, як дуб, схиливши віти,
Мовчить—неначе в клітці звір.

П Т А Ш К А

В ПРОМЕНИСТИМ морі	Тим вона безпечно
Пташка поринає,	Так щебече й грає,
Весело щебече,	Тим тобі так, друже,
Крильцями махає.	Серце надриває.
У тієї пташки	Он вона в блакиті
Тілечко маленьке,	Тоне-поринає,
У тієї пташки	Поки там, небогу,
Серденько дрібненьке.	Яструб не впіймає.

ПОГАСЛИ літа молодії,
Коли горів безжурно я,
Коли у сяєві надії
Пишалась доленька моя.
Усе було тоді по силі,
І світ здавався не таким,
А надто, як примари милі
Я стежив поглядом ясним.
Що холод, голод і хвороби!
Що гніт буденого життя!
Що людський плач і людська злоба,—
Весь бруд життя, оте сміття!..
Мені здавалося, що люди
Самі в тім винні. Забажай—

І все на світі краще буде,
На землю прийде справжній рай.

Хлоп'ячі мрії необачні!..
Д тячий сон мій золотий!..
Видобу, коли права кулачні
В закон уводяться святій,
В той час, як право—тільки слово,
І міт—брادرство і любов,
Яке тут «царствіє Христово»,
І де той рай, як всюди кров!?.
Тепер в'явки я бачу плями
На сонці мрій моїх ясних—
Оті вири, ті чорні ями,—
І чую свій же власний сміх...

А все бувають ще хвилини,
Що знов я мріям піддаюсь.
Злетять з нагірної країни
Вони до мене, і сміюсь
Я їм, неначе дітям втішним,
Мов снам всміхаюсь золотим,
Забутим снам моїм колишнім...
Сміюсь і радуюсь я їм.

Мана й мана! Імла летюча!..
Єдиний мент—її нема,
І знову дійсність неминуча
Кільцем залізним обійма,
Жорстока дійсність Там ощади
І пільги кволому нема,
І люди там, неначе гади,
Живуть і гинуть—так, дарма...

І все те бачити й нічого
Не починать, щоб знищити зло?..
Так нашо ж, небо, ти й для чого,

Для чого розум нам, дало?!.
Щоб бачить все і розуміти,
Щоб знати все—і вік мовчать?..
Яких же ще нам мук терпіти,
І чим ще гіршим нас карать?!.
—

З КНИГИ БАОДАФ

ХТО скаже дурню: «будь розумним!»
І мертвим хто життя поверне?
Нема нікого! Всі ми виплід
Землі, на мить огнем зогрітий,
Матерії хвилинний цвіт.

Поглянь на дерева гіллясті,
На трави, квіти яснобарвні,—
Усе цвіте, і цвіт у всього,
Так само, як душа людини,
І кращий над усе й ніжніший,
Що тільки ті рослини мають.

Без волі матери своєї,
Немов ота трава шовкова,
На світ ми родимось і гинем.
Нема про нас ні дум у неї,
Ані жалю. І всі ми рівні
Перед судом байдужим долі.

В ДІБРОВІ

ПІД ГОМИН темної діброви
Бажав би я навік заснути,
В останній час людської мови
І сліз, і сміху щоб не чутъ.

Я вмер би з чистою душою
І чистим серцем, без журби,
У згоді з небом і землею,
Без слова жалю і клятьби.

Я умирав би—і трусили
На мене листя дерева,
Немов приспать мене хотіли,
Мов рідна ненька з рукава

Мене все хмелем засипала
І разом з листям запашним
На мене чари навівала...
І я б забувся сном ясним.

І тихо й лагідно діброва
Усе б гуділа над співцем,
Бо в неї, темної, розмова
Одна з живими і з мерцем.

ДНІПРОВСЬКІ ПОРОГИ

ГРЕМЛЯТЬ, гудуть старі пороги,
Гремлять, і дзвонять, і ревуть;
І хвилі в скелі чорні б'ють,
І лижуть боки їх одлогі.

Як на вогні вода кипить,
Виводять кола чорторії
І в чорні пельки водянії
Втягають все, що набіжить.

Гойдає хвиля білі гриви,
Над нею носяться чайки,—
В воді шукаючи поживи,
Летять на шуми здалеки.

Ось, підгорнувши білі крила,
Одна торкнулась до води,
Знялася од хвиль, летить сюди,—
У кігтях рибка б'ється біла.

Дніпро ж і стогне, і шумить,
Укритий млою водяною,
І враз зривається й біжить,
Мов пекло вчувиши під собою.

І тільки скелі кам'яні
Стоять гранітною стіною
Над прудкоходою водою,
І нерухомі й мовчазні.

За ними сонце погасає,
І темна ніч од них ляга,
І беріг млою одяга.
Дніпро шумить, не затихає.

Шумиш ти, Дніпре, як колись
І наші прадіди шуміли,
А ми затихли, заніміли,
В німіх рабів перевелись...

Б У Р Я

Братові Дмитрові

Розгулявсь Дніпро широкий,
Хвилю рве, шматує.
— На човни, брати! На весла!
Хто старший — керує!..
Гребонули... Повернули...
Проти хвилі стали.
Сторч упали, вгору встали,
Пісню заспівали...

Заспівали, мов шакали.
І Словута з нами,—
Стугонить, реве, шпурляє
Сивими валами.
Вітер скиглить, вітер свище,
Піну з хвиль зриває.
Чайка в'ється над водою,
Крильми хвиль черкає.
А Дніпро повстav, піднявся,
В беріг скелі б'ється,
І не знати, не вгадати—
Стогне, чи сміється.

Ой, сміється, серце рветься,
Що ладу немає,
Дмуть вітри, вітри холодні
Із чужого краю.
Що збираються чужинці
Розривати пороги,
Що хотять звести Словуту
З давньої дороги.

Брешуть, дурні! Та чи брешуть?
Буде щось то, буде!
Поки ж буде, заспіваймо—
Гей, на повні груди.
Полюбили, Дніпре сивий,
Ми тебе завзято,
Ой, давай же вкупі з нами
Плакати й співати!
Ти застогнеш—ми з тобою
Пісню заспіваєм;
Засмієшся—ми заплачем,
Тяжко заридаєм.

Хвиля грає, шум скидає,
Оголяє днище. .

Добре, Дніпре! Добре, батьку!..
Вище, вгору вище!..

В ШИНКУ

Уривок

МОВЧИ, мовчи!.. Ти кажеш, друже,
На світі правда в людях є?
Нема її. Та те й байдуже...
І лихо в кожного свое.
Але того ніхто не бачить,
Бо люде що? – Сліпа черва!..

Налиймо ще, бо щось неначе
Чудна у мене голова.
Мов повно в ній і шуму й грюку...
Я їй кажу: «Уб'ю, уб'ю!..
Уб'ю, неначе ту гадюку!..
Бо я ж тебе люблю... Люблю
Прокляту!..» Що ж, чи чуєш?
«А хай би, каже, краще здох
Ти сам, де вперше заночуєш,
Старий п'янюго!..» – «Ні, обох,
Кажу, уб'ю вас. Хай що хочуть
Зі мною роблять. Бо хіба
Не знаю я, про що цокочутъ
Чумачка й Джуриха ряба?
Хіба я сам давно не бачу,
Що ти злигалась, суко, з ним?
Не буду я: любов собачу
Вам розіб'ю! Нехай Максим
Не думає, що так минеться!..»

Лий, куме, ще. Чомусь гірка
Горілка дуже і не п'ється.

Вже й день минув. Уже смерка.
Додому йти пора... Шинкарко,
Дай чвертку ще!..

ІХ ДВОЄ зійшлося... Невидні і біdnі,
Обійдені щастям зрадливим,—вони
Жили на ціm світі холоднім, мов ріdnі:
Вона—вік без мужа, а віn—без жони.

Віn—хворий, каліка, душою дитина,
Що зроду не мислив і ворогу зла;
Вона—безталанна, невидна людина...
Зустрілись—і хвиля одна їх несла.

О, як глузували; знущались над ними
Крохмалені душі, лакейські серця!
Якими здавались вони їм чудними!
І поговір містом ходив без кінця.

Нікто й не подумав, що може в тій парі
Зустрілося двоє розбитих сердець...
І ржали без краю годовані тварі,
Плювали на дружби святий каганець.

В ЦЮ ніч, тиху і велебну, Дзвін гуде поважно, тихо,
Увижаються мені I схвильовано вночі
Великодні давні ночі Гомонять-гудуть селяни,
В любій ріdnій стороні. В двір до церкви іduчи.

А у церкві -плащаниця...
Сяють свічі .. Люди ждуть,
Що вже скоро, скоро служ-
бу
Великоднью почнуть.

I зоряТЬ з ікон на нього
Лики янголів, святих,
I мов ждуть, що ось він
встане...
I нарід—мовчить, притих.

А Христос лежить у гробі,
Нерухомий, неживий,
Смерть ганебнуЮ прийняв-
ши
За нарід нещасний свій.

O, він встане, скоро, ско-
ро!..
Він воскресне, божий син,
I всіх страдників з собою
В царство світу візьме він!

ВАЖКО, не стрінувши в людях привіту,
Відгуків серця на рухи живі,
Марно розвіяти душу по світу,
Вмерти—і здатись на їжу черві!..
Важко .. А скільки нещасних на світі,
Скільки занедбано кращих сердець!
Всі оті душі, любов'ю зогріті,
Може в найкращий сплелися б вінець
Нашій убогій, нікчемній годині,
Хворій, недужій, без силій добі,
Нашій забутій і біdnій країні!..
Де ж ви, о люде?—До гурту, пробі!..

В ВАЖКІ часи я утікав I ради там собі шукав
В свою самітню хатину I забуття хоч на хвилину.

При сяйві лямпи, в тишині,
Я гамував тяжкі вагання,
Образи гоїв потайні,
Гасив душі гнівні повстання.

Я сам те все переживав...
І як горів я в ті хвилини,
Як умирав і оживав, —
Усе те знали тільки стіни.

НОВОРІЧНИЙ ПРИВІТ

У ТОМИВСЯ картки я писати,
Новорічні складати вітання.
Стала й лямпа уже примеркати,
А ще картка моя не остання.
Ще не всім написав я сьогодні.
Кращих серцю не встиг привітати,
З ким зв'язала любов старогодня,
Кого звик я віддавна кохати.

І встають уночі перед мною
Мого дітства недрімані зорі,—
То все діти, з душею ясною,
Первоцвіти тендітно-прозорі.
О, ніколи по смерть не забуду,
Як кохав їх під стелею школи.
Так запевне я більше не буду
Вже кохати нікого й ніколи!

Так прийміть же привіт новорічний,
Мій гарячий привіт, мої любі,
Мій далекий привіт і заочний,
Поцілунок святий, непорочний,
А не писані лестощі грубі!..

ОСТАННІЙ МАРШ

В ВАЖКОМУ, холоднім тумані
Без шляху йдемо ми вночі.
Одні з нас—веселі, бо п'яні,
А решта—сумує, йдучи.

Яка непривітна дорога,
Який непроторений шлях!
Хоч би де слобідка убога,
Хоч іскра б майнула в очах!

Йдемо ми все далі та далі,
В тумані нічному йдемо.
І стогнуть від гурту відсталі,
Та ми іх до лав не ждемо.

Жене нас несвітськая сила
В далекий, незнаний нам край,
І кожного жде там могила,
І марш наш—смертельний відчай.

С Н И

І

Я СПАВ, і снилося мені:
Многоколонною стіною
Ріс бір столітній наді мною
І в непорушній тишині
Гудів, шумів таємно-тихо,
Немов орган величний грав.
А я лежав і кріпко спав,
І чув, що йде на мене лихо.

II

Тяглися вгору дерева,
Мов велетенські мідні стріли
Летіли в небо і дзвеніли.
І нахилялася трава
Мені до чола, ніби мати
До сина хворого, ждучи,
Чи не прокинеться вночі.
Я спав, не в силі сна порвати.

III

І спав я так, і снами жив.
Нечутно плинула година,
Плелися сни, мов павутинा,
А бір ритмічно стугон в.
І разом — змовк! Розкрив я очі...
Незнана тінь, якась мана,
Край мене стала. І від сна,
Як від огню, я враз відскочив.

IV

Я не питався, хто вона.
Я знов, що то вона стояла
Віч-на-віч і без покривала,—
Спокійна, проста й не страшна.
І поманила за собою
Та тінь мене. Та я не встав,
Дививсь на неї і чекав.
Чекав з усмішкою сумною.

V

Я не боявся небуття,
Та дух мій тяжко засмутився:
Я ще на світі не нажився,
Не переслухав бору я

Ритмічно-мірної розмови,
Співучих саг його й пісень...
І ось для мене гасне день!
І жах пойняв мене раптово.

VI

І я прокинувся від сна,
І глянув дню мутному в вічі,—
І був мені любіший вдвічі
Мій віщий сон, ота мана.
І довго я вслухавсь до співу
Ритмічно-злучених октав,
І на обличчі зачував
Плакун-трави холодну гриву.

В ДАЛЕКОМУ небі
Виблискують зорі,
Так любі нам в щасті,
Утішні у горі.

Сміються ті зорі
В щасливий час з нами;
І з нас вони, мабуть,
Сміються часами...

В нещасті ж важкому
Їх зграї нам сняться,—
Мов іскри надії
У пітьмі рояться.

Що-ночи на небі
Зоряте вони, вічні,
На інше щось, краще,
Надії північні.

Мов кажуть: загине
Все зайве, хвилинне,
Зостанеться—вічне,
Повік неодмінне.

С Т А В

НАД ставом забутим, над ставом гнилим,
 Верба похилилась, мов тужить над ним.
 І став перейнявся болотом, травою,
 Гнучким очеретом, густою кугою.

Той став бездоглядний—то наше життя.
 Усе в нім злилося, сплелось без пуття.
 І він загниває.. І то над водою
 Сумує дух віку, схилившись вербою.

ШПАКИ прилетіли. Ладнайте шпаківні,
 Вітайте веселих заморських гостей!
 Геть з кону сороки, індикі і півні,
 Бо скоро прибуде і цар-соловей!

Весна напливає з південного краю
 І морем проміння усе залива.
 О, весно, тебе я знов щиро вітаю
 І чую, що й серце в грудях ожива!

Усе, що гнітило, хай плинє, минає,
Тепер не пошлю я клятьби йому вслід.
І з снігом розталим нехай запливає
І спомин померклив вгамованих бід.

В БОРУ

ВІТЕР віє, сонце сяє,
Стежка далі йти звабляє.
І все глибше йду я в бір,
Що не бачив ще сокир.

І гуде він, мов у дзвони
Хто далеко й часто дзвонить,
І зрушає море мрій
Він в душі моїй сумній.

І здається—наді мною
Все летить кудись юрбою,
І поплив і я в той край,
Де шепоче міртів гай,

Де повстали сині гори,
Де блакитне, тепле море
Котить хвилі без ваги,
Миє теплі береги...

Враз той край мені згадався,
І я владно перейнявся
Дивним дивом чужини
І стою коло сосни.

Став... стою... До ніг злетіла
Зверху шишка. Замигтіла
Пара білок по цівках
І пропала у верхах.

Я здрігнувсь. А серце чує,
Ніби свято бір святкує,
Мов у дзвони мідяні
Дзвонить хто по кружені.

І до церкви, до каплиці
Сосни, бору молодиці,
Йдуть в зелених намітках,
В шитих золотом свитках.

Гомонить рясна громада,
Сонцю вранішньому рада,
І гуде зелений бір,
Мов у свято сільський мир.

МУЖИЧА ДОЛЯ

Зустріти з колиски важкою нуждою,
По селах великих, малих хуторах,
Холодні й голодні, на лігвах із гною,
Ростуть, ніби звірі по пущах, лісах,
Трудівники вічні, що нас до спокою
І щастя підносять на власних плечах.

Їх звіку гнітили, у рабстві держали,
Од віку щоденно з них жили тягли!
Вони ж все плодились, степи заселяли
І ниви орали, неначе воли,
Воли безсловесні.. Та все дожидали:
Чи встане їх доля мужича коли?

Не встала й не встане та доля зрадлива!
Бо п'яна заснула на псюрні в панів.
І з панської ласки спить, сита й щаслива,

Що честь їй і шана не гірша від псів.
Впилася, сердечна, велиможного пива.
Впилася—і забула про темних синів.

ВИХОДИТЬ місяць срібнорогий
Між зграї зір вночі гулять
А ті в небесний степ розлогий
Давно вже вийшли і стоять,
Мов ждуть—до кого він прямує,
Яка йому миліша всіх,
Кого він цю ніч облюбує
Із них, заводниць молодих.

Пливи до них! Тобі просторо
Отам, на грищі тім яснім,
А я загину, мабуть, скоро
Отут, в склепу оцім сумнім.
Нема життя мені. Пов'яли,
Неначе листя в осени,
Мої надії, що вітали
Мій шлях колишній по-весні.
І мертвим полем я блукаю...
Гукну—нема мені луни.
А я людей, людей шукаю...
О, де ж поділіся вони?..

КАЙДАНИ

Я ВИЙШОВ за город по тихій дорозі.
У темряві ночі ховається він,

Дзизчить і стихає в останній тривозі,
Мов гад у камінні покинутих стін.
Ніч місячна, тепла. З долин подихає
В обличчя ласково вітрець - тиховій,
А поле під млою затихло й дрімає,
І слухає, сонне, свій хор степовий,—
Як дзвоники дзвонять, і срібні і скляні,
Як ними повітря і стогне й гуде.
Їх слухають зорі — краплини вогняні,
Їх слухає місяць — мов став і не йде.
І я прислухаюсь, сумний і спокійний,
До тих чарівливих нічних голосів.
Їх спів безтурботний, мов сон тихомрійний,
Пойняв мою душу і чаром повив.

Але ненадовго... У серці зринає
Неприспана, давня, пекуча журба,
Мов з рани старої кров знов виступає,
Мов знов задзвонили кайдани раба...

В цю вільну пустиню, тюрму степовую,
Давно я забився. Все спить тут, дріма.
Гублю я, марнью тут душу живую:
Кує їй кайдани мертвота німа:
Прокляті кайдани! Віки вас кували,
Ваш холод залізний вже чую і я.
Не раз мені серце вже ви шматували,
І брязкіт ваш чути мені й відціля:
То—бідкання кволе життя незначного.
То—спів побіденний зажер глитаїв,
То—ледарства скарги, недбальства тупого,
То—темряви стогні... В н все заглушив.
Прокляті кайдани!.. Віки вас кували,
Але вас об душу свою розіб'ю,
Об серце те бідне, що ви катували,
А виборю долю і волю свою!..

Іду і спиняюсь. В дзвінкучому хорі
Навколо вся даліч гуде степова...
Дрімають на небі замислені зорі,
До обрію місяць, блідий доплива.
І степ оповився сріблястою млою...
І все засипає...

О, ніч степова!

Я тільки й держуся в краю цім тобою,
Душа моя тільки тобою й жива!
Коли я вслушаюсь, як дзвоники скляні
Дзвенять в твоїй тиші і хором гудуть,
Коли я побачу, як степ спить в тумані,—
Багато, багато я можу забути,
І можу, злучившись з цим хором природи,
Забутись душою в безмрійному сні.
І в час той здається, що муки й пригоди
Майбутньої долі мені не страшні.

НЕ РОЗСВІЛО—і вже смеркає...
Я не побачу кращих днів:
Співець їх інший привітає,
І другий буде в нього спів.
Нові, незраджені примари
Йому надхнення нададуть,
Нові думки, незнані чари
Вибранця голову пов'ють.
На крилах віри і надії,
В блаженні житла любих мрій,
Покличе душі він людськії,
В неволі змучені земній.
А потім знов—мине година,
Розвіє розум любі сни,

І муки давні взна людина,
Й новими будуть їй вони.

Я Л И Н К А

МУЗИКА, сміх, веселий гомін.
Велика заля вся в вогнях.
Далеких літ солодкий спомин
В старших палає у очах;
А дітвора—стриба, пурхає,
Мов рій метеликів прудких,
І гомонить, і коливає
В гірляндах радісно-живих.

Між неї, зряжена на диво,
Стоїть ялиночка рясна,
І віти звісила звабливо
З вагою ласощів вона.
І вся горить вона вогнями,
І сниться їй останній сон:
І рідний бір з його снігами,
І блиск кришталевих корон,
Міцних владик глухої пущі,
І ввесь її короткий вік
По час, як руки нетямущі
Підняв на неї чоловік.
Останні мрії чарівничі...
Ще мить одна—і обнесуть
Її усю, погасять свічі
І мертву геть десь зашпурнуть.

В юрбі, між дітьми й матерями,
Ясна—мов божий херувим,
Вся під алмазними вогнями,

З холодним серцем крижаним,
Красуня горда похожає
І довгу тічку ласунів,
Розпусти й пестощів синів,
З собою слід веде. Не знає
Давно ні сорому вона,
Ані веселощів безпечних,
Ні чистих радощів сердечних,
Ані безгрішних чарів сна.
Усе глибоко затаїла
Вона в своєму серці злім
І погляд свій давно зробила
Пригадним, роблено-ясним.

Глядить безпечно на ялину
Вона тим поглядом своїм
І бачить, як у золотім
Огні горить вона хвилину.
І не приходить в думку їй,
Що так, як та ото ялина,
Й вона горить в красі своїй,
І так, як та, ѹ вона загине;
Що буде, бахурам старим
Себе віддавши на поталу,
Вона спускатися помалу
Все нижче шляхом огидним,
І тим кінчить, що під тинами,
У кодлі злодіїв, п'яниць,
Хліб зароблятиме ночами—
Вона, цариця чарівниць!

1900

САМСОН ОКУТИЙ

I

Як ТИХО скрізь! І тихо й мирно!..
А скрізь—брати з братів деруть
Криваві шкури... І покірно
Себе ті дерти їм дають.
За кров знесиленого брата,
За марно страчене життя,
Дочасна смерть—єдина плата.
На ліжку бруду і сміття
Гниють трудівники злиденні...
А до варивод у кешені,
До тих, що потом їх живуть,
Струмнями золота пливуть,
Без слова ремства і погрози,
Немов яка безмовна дань,
І людський піт, і кров, і слози,—
Ціна всіх мук тих і страждань.
І ненажерливі створіння
Беруть і сіють по світах
Те злoto-кров без розуміння,
Який в цьому у злоті жах.

II

О, як ненавижу я вас
 Усім огнем своєї вдачі,
 Фортуни влюблениці ледачі,
 Кому карбують тільки в час
 Жіночих зрад чоло морщини,
 Кому з колиски до кончини,
 Життя—то оргія бучна,
 Для кого дика і чудна
 Огнепалюча людська злоба
 І гострий погляд із-під лоба!..
 В алмазах, злоті і шовках.
 Ледачі лежні, пустоцвіти,
 Ви там пишаєтесь, мов квіти,
 Де люди пухнуть по хатах;
 Де у багні, в хліву гнилому,
 Жручи картоплю та солому,
 Як дикий звір, мерзений гад,
 Весь вік живе ваш менший брат!

III

Коли, в шовки, єдваби вбрана,
 На огирях несеться панна
 І гордо погляд розкида
 У нас, нетяг, над головами,
 Щоб не скалять його між нами,
 (А то померкне він, біда!),
 О, як я рвусь з дороги взяти
 Багнюки жменю і шпурнуть
 В обличчя їй, на білі шати—
 В прокляту дійсність окунуть!

IV

Коли на балі, на вечері,
 К блискучій лашучись гетері,

Неситий бахур, дука-пан,
Веде розмову про селян
І в слові дотепу і чванства
Ганьбить їх ледарство і п'янство,—
О, як хотів би я узять
Його і ту його гетеру,
Шовки, одежу з них зірватъ
І кинуть так у льох, печеру,
У той вертеп, де нищета
З кухля життя гірку глита!..

V

О, як життя іде нерівно!
Брудна повія—і царівна...
Смердючий збір блощиць і гнид—
І мрійний світ ефемерид,
Якась ідилія наївна!..
І всім байдуже, і не дивно,
Що тут, серед палат-дворців,
Гремлять бенкети багачів,
Що тут—без ліку срібла й золота,
Холопів орди, рисаки,
А там—голодна смерть ілота,
Без крихти хліба, без руки,
Яка б йому закрила очі
На вічний сон страшної ночі...

VI

І всі поглухли, всі мовчатъ.
І мов нема ні кому діла,
Що далі жити так не сила,
Що треба плакати й кричать,
Що треба слова Єремії,
Щоб опалитъ серця людськії
І щоб важкий порвати сон,

Що ним заснув сліпий Самсон—
Народ, задурений панами,
В кайтани вкований царями,
Отой новий Лаокоон;
Що треба вийти на майдани,
Як ті останні могікани,
Пророки древні, і скликать
Народ—свободи добувати!

VII

Але дарма. Усі поснули.
Усім так любо, гарно спать,—
І про Самсона всі забули...
Та вже не довго дожидать,—
І він закований, проснеться,
Як лев пустині заричить,
В стовби з натугою упреться,—
І все додолу полетить!
Впадуть дворці, впадуть палати,
Впадуть і сильні і багаті,
І кладовищем стане світ
На довгу, довгу низку літ!..

Я ЖИВ свій вік без захоти,—
Та я й не жив, а я конав
В ярмі немилої роботи,
Але ярма не розривав...
Не зневаж я радощів ніколи,
Не зневаж ясних, безхмарних днів;
Я не горів у стінах школи,
А з неї вийшов—тільки тлів.

Серед п'яниць, рабів похилих,
Неситих скнар, важких тупиць
І душ, у панстві озвірілих,
Серед шакалів і лисиць —
Не жив я вільно, а таївся.
Я з ними йшов, мов автомат,
І я нікому не відкрився,
Що в серці грів, чому молився,
Душі б не вирвав з мене й кат.
Вони плодились і вмирали,
Збириали гроши-мідяки,
Над ними гризлись і дрижали,
Немов над трупами вовки.
І з ними я ходив покірно
В однім проклятому ярмі,
І роки йшли так тихомирно,
І ми служили всі так вірно
Своїй незамкненій тюрмі!..

Проклятий сне життя сліпого!..
Невже тягтимешся ти вік,
І світу розуму ясного
І не побачить чоловік?..
Невже, коли помруть всі чисто,
Оці п'яниці і раби,
Нові раби на їхнє місто.
Зростуть без мук, без боротьби?..
Невже коли згинуть чергою
Оці смердючі черева,
Надуті підлою пихою,
Коли, помре ота черва
Неситих скнар сивоголових
І богомільних глитаїв,
Повій безглуздих, безтолкових,
Неситих псів тих блудників,
Підлиз, що ходять за ногою

Мундирних дурнів,—так невже
Їх смерть, узявши всіх з собою,
В своїх льохах не встереже?..

Невже те зерно благородне,
Що часом сплоджує життя,
Все птаство жертиме голодне,
І доля темна до пуття
Не доведе його ніколи?..
Невже ж і іскри ті святі,
Що несемо в життя із школи,
Погаснуть мусить в темноті
Цього життя глухої ночі,
І поривання молоді,
І рухи душ святих пророчі
Потонуть каменем в воді?!..

Як так, то, доле, не бажаю
Собі я довгого життя.
Я щастя чесного шукаю,
А щастя підле розметаю
Я сам—немов гидке сміття!..

Д О Л І

I

СПАСИБІ, доле, за людей,
Що з ними ти мене злучала.
Від них набрався я ідей,
Цілком близьких до ідеала:
Як частвуваць своїх гостей,
Коли їх випивка зібрала,
І чим кормить, і чим поїть,
Про що мовчати, що хвалить.

II

Від них навчився я нехібно
Відразу в козиря влучать,
Коли буває це потрібно,
А не з ренонса починатъ;
Бо безперечно мислить хибно
Той, хто, щоб тільки зразу взять
Свою, у всякім разі, взятку,
Покаже Ахілеса п'ятку.

III

О, як колись я палко грав!..
З завзяттям скіфа молодого
Було я «в темну» купував,
Коли вже сяєва денного
Давно нас промінь осявав,
Коли не тільки золотого,
А вже не мав я і шага...
Ta й на що шаг той, на врага?..

IV

Спасибі, доле, за науку,
Як править оргїї нічні.
Bo як у пекло йти на муку
По смерті випаде мені,
I там, серед шишіння й грюку,
В смолою повнім казані,
Згадаю я ті любі ночі,—
Прибуде певно в мене мочи.

V

Забуду все, і по смолі
Шалено вдарю я рукою,

Немов колись по тім столі:
«Вабанк, на всі, і біс з тобою!»
І хай пекельні вчителі,
Що вгодно їм, творять зі мною
І додають і хисту й рук,—
Ту мить не чутиму я муки!..

Б А Х М У Т

О. Г. Лотоцькому

I

XТО знає місто,
де, мов намисто,
Хати всі чисто,—
Малі, дрібні,
Стоять рядами,
Смердять задами,
де гнити в ямі
Прийшлося мені?

II

Чи знаєш, друже,
Той ад, де «служить»
І гірко тужить
Сумний поет,
Де, мов офіру,
Ладнає ліру
Правдиву, щиру
Анахорет?

III

Там сильні миру
Дуріють з жиру,—

За правду щиру
В ріг кволих гнуть.
Там лизоблюди
Проходять в люди,
І ні відкуди
Їх не женуть.

IV

Там храм науки
Тупицям в руки
Попавсь на муки
Й не можна інш.
Там бідні люди
Онукам Юди
Несуть зусюди
Щоденний чинш.

V

О, як там гарно,
Коли не хмарно
І смерком парно
Ідуть «в бульвар»,
Щоб там гуляти,

Товсті, пикаті,
Купці пихаті
У сотнях пар!

VI

Джергочуть глухо,
Зудить аж вухо,
І псиним духом
Смердять до хмар.
Аж зорям божим,
Красуням гожим
(Не всім, положим),
Той чути пар.

VII

По всій Вкраїні
Тих самих нині
«Раїв пустині»
Час натворив.
Але огидне
Те місто бідне
Тому не рідне,
Хто в нім не жив...

VIII

В такому місті
Шляхи нечисті

Я без користі
Весь вік топчу.
Ходжу-блукаю
І все шукаю,
Як небудь з раю
Чи не втечу?

IX

Але не чути
З Дніпра-Словути
Вістей... Мать бути
Мені тут вік,--
Ходить-блукати,
Душою спати
І загибати
Серед калік,

X

Мотяг завзятих,
Дурил пихатих,
Купчих пузатих,
Гірких п'яниць,
Тупиць щасливих,
Паливод мстивих,
Жуаніє сивих
І чарівниць.

ХОЛОДНА кров рабів дала мені життя,
А доля завела у темряву кадильну,
І кращі роки в ній блукав я без пуття,
І бачив лиш саму покірливість ухильну.

Не міг я в тій порі виховувати в собі
Упертості душі й завзяття Прометея,
Та місця я шукав в ідейній боротьбі,
Бо вірю, що життя всьому дає ідея.

І хай мені ніхто з братів не закида,
Що може, дар пісень міняв я на дрібниці,
Що вгору я не ріс, мов пальма молода,—
Бо я з дитинства пив із мертвого криниці.

СТОЯЛИ хмари над горою,
Неначе башти потайні,
На недосяжній висшині
Титанів зведені рукою.

І дума серця, в mrійній грі,
Жильцями гір їх оселила,

І жив той світ, нім догоріла
Вечірня заграва зорі.

Вона погасла—і пропали,
Мов сон, ті башти золоті...
Отак не раз в моїм житті
І всі вогні його згасали.

З ДЖЕРЕЛ таємних,
З лона землі,
З недер підземних
Води прийшли.

Чисті, прозорі
Води пливуть,
В вільні простори,
В море течуть.

Люди так само
З глини взялись,
В розтіч світами
Скрізь розійшлися.

До океану
Води пливуть,—
В безвість незнану
Люди ідуть.

З-ПІД млистого неба зривається сніг,
В лиці мені б'ється, спадає до ніг.
Холодне вітання холодного неба!..
Мені його зовсім не треба!

Я пестощів сонця прошу золотих,
А півночи ласки, холодний цей сніг,
Що в'ється і пада на землю крупою,
Топчу я байдуже ногою.

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЗАПОВІТ

ВАЖКИМ шляхом, лісами, болотами,
Самітно йшли слов'янські кобзарі.
І шарпав їх свій рідний ліс тернами,

Пили з них кров приблуди-комарі,
Цькували їх собаками лихими
Князів і дук годовані псарі.

І стежив скрізь і день і ніч за ними
Свій рідний шпиг, мов ворон степовий,
Щоб очі драти їм кігтями гидкими...

Але дарма. Горів огонь живий
У їх серцях. І в дикі нетрі лісу
Вони внесли безсмертний світич свій,

І він порвав злиденну тьми завісу...
Не вмре повік великий дух слов'ян,
І полетять усі кайдани к бісу,

Коли загра слов'янський океан!..
Ті кобзарі ідуть, ідуть все далі.
Дзвенить їх спів. Вони не чують ран.

Гремить їх клич: «Не гайтесь, відсталі!
Ідіть усі в широкий вільний світ!
Несіть туди і радощі й печалі!

Свобода всім—святий наш заповіт!..»

ПАН ТА РАТАЙ

НА ГОРІ—послухай, зоре,—
Вбогу ниву ратай оре.
Плугом скиби чорні крає,
Зграї крюків розганяє.

Їде пан... ти ж слухай, зоре!..
До плугатаря говорить:
«Кидай хлопе, сивих, плуга,—
В мене є тобі послуга.

Будеш ти»—чи чуєш, зоре?—
«Жити в мене»,—пан говорить,—
«Будеш ласо їсти, пити,
Будеш в золоті ходити».

Ратай став... Ось слухай, зоре!..
Очі звів: скрізь степ, як море...
Глянув панові він в вічі,
Каже просто, по-мужичі:

«Пане мій!»—чи чуєш, зоре?—
«І в степу мені не горе.
Та й кому ж той степ орати,
Хлібом-зерном засівати?

Славен той».—ти ж слухай, зоре!—
«Хто сам-на-сам лихо зборе...
Нам діди отак мовляли.
Не піду я в підлипайли!

Гей ви, сиві!»—Чула, зоре?
Знов плугатар землю оре.
Пан стоїть... «Які ж завзяті»,
Каже,—«хлопи наші кляті!»

О, як ЖАДАВ з дитинства я
Найти порадницею святую—
Безгрішну душу молодую,
Таку ж самітну, як моя!

Я б їй розкрив усю тайницю
Душі скорботної—той сум,
Холодний сум заклятих дум,
Що з світу створює темницю!..

І я, беззвісний самітник,
Якими б виплакав сльозами,
Якими б вимовив словами
Їй все, що так таїти звик!..

І відгукнулася б на сльози
Вона сльозами, мов сестра,
І повела б на шлях добра
Словами ласки—не погрози.

Та я душі тії не стрів.
Я не знайшов душі такої...
І в нетрях дійсности глухої
У неї й віру загубив.

О, СРІБНІ хмари! Ви з собою
Візьміть мій сум, мою журбу
І порозкроплюйте росою.
Не між людей, не по степу,
А понесіть іх у пустині,
На мертві скелі мовчазні:

Вони чуткіші—ті твердині—
Ніж людські душі кам'яні.
Вони їх небу мовчазному
Розкажуть тихо уночі,
Розвіють зорі їх, в ясному
Просторі світу пливучи.

НЕБО, мертвє, холодне і чорне,
Мов гангрена страшна,
Облягло бідну землю.

Мов прийшла і спинилася над нею
Смерть. Горять ліхтарі,
Мов свічки погребальні.

Гей, будь проклята, темряво ночі!
Світу, світу, вогню,
І проміння ясного!..

КОЛИ дивлюсь в твої блакитні очі,
В ясну їх глибочінь,—
Читаю там думки твої дівочі,
Коран твоїх хотінь.

І думаю: примеркнете ви, очі,
Блакитно-прозірні,—
І скоро як!—у безпросвітні ночі,
У безпорадні дні.

І прокленеш ти може й ту хвилину,
Коли прийшла в цей світ,
Та трути я, о вір мені, не кину
На ніжний первоцвіт:

Нехай живе й купається в надії
Промінні золотім,—
З тобою й я полину в царство мрії,
Укупі полетім!

Я килим свій підзоряно-летючий
Для тебе простелю,
І злинем вдвох на ньому в світ блискучий,
В отчизну снів мою.

Полинемо ясними глибинями,
Мов хмари дві ясні.
І все, і все зостанеться під нами
В туманній далині.

Бо що життя, бо що, як не омані,
Ясні пливучі сни?..
Прощайте ви, низин важкі тумани,
Привіт вам з вишні!..

КОХАННЯ

ТІЛЬКИ кохання зносить нас вгору,
Духові крила вільні дає,
Сяє, мов сонце, в кожну пору,
Ллє всім проміння рівно своє.

Ерос паскудний душу людськую
Топить в болоті... Звідти, з багна,

Витягти може грішницю тую
Тільки кохання сила ясна.

ТИХО-ТИХО, непомітно
Пліне часу течія,
І за нею' безпривітно
В пітьму ночи пліну я.

Пліне все мое за мною
В лоно смерти мовчазне:
Думи—хмурою юрбою,
Царство мрій моїх ясне.

В непостійнім мрійнім колі
Все те в'ється, порина
Під байдужим зором долі,
І пливе, пливе, мина.

Що бажання, що страждання,
Що всі заміри ясні,—
Жде нас безроку вітання
В неосяжній далині...

І нішо мені не миле
І життя мені не жаль,—
Тихе серце наболіле
Обгортя ясна печаль.

І нема нікому шкоди,
Що вмирає чоловік:
З лона матери-природи
Він з'явивсь—і в лоні зник,

І на місце міліонів,
Смертю вирваних з життя,
Міліони ж епігонів
Вирнуть з моря небуття,

Щоб в життя яснім промінні
Час який помиготіть,
Щось іздійснити в творінні—
І без сліду залетіть.

ВЕЧІРНЯ ПІСНЯ

О, ЛЮБИЙ сне! О, сне кохання,
Солодко-млосного змагання,
Жагуче-любої борні,
Ти зник, як хмари по-весні
В яснім повітрянім огні!
Ніколи знов я не побачу
Тебе, мій сне, мій любий сне,
Ніколи з щастя не заплачу,
І слізьми подушку гарячу
Не змію. Ніч віта мене!

О, як лютує заверюха!..
Сміється дико, стогне глухо
І снігом кидає в шибки
З несамовитої руки.
То дзвонить смерть у кістяки.
Зійди ж, прилинь, хоч на хвилину,
Мій любий сне, останній сне!
Дай щастя випити краплину,
А там—nehай і в домовину
З обіймів сна беруть мене!

ЯК МЕТЕЛИК полохливий
Лине з темряви до світу,
Що звабля його, зрадливий,
Любим сяєвом привіту,—

Так душа моя чуткая
Довіряє без вагання
Всім, в очах у кого грає
Іскра дружнього вітання.

З ним одне й прийняти мушу:
Спалить він свої крилята,
А мені—пропалить душу
Тая іскра з серця брата.

НАД її алмазні очі
Не ясніші й зорі ночи,
А над усгоньки принадні
Не пишніші й квіти жадні.

Мов лілея білосніжна,
І струнка вона і ніжна.
Мов вакханка та--зваблива,
І, як, серна—пolloхлива.

ДОБРА вість, мов пташка з раю,
Злине—вільна і ясна—
І намучене до краю
Серце зрадує вона,

І тоді стає ясніший
Навіть сонця світ ясний,
Залунає голосніше
Поклик волі голосний.

Душу навстіж всю відкриту
Опов'ють нові чуття,
І заллеться морем світу
Сонна тёмрява життя.

ЗЄДНАЛА доля нас, впрягла в ярмо єдине,
І хвицька батогом що-далі дошкульніш.
І все, як день по дню, завзяття наше гине,
Все важче віз стає, а шлях—усе крутіш.

І бачу ясно я: на кручу, до безодні
Ми віз той тягнемо—проклятий віз життя.
І певно знаю я: холодні і голодні,
До смерти зморені, везем не що—сміття.

1902

НАВИСЛА ніч, стоїть понура,
Темніш сліпця, німіша мура,
Без зірки в небі, без роси,
І тільки чутъ, як виютъ пси!..

Повисла смерть понад містами.
Замерло все. Немов очами
Тремтячі жертви прикував
До місця велетень-удав.

А гей, хто смілу душу має,
Гукни, озвись, бо загибає
У людях віра в кращий час,
В ясний той день, що йде до нас!

Гукни!.. Бо пітьма стоголова
Боїться сміливого слова,
А нам ти віри надаси!
Але не чутъ... Лиш виютъ пси!..

НЕ ЕЛЛІН я, а скіф північний,
Що зріс в пустині поетичній,
На вітрі вільному в степах,
Де тирса перлами хвилює.

І дух мій нудиться, сумує
У ваших кам'яних склепах,
Між вас,—прилизаних, чистеньких,
Таких м'яких і солоденьких,
Таких холодних і слизьких...
Не проміняю я своїх
Звичаїв чесних на придання
Культури вашої. Мені
Не треба вашого вітання,
Не треба вашого лизання,—
Вони надмірно огидні!..

ПІД ХУРТОВИНУ

НЕ ПОДОБА залягати	Як гуде, реве завія!..
В теплі хати,	Серце мліє.
Як лютує хуртовина.	А не кидають дзвонити...
Та година	Слід змінити
Вимагає вартового,	Вартових, а то загинуть
Та такого,	І покинуть
Що в найбільший дзвін	Кликати з степів
Дав би гасло він.	До селитьб братів.

Гей, у кого серце сміле,
 Непохиле,
Хто любов до других має,
 Що не знає
 Ані в чім собі упину,—
 Йди на зміну
 Стомленим братам:
 Ти потрібен там!

ПРОЗОРИЙ затінок гаїв
Зеленим пухом мерехтить.
В ньому під провід солов'їв
Журливо горлиця турчить.

Блукаю лісом я, й мені
Кує зозуля, віщий птах,
Такі незмірно довгі дні,
Що аж бере за серце жах:

Невже я стільки проживу?
Чи ж муку витерплю таку?...
І знову слухаю нову
Я низку тих: ку-ку! ку-ку!

Х Р И С Т О С

КОЛИСЬ Христос мені приснився —
Приснивсь, як бог і любий брат.
І в душу він мені дивився,
І я увесь йому відкрився,
І впав до ніг його... Як град
З моїх очей котились сльози...
І він, замість доган, погрози,
Простив мене — мій бог, мій брат.

В ЖИТТІ у кожної людини
Буває час, такі хвилини,
Коли її, неначе світ,
Осяє всю кохання ласка,

Отой мани і правди спліт,—
І дійсність стане їй, мов казка.

І потім того все життя,
В печальні роки доживання,
Оті неясні почування,
Оті нездійсені жадання,
Їй будуть любими. На них
Почиє світ її утіх.

ЛЮБИХ душі твоїй, В горі і радоцах
Де б не були вони— Кращі порадники—
Не забувай. Завжди вони.

Бо невидимими
Зв'язані струнами—
Рідні серця.

О, ЯК скоро гаснуть мрії
Років молодих,
Тії мрії вогневії,
Цвіт сердець ясних,
В життєвій холодній прозі,
У злиденних днях—
Мов троянді на морозі,
На буйних вітрах!..

Ще недавно в них буяло
Молоде життя,

Ну, а зараз що з них стало?
Тільки що—сміття!..
І його розносить всюди
Вітер без жалю...
Чи пізнали в ньому, люди,
Душу ви свою?..

ЗЛАМАНА ЛІЛЕЯ

ВІН промовив тихо...	Я дурить—не вмію.
Тільки, мов ножами,	Двох любить—не можу.
Пронизав їй серце	І в тому, що сталось,
Він тими словами:	Бачу кару божу»...
«Я безмежно тяжко	Забреніли сльози...
Винен перед вами...	Стислось серце з муки...
Вас кохав... Та друга	І вона упала,
Стала поміж нами...	Заломивши руки.

Так струнка лілея
Ранньою весною
Пада і вмирає,
Зламана грозою.

ВЕЧІРНЯ заграва жахтіла,
Мов небо курева свої
Грізному богові палило,
І йшов він весь в вогні й крові.

І очі помстою палали,
І кров текла з червоних риз,

Немов розтоплені кристали
Рубинів сипалися вниз.

І ми стояли, занімлі,
Неначе мармур—мертві й білі...
Ту саму мить, той саме час
Ішов наш бог судити нас.

В ЧАС, коли вгорі засвітить
Ніч свої ясні зірки,
Опрозорить сумовите
Поле й темряві балки,

І заснуть в саду тополі
Коло ставу край села,—
Ти, невільниця на волі,
Йдеш туди, де тиша й мла.

І до ставу доходжаєш,
Під тополі ті стрункі...
І незмінно відживляєш
Давнє, спогади п'янкі:

Ті розмови патетичні,
Ті незважені слова,
Що в їх владі хаотичній
Туманіла голова.

І стоїш, і ламлеш руки,
Вся в тих днях, у тих ночах,
Що в них серце з щастя-муки
Аж сміялося в грудях.

О, яка була чутлива
Пара тих дзвінких сердець,
І яка була щаслива!..
І всьому прийшов кінець!..

Як назад не підуть ріки
Від морської глибини,—
Не повернуться повіки,
І кохання любі сни!

Будуть знов і грози й зливи,
Та не вернутся ті дні,
Як горіли ви, щасливі,
У солодкому вогні!..

І в журбі ти ламлеш руки,
З сумом дивишся на став,
І мов ждеш, щоб давні згуки
Хоч луною він віддав...

М Е Р Т В Е К О Л О

В РІВНОСТАЙНОСТІ що-
денній,
У буденчині злиденній
Течія життя пливе,—
Все старе і все нове.

Там он — молодість ро-
жева,
Непорочна ще, мов Єва—
За кислицю у раю,
Продає любов свою!

І яке химерне коло!
Тут—любов на скрипці соло
Грає в позі чарівній,
А навколо — бруд і гній.

Онде — старість недобита
Поверта минулі літа
І за золото своє
Нектар молодості п'є!

Тут — убогі і каліки,
Люди стоптані навіки,
В'ються, ніби червяки,
Коло скнарої руки!

Там — у злиднях і темноті,
У безвиглядній роботі
За окрайця гливтяка
До ярма душа звика!..

І пливе, пливе те горе,
Мов вода в далеке море.
Де початок, де кінець—
Не впізнає і мудрець.

КОЛИ побачу я, як фертик-демагог
Підскочить на стільця, кричить, маха руками,
І честю завіря, що свідок в небі бог,
Як палко рветься він до бою з ворогами,—
Я бачу ясно тих нещасних ворогів:
То бідний селянин, трудівник безталанний,
Що мусить годуватъ його з своїх трудів,
Коли вестиме він в житті свій план туманний,
Вбиваючись в чини, згинаючись в дугу
Перед тими, що в них багатство, влада й сила,
На вбогих, на дрібних збиваючи пиху,
А справжнім смілякам підборкуючи крила.
І лютий гнів тоді сповняє серце вщерть.
І хочеться ту мить, простягши раптом руку,
Схопить його з стільця і відшпурнути геть,
Неначе огидну болотяну гадюку.

ЛЕГЕНДА СОКОЛА

В ЧАСИ далекі,
Часи днедавні,

В початку світа
Віка преславні—

Знялось у птахів
Важке питання:
Кого обрати
До царювання.
Все птаство в раду
Тоді збивали
І присуд радний
Такий поклали:
«Тому з нас бути
Царем крилатих,
Хто всіх здоліє
Бойців завзятих».

Орел і Сокіл
Тоді зустрілись,
На силу ріvnі,
І три дні бились.
І бились тяжко,
І бились сміло,
І рвали пір'я,
І драли тіло.
Стікали кров'ю...
Та верху взяти
Ні той, ні другий
Не міг завзятий.
Не знала й рада,
Як суд чинити:
Умрутъ обидва,
Як не спинити...

І каже Сокіл:
«Мій вільний брате,
Не слід себе нам
Занапащати!
Свій бій смертельний
Отак скінчімо:

На беріг моря
Удвох летімо.
Один з нас сяде
На чорну скелю,
А другий злине
Під неба стелю
І грудьми вдарить
З-розгону брата.
Хто заб'є—буде
Той царювати!»

«То мудре слово!»—
Орел мовляє.—
«В той край летімо,
Де море грає!..»
Знялись і плинуть
Обидва сильні,
Обидва смілі,
Обидва вільні.
І птаство з ними.
Ось море грає.
Над морем скеля
Стойть, дрімає...
І каже Сокіл:
«На скелю ту ю
Сідай... Я вдарю,
Бо силу чую!..»

І знявся Сокіл
Під неба стелю,
Орел спустився
На чорну скелю.
Усівся міцно
І жде удару.
А Сокіл скрився
Під синю хмару

І звідтіль пада
Уніз стрілою,
І дума, хижий:
«Кінець тут бою!..
Уб'ю на місці
Орла дурного...
Неможна вдару
Стерпіть такого!..»

І вдарив Сокіл
Орла, як мога.
Зморгнув очами
Орел, і з нього
Аж пір'я чорне
Злетіло в море...
Але підвівся
І так говорить:
«Ой, сильно вдарив
Мене ти, брате!..
Тобі на скелю
Тепер сідати,
А я полину
Під небо синє
Розправлю тіло
Своє орлине!..»

І Сокіл мовчки
Сіда на скелю,
Орел злітає
Під неба стелю.
Піднявся вгору,
Що тільки мріє...
Поглянув Сокіл,
Аж серце мліє:
«Уб'є на місці,
Коли сидіти...»

Він ввесь, мов кремінь,
Увесь—мов злитий!..
Але...»—і Сокіл
Моргнув очами,—
«Побачим зараз,
Хто цар між нами!..»

І ось з-під неба,
Мов блискавиця,
Летить на скелю
Відважна птиця.
Згорнувши крила,
Повітря ріже
Орел, мов куля,
Очами ниże,
І чорну скелю,
І крапку білу,—
Пробити камінь
Він чує силу...
Свистить повітря
В ушах у нього
Дихання з льоту
Займа прудкого.

І ось вже скеля...
На ній не мріє,
А ясно крапка
Мала біліє.
Ще мент... хвилина...
Спинив він духа...
І вдарив разом,
Незгірш обуха—
В холодну скелю!..
Бо в ту ж хвилину,
Як бити мусив
Орел у спину,

Зіскочив Сокіл
У бік моторно.
Ясний був Сокіл,
Душа в нім—чорна!

- I глянув Сокіл,—
Орел конає,
Кров рине з нього,
На сонці грає...
«Не чесно, брате»,—
Він каже,—«чиниш!..
Тікай геть відціль,
А то загинеш!..»
I правду мовив,
Бо вся громада
Єдиностайно
Гукнула: «Зрада!..»
I враз знялася,
Неначе хмарा,
I загукала:
«Смерть зрадці—кара!..»
- I став ту ж хвилю
Орел на ноги,
I скрикнув владно,
Що малось змоги:
«Не смерты!.. На віщо
Вона здалася?..
Вже й так за правду
Тут кров лилася.
Нехай живе він
I терпить муку
Вигнанцем птаства,
Усім в науку!..»
I тут гукнуло
Все птаство: «Згода!..

Орел цар птахів,—
В нім духу вродя!..»

I знявся Сокіл,
Темніший ночі;
Палали в нього
Завзяттям очі,
I він підбився
Під темні хмари
I звідтіль крикнув:
«Сміюсь я кари!..
Мене та кара
Не засмутила:
Не в слові вашім,
А в кігтях сила,
У кігтях право!..
Оце ви знайте,
I вже ощади
Не дожидайте!..»

I геть полинув,
Відважний, сильний,
Грізний і смілий,
Мов вітер вільний.
I з того часу
Орел царює
Розправу чинить,
Усім керує.
I тільки Сокіл
Не хоче знати
Орла зверх себе
I сили й влади.
I б'є він птахів,
Де тільки стріне,
I хижко мститись
Повік не кине.

БУВ У МЕНЕ САД ТАЄМНИЙ

Був у мене сад таємний.
Там пишалися лілеї,
У замислені алеї
Кіпарис розрісся темний;

Там зростали ніжні крини,
Там шуміли водомети;
Відбивалися бескети
В лоні водянім долини;

Там у озері ясному
Грали рибки золотій...
Там жили таємні мрії—
Світ незнаємий ні кому.

Ріс душою я в саду тім.
Тихо дні мої минали.
І в душі моїй зростали
Думи сном давно забутим.

І була в саду лілея,—
Весь мій сад вона скрашала,
І душа моя кохала
Квіт той з палом назорея.

Все цвіло там, все пишалось
В зачарованім спокої,

І пригодоньки тяжкої
Ні відкіль не сподівалось...

Раз у день один проклятий,
Глянув я в свій сад таємний,—
Він стояв сумний і темний,
Млою в день ясний пойнятий.

Він стояв... Немов од муки,
Всі дерева посхилились...
Круг дерев пообвивались
Чорні змії та гадюки.

Скрізь були вони: на кринах,
І на лаврі срібнолистім,
І в лілеї лоні чистім,
На квітках по всіх куртинах...

Скрізь вони запанували.
І стоїть мій сад таємний
З того часу—хмурий, темний,
Всі квітки у нім пов'яли.

Все покірне лютій долі:
Де був рай, там пекло стало.
Все минулось, все пропало
По чужій ворожій волі.

І стою я, і німую,
І мене всього мов скuto...
Будь же проклят, хто так люто
Мрію вбив мою святую!..

ДЗВЕНИТЬ моє серце образою злою.
О, як ти нелюдськи глумилась над ним!
Все наше минуле пішло за водою,
Розвіялось димом, далеким, блідим!..

Так лято сміялись.. Так лято зганьбити
Усе, що на світі мав кращого я!..
Так чим мені жити? Що маю робити?..
Одна мені рада—сирая земля!..

1898

СОЛОДКИЙ сон кохання, Чому ж верзеться в вічі
Мов мрія, відлетів, Знов врода молода?..
За хвилю раювання Таке не сниться двічі,
Життям я заплатив. Бо зжити й раз—біда.

1898

ШКОДА щастя кипучого Не промовив і слова я,—
Непрожитого, Все скінчилося:
Серця співу зовучого Ніби низка перловая
Перебитого. Розпустилася.

1899

С О Н

Сиджу в кімнаті,
Жду краю ночи,
І сну немає
Склепити очі.
Немає сили
Того забути,
Що давить душу,
Чим серце скуте.
Не спить годинник,
Не задрімає,
Але ж у нього
Душі немає...
А ніч мов стала,
Не чутъ ні гуку.
І я хилюся
На стіл, на руку.

Не сплю, а сниться:
Розпались стіни,
Стою я в лісі
В своїй країні.
Весняний ранок...
Вже скрізь світає,
І мла лощини
Оповиває.
Туман поважно
Спливає вгору...
Десь чути—дятел
Довбає кору...
Десь чути—пташка
В кущах пурхає...

І чуть, як з листя
Роса спадає.
А далі—річка...
Ще спить в тумані...
О, рідний краю,
Місця кохані!
Я знов вас бачу
І оживаю,
І сну важкого
Нема, немає!
То сон—ті думи,
Таємні слізози,
Душі образи,
Життя погрози!..
То - сон...

І знову
Розкрились очі:
Годинник рівно,
Як перш, цокоче.
Горить і лямпа,
Нічна дружина.
Мовчить, німує
Моя хатина.
І знову чую,
Що за стіною
Журба-турбота
Не спить зі мною.
Не спить і лихо...
Мовчить... дрімає...
О, як я спав би,
Так сну немає!..

ШУКАВ я по світу незнаного цвіту,
Дістав шпичку в серце, тим цвітом забиту.
Кохав я так вірно, так чисто, так свято,
За те мені буйну голівоньку стято.

Зосталася, ліро, одна ти у мене.
Не зрадь мене, люба, не зрадь мене, нене!
Дзвени мені, рідна, тихесенько-тихо,
Приспи моє горе, приспи моє лихо!..

1898

ОДИН я мав єдиний світ
І той для мене згас.
Тепер я, люди, з вами квит,
Я не жилець між вас!

Не покладався я на вас,
Та все ж то якось жив,
Аж поки світ мені не згас,
Мій світ не доторів.

Для помсти жити не мені,
Не месник серцем я.
Чужа і в рідній стороні
Мені тепер земля.

1898

О, ДАЙ мені, музо, хоч краплю спокою,
Хоч тінь його, нене, пошли ти мені,
Нехай упаде він святою росою
На серце, що б'ється в жерущім огні,
На чоло гаряче, потомлені очі,
На щоки змарнілі, запеклі вуста!..
О, нене, боюся страшної я ночі,
Що вдень мене, темна, всього обгортати!

Не хочу я руху, боюся я гуку,
І зрадників-друзів не треба мені.
Я сам перебуду страшну тую муку,
Що морем повстала на мене ці дні.
Закрий мені очі тихенько рукою,
На вікна завіси нечутно накинь;
Посидь хоч хвилину, поплач наді мною,
Незнаного щастя засмучена тінь.

Не відав я щастя й малої хвилини,
А все найдорожче, що серцем кохав,
Усе те пропало, усе до краплини,
Та й серце я, мабуть, навік поховав...
Посидь же, безгрішна, поплач наді мною,
Нікого на світі у мене нема,
Щоб з ким поділився я горем-журбою,
А горе ж те знаєш ти, нене, сама.

1898

О, ВІН погас, огонь кохання,
В твоїх очах його нема!
Погасла блискавка остання,
І з них зорить холодна тьма.

О, він погас, огонь кохання!
І світ в душі моїй погас.
І грає там, у тьмі страждання,
Музика помсти і образ.

На цій землі, землі холодній,
Зійшлися ми—мов два вогні,
І нам здалось: біді ні одній
Не піддамося ми, о ні!

Що ми буруном на каміння,
Сміючись, зійдемо! Що ми
Пронижем пітьму, як проміння,
Що ми є світичі самі!..

І потім згасли враз обое...
А може хмара то найшла?
І вдарить грім? І блисне вдвое
Ясніш кохання сила зла?

1898

Ти пливши, пливши, мій човне, Знемоглось воно чекати,
Тихо за водою, Щастя сподіватись,
Серце сумом, жалем повне, Утомився я блукати
Занеси з собою! Та за жар хапатись...

Ой, люлі-люлі, мій човне,
Плинь все за водою,
Бідне серце, сумом повне,
Занеси з собою.

1898

ЗОРЯНІ РУНИ

Зоряне небо надо мною,
моральний закон у мені.
Кант.

Вічною думою в небі далекому
Стали ви, тихі пречисті світила.
Тайни одвічного снились в вас декому,
Друга вчувається в вас мені сила.

Все, що незнаного, недовідомого
Людському розуму має природа,
Все те в вас мріється, наче знайомого,
Тільки забутого вічна врода.

1908

ПІД ЗОРЯМИ

ГЕТЬ від бучі життя Бо царюють вночі
Я живу без путтія: Не самі ж то сичі.
Вдень—роблю, сплю вночі, Тихі зорі не сплять,
До людей не йдучи. В чистім небі горять.
Тихо в хаті сиджу, І ті зорі мені
Рідко й слово скажу, Шепчути мрії ясні
А співаю—хіба Про незнамий край,
Стисне серце журба... Безсталанних всіх рай.
Кожен день так смерка. Я вночі не молюсь,
Зайде ніч—не зляка, Лиш на зорі дивлюсь.

Не турбує мене,
Що мій вік промине,—
Так бо все промина,
Ніби хвиля ясна,
І дійшовши мети,
Згаснуть навіть світи.

1897

Та з незнаних світів
Небо витче покрів
Над тими, що глядіть,
Як і я в оцю мить,
Будуть в небо ясне...
Все хвилинне мине.

«ДЕ ТИ, о боже?» — син віку гукає.—
«Де ти, озвися!..» І мовчки йому
Небо вогнями вночі відмовляє,
Зоряну книгу розкривши німу.

Тільки не кожен ту книгу вчитає,
Тільки далеко, далеко не всім
Загадка світу, що в небі палає,
Тайну розкриє в письмені яснім.

1897

НЕПРИМІТНИЙ і убогий,
За людською течією
Я проходжу над землею
Край недовгої дороги.

Йдуть сини землі німої,
Йдуть незмінно покоління;
Снятися їм верхи творіння,
Царство слави неземної.

Сниться пекло, царство туги,
Дим, огню страшного хвилі,
І в вогні тім чорнокрилі
Князя тьми проворні слуги.

А мені незмінно сниться
Тихі, чисті, ясні зорі,
І в душі моїй прозорі
Думи іскрами рояться.

1898

ПІСНЯ НОЧИ

Годі, сину, дня нового
Дожидатися,
До незнаного, смутного
Пориватися!
Годі гострими тернами
Убиралися
І облесливими снами
Упиватися!..
Глянь,—нема ніде за нами
З пережитого
Нічогісінько, сльозами
Не омитого.
І не мріє в будучині
Моря темного
Ані іскри, ні краплинни
Не нікчемного...
Полетім же ізі мною,
Любий синоньку,
Вкупі стежкою ясною
В ту країноньку,
Що зірками любо грає,
Вся вогнистая,

Де зоря твоя палає
Проміністая.
Там заснеш ти, любий сину,
Щастям зраджений,
І забудеш все в хвилину,
Сном обважений.
І довіку над тобою
Я стоятиму,
Ясномрійні сни юрбою
Навіватиму!..

1898

ВОГНІ НЕБЕС

НЕМОВ хвилини, пролітають
І дні, і роки, і віки,
А в небесах все ті ж палають
Країн надземних маяки.

На них дивились очі Будди
І очі страдника Христа,
В ту ніч, коли вуста Іуди
Вп'ялись в його святі вуста.

Сократ, Платон,—навіки славні,
І всі незнані мудреці,
Усі поети стародавні,
Жерці, і маги, і ченці—

Огні ті бачили незмінні,
І всі вони шукали в їх
Меланхолійному трептінні
Ключів до таїнств світових.

І всі вони в свій час не знали,
Що з тих небесних маяків
Давно декотрі позгасали,
І тільки німб од них світив.

Отак ілюзії і мрії,
Отак і правда і мана,
Немов огні небесні тії,
Нам світять вічні времена.

1907

ТРЕМТИТЬ огнем зеленкуватим
Далека зірка в синій млі.
Шатром цятковано-строкатим
Спустилось небо до землі.

І тихо всюди, і просторо—
І в синім небі й на землі,
І плинуть вище зір нескоро,
Повагом, ночи кораблі.

Я чую іх... І несумлінно
Душі заглиблений моїй,
Що беузустанно й щохвилинино
Снується тайна в тиші цій;

Що в нас самих, і там, наднами,—
Вир невгласимого життя
Ясними грас бурунами
Під сонцем вічного буття.

1914

ЖИВИМ І МЕРТВИМ

ВІДРОДЖЕННЯ

Пам'яті І. Котляревського

КОЛИ упали стіни Трої
В огні нещадному війни,
І полягли на них герої,
І змовкли поклики: «до зброї!..» —
Її недобитки-сини
В чужі краї помандрували
І, мов приблуди, заснували
Там пристановище вони.

Коли із серця України
Стекла кріавиця в боях,
Коли великої руїни
Останні рушилися стіни
І занепали в бур'янах,
То наші предки не тікали,
А в землю тяжко поникали,
Та гнув їх голови не жах.

Важкі їх думи нахиляли:
«Що далі мусимо робить?..»
А вороги того не знали,
І переможно глузували:
«Дивіться: Україна спить!..
Заснула, ніби та п'яниця,
Несамовита челядниця!
Ходіте тихо, не збудіть!..»

Дарма!.. Не спала Україна.
А то, знемігшись в боротьбі,
Як та Марія Магдаліна,
Шукала стоптана країна
Рятунку іншого собі:
Своїх недобитків збирала,
Сама себе перевіряла,
Росла в подвижницю з раби.

I час минув. I не до бою,
Не пить кривавого вина,
A до роботи над собою,
Кувати духа ясну зброю,
Синів покликала вона.
I впали порохом нікчемні
Спорудження минулих літ,
Пішли в непам'ять вчинки темні,
Блукання в темряві даремні,—
Новий засяв, прекрасний світ.

То—світ братерства і науки,
То—гуманізму любий світ.
I простягли до нього руки
Рабів ганьбованих онуки,
З сердець їх вирвався привіт:
«О, світе ясний! Розгоряйся,
На небі цілому палай,
До краю з пітьмою змагайся,
Ні в чому їй не піддавайся
I осятай наш рідний край!..»

Брати! Чи чуєте душою
Ви поклик той? Ідіть на світ,
I разом з працею своєю
Несіть відродження ідею,—
I підуть інші вам услід.

І оживе німа пустиня,
Нові джерела в ній заб'ють,
І там зустріне не рабinya,
А повновладна господиня
Усіх, хто прийде їй служить!

1903

П У Ш К І Н У

В соті роковини народження

ПІД час твого ясного свята,
Бояне руської землі,
Прийми вітання від собрата—
Нечутний гук у тій хвалі,
Що перекличними громами
Іде у нас над головами.

Поете, образ чистий твій
В душі ношу я, мов святиню,
Немов блакить небесно-синю
Гойдаю, ніжучи, у ній.
І він мені де-далі сяє
Все краще, м'якше і ясніш,
Так само, як не примеркає
І твій ясний алмазний вірш.
З печаттю генія на чолі
В моїй уяві ти стоїш,
Немов півбог у ореолі,
І сонцем праведним гориш!

1899

Л Е Р М О Н Т О В У

ОРЕЛ підстрелений, ти впав
Без краплі жалю у безодню:
Зневажив пітьму старогодню,
Бо й світ новітній зневажав.

Ти, мов блискуча та зірниця,
На темнім небі запалав,
І освітилася темниця,
Де геній віку сумував.

І знову ніч стойть над нами,
І знов ми пітьми боїмось,
І знов, налякані казками,
Вночі з примарами б'ємось.

1897

П. О. КУЛІШ

ВІН спить в зеленому саду,
Він спить під липами й кленами,
І, вік проживши з ним в ладу,
Вони шумлять над ним верхами.
Заснув притомлений борець,
Заснув останнім сном могили...
Прийшов життю його кінець,
Та не кінець завзяттю й силі:
Бунтливих дум і гордих мрій
І в серці, сповненім журбою,
Життям ображених надій—
Узяв багато він з собою.

Він погасав, як перст—один,
Один, покинутий братами...

Немов не кращий був він син
В сім'ї великий між синами!
Немов недавно ще не він
Орлом літав по Україні,
Немов не він, мов віщий дзвін,
Лунав в зневоленій країні!
А смілим духом хто палив
Бездушних ідолів громади
І, мов той хрест, на себе звів
Клейно відступництва і зради?..

Все він, все він, палкий борець,
Наш ворохобник незабутній,
Трудівник вічний і творець,
Мистець і вчений наш славутній!
І він погас, як перст—один,
І спить під липами й кленами,
І ті шепочуться верхами
В часи журливих роковин,
Що спить він кріпко і не встане,
Спить битий лихом працівник,
І що й сліду його не стане,
А думи житимуть повік.

1898

НА МОГИЛІ П. О. КУЛІША

ВІН спить... І сон його могили
Клени і липи стережуть,
Що за життя не раз манили
Його в їх захист завернуть.

Він спить... І сни душі святої—
Небесно-тихі і ясні,

Як сяйво зірки золотої,
Як теплий ранок по-весні.

Гаряче серце, сміла воля
Його над людьми підняли,
І ті йому—всіх славних доля—
Вінець терновий заплели...

Але мовчіть!.. Ні в однім слові
Струна журби хай не гучить.
Не місце нашій тут розмові:
Вкраїни мученик тут спить!..

1899

ГАННІ БАРВІНОК

В 40-річний ювілей

МАБУТЬ, вірно те серце любило,
Мабуть, тяжко і довго боліло,
Що зуміло і злидні народу
Претворити в осяяну вроду.

Мабуть, часто ті плакали очі,
Не склеплялись і в темній ночі,
Що прозріли й у темряві й мряці
Невмирущих звитяжників праці.

Мабуть, змалку ті руки робили,
Що й на старість не втратили сили,
І онуків ведуть до роботи,
Надають їм до праці охоти...

Хай же в сутіні смерку ясного
Цей привіт покоління нового
Їх пригріє промінням вітання
Від великого сонця—кохання.

Хай спочинуть притомлені руки,
Не зазнає вже й серденько муки
І не плачуть ніколи вже очі
В тихім присмерку вічної ночі!.

1900

С Л А В А

М. В. Лисенкові

Під час 35-річного ювілею

КОБЗАРЮ наш преславний! Твоя чудова кобза
Дзвенить у ріднім краї, мов дівчина співає
Вечірньою добою у темному гаю.
Не дівчина—співає сама то Україна.
За те тебе осяють, кобзарю, честь і слава!

Орфею український! В твоєму віщім співі
Воскресло знов минуле, занедбане, забуте:
Озвався Луг співучий, загомоніла Січ,
І з трун чудесно встали гетьмани з булавами
І рада військова гукнула знову—Слава!

Бояне наш славутній! Хто спів твій раз почує,
Єдиний раз уп'ється твоєї ліри дзвоном,—
Ніколи не забуде того до смерти він,
І буде чудодійно йому до смерти снитись,
Як б'ють-ревуть пороги, гука козацтво: Слава!

О, батьку наш коханий, кобзарю і поете,
Нехай не замовкає твоя святая ліра,
Нехай душа палає, горить святым огнем,
Нехай рокочуть струни, і ллються перли-сьози
Твоєї пісні вічно,—твоя і наша слава!

1903

ТРИ БРАТИ

Іванові, Миколі та Панасові Тобілевичам

Колись, на славу Україні,
Зродила мати трьох синів.
Дала крилята їм орлині,
Дала їм очі соколині
І душі, повні мрій і снів.

І снились їм степи широкі,
І снились гори і моря, -
Підхмарні скелі одинокі,
Провалля темряви, глибокі,
Де вітер з хугою гуля.

Вони зросли... Вони злетіли...
І світ з'явився іх очам.
І все, чим сни колись манили,
Вони дізнали, облетіли,
І раде все було орлам...

Садовський славний! Ти між нами
Отой орел, і в слові цім
Чи пізнаєш себе з братами,
Ширококрилими орлами,
В мистецькім льоті чарівнім?

Немов орел той у блакиті,
В просторі вміlosti яснім
Ширяєш ти по вільній хіті;
Підвладне все тобі в ті миті,
Не маєш впину ти ні в чім.

Шельменко, Возний і Кабиця,
І сивоусий січовик,

Козак і лях, харпак-п'яниця—
В тобі свої з'являють лиця,
Ти твориш їх, мов чарівник.

Ти й безталанний голтіпака,
Й ясновельможній пан-гетьман;
Плугатар бідний і бурлака,
Коханець степу, гайдамака,
А повернувшись—гордий пан!

І ось брати твої з тобою:
Карпенко-Карий—чарівник,
Що вабить нас своєю грою,
Що і митців навча порою,
Веде їх в творчости тайник;

Що дав нам в образах яскравих
Картини нашого життя,
Поживи лицарів лукавих,
Швидких на зло, на добре млявих,
Подав, неначе страхіття.

А слава сцени—Саксаганський!
Кого він з нас не чарував,
Чи то в комедії селянській,
Чи то у драмі хуторянській—
Яких він типів не вдавав?

Старий Пеньонжка балакучий,
Убогий свідок старини,
Мазепа, хитрий і блискучий
В своїх жаданнях невспучий,
Нечистий Цокуль,—всі вони

Нераз з'являлись перед нами,
Немов живі, сучасні нам...
Всі троє славні ви... і вами,
Ширококрилими орлами,
Піднісся в нас мистецтва храм.

Орли Вкраїни! Хай же доля,
Мов ненька рідная стара,
Вас догляда, й мов квіти поля,
Де так пишалась наша воля,
Росою щастя убира!..

Живіть на славу України,
Чаруючи її синів,
І славні будете, й як нині
Вітаєм вас у цій хвилині—
Скрізь будуть славить трьох братів!

1900

В КРАЇНІ МЕРТВИХ

З листа до О. М. Куліш

ОЙ, НЕ видно і не чути,
Вістоньки немає,
Чи ще є живі де люди,
Чи скрізь смерть гуляє...

Йде, мов тінь, вона скрізь —тихо,
Оком не поводить,
А за нею людське лихоманка,
Мов та хмара, ходить...

Гинуть славні, гинуть смілі,
Розумом багаті,
Позостались, уціліли—
Ідолопи пихаті.

Розкормили, розкохали
Черева погані,
Та лягли й позасипали,
Кров'ю бідних п'яні.

І хропуть, бездушні тварі,
Аж земля трясеться.
В ліднебесній чорній хмарі
Храп той віддається!..

1899

ПО ЗЕМЛЯХ СІВЕРЯНСЬКИХ

Ч Е Р Н И Г I В

М. Ф. Комарову

Вчувається мені в Чернігові глухому
Ритмічний моря шум, співучий гомін хвиль,
І проситься душа в Одесу, мов додому,
Малює думка шлях до вод морських звідціль.
Нічого тут мені не шкода ані трішки
У цім гнілім гнізді чиновної черви,
В Одесу б я пішов, здається, навіть пішки,
Коли б мені відтіль тукнули тільки ви.

Тут гарні люди є: один—Борис Грінченко,
М. Коцюбинський—два, а третій буде Шраг.
Не знаю, що таке являє ще ...енко,
А решта—що сказатъ?.. Нехай їй сниться враг!
Тут тільки треба чхнуть, щоб скрізь пішло луною
Лящання яzikів, і ввечері ж до вас
Ота гидка брехня повернеться горою,
Що їй здивується запевне і Кавказ.
Вже не кажу про те, що всі тут помічають,
Що в кого вариться, печеться у печі,
Що кожного шага в кешені вашій знають,
А дивляться на вас, мов сови та сичі.

До того ще додав святий Тодосій лиха:
Набив кешені він владикам та попам.

Гребли вони й гребуть з-під нього гроші стиха,
І їм життя тепер ще краще, ніж котам.
А решту, бідний люд, то збив він з пантелику:
Сказалися усі, побачивши, як там,
Де спочива святий, в карнавку превелику
Линуло золото чернігівським попам.
І всі повірили, що певне грошей ріки
І скрізь розіллються, дістанеться усім,—
І стали ціни тут на все дурні, велики.
Та тільки дав святий, пробачте, дулю всім:

Пиштий біднота тут, без грошей і без хліба,
І носа звісила пейсата голова...
Та й як не вішати,—два гривеники риба,
Тринадцять—м'яса фунт, такі ж пак і дрова!..
Сичить чиновничок, дере нещадно з зlostи
Чуби голодній тій обдертій дітворі,
Що просить в матери не м'яса, а хоч кости,
Що краще пряника їй житні сухарі.

Мізерне місто це. Банкрут у будучині.
В одежу вдягнений позичену босяк,
Засмоктаний бідняк в занадто пишнім чині,
Що в нього грошенят—одним один п'ятак.
Він дурить ще себе непевною manoю,
Дають і банки ще застави під доми.
Та ось побачите—розітнеться луною
По всім Чернігові: «банкрути, братці, ми!»

Гидка мізерія. Тікати слід відсюди
До моря теплого, на ясні береги,
Де енергійніші, жвавіші геть то люди,
Не грає шаг в житті найвищої ваги.
Простору хочеться і вільної години,
Щоб тихо з музами розмову повести,
Бо тут статистика не дасть дихнути хвилини,
Над всіми планами повкопує хрести.

І що статистика?..—Мізерія нікчемна,
Ублюдок від наук, корміжка баглаїв,
Що їх звела сюди зусіль фортуна темна
Чорнилом хлюпати з кальних каламарів,
Що тільки моляться всі богові скляному,
Цілком з руками рвуть аванси шагові,
Та п'яним язиком белькочутъ по-дурному
Про невідоме їх порожній голові.

Та що ж, добродію, не чутъ від вас ні згуку?
Чому не пришлете хоч вісточки мені?..
Ви б тим полегшили цю статистичну муку,
Хоч тільки мрією про інші, ясні дні.
Писав я двічі вам,—з під Харкова й відсюди,
Але тоді були замети снігові,
І мерзли, чутъ було, в країні вашій люди,
То напишіть мені, чи ви ж то ще живі?

Рекомендованим листа вам посилаю,
Щоб не застряв він де, і щоб дістали ви
І спогадали, що вістей од вас чекаю,
Що думи про Одес не йдуть із голови.
Ласкаві ж будьте ви, мене не забувайте,
Пишіть хоч трішечки, а то я тут умру.
Самі ж веселі ви й здорові пробувайте.
Прощайте!.. Далі вже я рим не підберу.

1901

БІДНИЙ ЛАЗАР

XАТКА геть в яру за містом.
В вікна дивиться на двір
Бідних скло—прип'ятій тістом
Покалічений папір.

Ні кошари, ні комори,
Ні нещасного хлівця...
І сліду нема на дворі
Хоч якого деревця...

Хто живе у тій хатині,
Чим жива його душа,
Чим себе в лихій годині
Він і гріє, і втіша?

Що він мислить, як погляне
На будівлі багачів,
На життя їх, сите й п'яне,—
Він, що гине без харчів?..

Бідний Лазар сумовитий!..
Знаю долю я твою:
Непригрітий, неомитий,
Жив і вмреш ти у гною.

I одна мана-надія
Розважа журбу твою:
«Як умру, то вже тоді я
Відпочину у раю...»

А порою враз устане
Думка гострая, мов ніж:
«Запалить ввесь світ!»—і в'яне:
«Гинуть першому мені ж!...»

1901

НА КЛАДОВИЩІ

Тут сплять багаті і убогі,
Нікчемні й славні між людей,
І ті, що ці лани розлогі

Орали з покликом: «гей-гей!»
І ті, що може воювали
За вільну волю в ту війну,
Коли з Богданом починали
Магнати іграшку страшну.

Забуте все. Позаростали
Могилами сосни. Своїх
Дідів давно позабували
Онуки хирні. Мов на сміх,
Тепер і мову забувають..
Орють піски свої, а там,
На світі трохи погуляють,
І йдуть у слід своїм батькам.
Брахлово, Новозибків. пов.

1901

ДУБ І СОСНА
М. Ф. Комарову

В КРАСУНІ Одесі над морем пишає
Дуб, гордий мовчанням своїм.
І сонце весняне його зогріває
І пестить промінням своїм.

На півночі ж темній, в Чернігові-місті,
В тумані сумує сосна;
Про любую весну, про сонечко вісти
Від дуба чекає вона.

І з вітром північним до дуба несеться
Приглушеній стогін сосни...
Та тільки від нього той дуб не здрігнеться.
Обвіянний чаром весни.

1901

Пліне дід старий з онуком,
Поспіша додому.

Він пливе в рожевім сяйві
По скляній блакиті,
І пливуть за ним дві смуги,
Золотом залиті...

А високо над горою,
В сяєві м'якому,
Величаються руїни
Гетьманського дому...

То останнього гетьмана
Горниці високі,
То його життя і влади
Свідки одинокі.
Галич там тепер літає
Та панич із міста
Перед ними часом стане
В постаті туриста
І черка своє на мурах
Прізвище нікчемне,
І в тих мурах він щось бачить
Славне і таємне...

Ой, нічого там ніколи
Не було такого,
Навіть гарного ніколи
Не було нічого.
У шовкових там панчохах
Козаки гуляли
І замість чубів бурлацьких
Коси запускали.
За вістом та за бостоном
Справи там рішали,—
Золотої табатирки
З Москви виглядали...
У отих ясних палатах,

Де гніздяться сови,
Не про справи військовії
Чулися розмови,
А про пльотки дворцьовії
Та балі веселі
У цариці над Невою
В осяній оселі.
І про долю там народу
Часом розмовляли,
Як ґрунти його між себе
Нишком паювали...
За борги оті палати
У казну попали,
Через злідні та недбальство
Єних руїни стали.

Гріли руки пишні дуки
Побіля народу,
Не вважає й він, сердега,
На їх спадків вроду:
Десять років ще пролине,
І, гляди, з руїни
Не зостанеться на місці
Може і цеглини...
І не жалко, і не шкода
Примх отих магнатських,
Що рабами будувались
На могилах братських.
І загине, і замовкне
Спомин про гетьмана,
Про вельможу, що колись то
Гудзь його жупана
Не одну б сім'ю убогу
Годував півроку,
Що містечка, сам душою,
Проїдав нівроку...

Все загине. Тільки буде
Сейм на захід плити,
Буде сонце чисту воду
Любо золотити;
І рибалка сумовитий
На човні легкому
Буде сіті волочити
Ввечері по ньому.
І варитиме вечерю—
Годувати діти,
І останні дві цеглини
Візьме підложити
Під казан свій від руїни,
Що гетьман останній
Будував на Україні
Нашій безталанній...

І не жалко, і не шкода,—
Хай собі руйнує!..
Бо вже розумом не знає,
Серцем він не чує,
Як ті мури мурувались,
І чиї то руки
На стовпах отих гранітних
Зазнавали муки.
Все забуте, все пропало...
А нове, що буде—
Те побачать, те зазнають
Теж нові вже люди.

Батурин

1901

К О С А Р

XТО й багатий, а сумує,
Білим світом нудить;

Я ж і бідний, а сміюся:
Будь, кажу, що буде!..
Гей, і в мене був багатий
Батько на Вкраїні:
Мав карбованців сот зо дві--
Од різок на спині;
Мав землі велику силу—
Рівно чверть опругу:
Панський псар йому спохмілля
Проміняв на пугу;
Мав худоби у оборі
За панка якого—
Проти сонечка на прильбі
Цуцика рябого...
А умер, хоч би й на князя,—
У царськім будинку:
У окопі проти неба,
Ідучи од шинку.
Бо багач був... Душу думи
Часто облягали...
Ну, за цвінтарем сердегу
В яму й закопали.
От тоді то з батьківщини
В степ я і подався,
Проти неба на могилі
З волею братався,
Проти зір ясних, думками
З ніччю поділявся,
І додому не вертатись
От тоді поклявся.

I тепер я у широкім
У степу гуляю,
I руками-мозолями
Гроші заробляю.
Зароблю, кисетом брязну,

На долоні кину,—
Враз усе для мене вродить
У одну хвилину:
І дівчата чорнобриві
Косаря вітають,
У садочок ночувати
З поля завертають...
А батьки не вряд до страви
Чарку наливають:
У зяті мене до себе
Нишком підмовляють.

Наливайте, підмовляйте,
Будем їсти, пити,
Та за чарку вам моєї
Волі не купити!
Сам знайду собі я пару,
Кралю чорнобриву,
Одружуся, з ким захочу,
Багачам на диво.
Не родився я багатим,
В багачі й не пнуся,
А як широко покохаю,
З тою й одружуся.

1901

С О С Н И Ц Я

ВАЖКО знайти на Вкраїні, де б не блукав ти,
земляче,
Краще над Сосницю місто, більше принадне за нього.
Убедь навколо те місто оповива болотами;
Скільки співців милогучних живе в іх м'якім баговинні!
Ввечері їх серенади слухають люди і зорі.
Чай тоді п'ють сосничани і кажуть: «О, як у нас гарно!»

В час той по вулицях тихих, зроду не мощених
бруком,

Ходять і пані і панни, і кавалери і... свині,
Мов буржуа ті поважні, в спільно-люб'язнім
кумпанстві.

Оповідають новини дамам своїм кавалері.

Приязно хрюкають свині, ласуючи смачно травою.

Іноді панна зненацька трохи немов посклизнеться,
Любо-принално всміхнеться і витре травичкою ніжку.
А кавалери зідхають: «Ах, ці французи гидотні!..»

Любо та славно всім жити у славному Сосниці-місті:
Поруч там клуб із острогом, змовившись ніби,
постали...

Тільки, на жаль, кладовище десь далеченько за містом.
Свій навіть щвець там є дамський—«З Києва»,
прізвищем Кербель.

Сволок старий у хатині у пана там єсть Бордоноса,
Ніби то часів славетних гетьмана Петра Дорошенка.
Ах, які гугелі смачні пече там одна чарівниця!..
Їх продає вона й воду, трохи насичену газом,
І сахарином сиропи потай підправлені щедро.

Славно у Сосниці жити—і умирати не треба.
Навіть і виїхати з неї якось, признались, незручно:
Дві а чи три балагули тільки що рейси й справляють
В Макошин з Сосниці, зрідка злучаючи місто це
з світом.

Нащо й той світ сосничанам?.. Гарно ім жити й
без нього!..

Острів їх між болотами досить просторий: є місце
Сосницьким ґрандам на ньому, є місце й для, всякої
твар.

Місяць прожив я єдиний у славному Сосниці-місті,
Тільки забути ніколи, ніколи його я не зможу.

КОВАЛЬ ГУНЯ

1

«У КОЖУСІ,
В капелюсі—
Чом не молодець?..
З постолами-
Личаками
Я піду в танець!..

5

Грай, дударю,
Господарю,—
Господар гуля;
Розійдуся,
Розвернуся,—
Загуде земля!..»

2

А горілки
На піджилки
Трохи як хлюпну,
То й чобітних,
Неробітних
Я за пас заткну.

6

Дудник грає,
Вимовляє,
А старий козак
І руками,
І ногами
Садить так і сяк.

3

Грай, дударю,
Господарю,—
Господар гуля.
Всюди знають,
Поважають
Гуню коваля!

7

Геть кожуха,
Капелюха,
Пояса скида.
На морозі
По дорозі
Штуки викида.

4

В мене хата
Небагата,
Гірша за панів?
Чи спитаю:
Я не маю
Соколів-синів?!

8

Постолами-
Личаками
Фиглі виробля.
Кажуть люди:
«Бешкет буде,
Бо ковалъ гуля».

Де взялася
Та Мелася,
Гуниха стара...
«Гей, Василю,
Стань на хвилю!
Утікатъ пора!»

«А, п'янного,
Волоцюго,
Вулицю зібрав?..
Геть до двору,
Лихотвору!»
Гуня раптом став:

«Йди ти к бісу!
Відьму лису
Там собі цілуй!..»
«Он якот?..
Ну ж такої,
Псе старий, скуштуй!»

І чуприну,
Мов хустину,
Гуниха стира.
Дудник грає.
Аж стрибає
З сміху дітвора.

І додому
Шлях старому
Гуниха справля,
«Ну, та годі!..»
Вже в господі
Гуня вимовля.

Молодиці
Повнолиці
Їм сміються вслід:
«Нагулявся,
Настирився
На сьогодні дід!..»

1901

СТАВ СКОРОПАДСЬКОГО

ШИРОКИЙ став водою,
Мов сріблом, лискотить,
А беріг осокою
Зеленою бренить.

Млинок стойть... Бурхає На колесі вода; Жемчужиться і грає, І піною спада.	За ним верба похила Схилилась до води, Немов що вглиб пустила І дивиться туди.
---	---

І дівчина вродлива
Над греблею стоїть,
Закохана, щаслива,
На тихий став глядить.

Ясна вода, зваблива,
Але не видно дна...
І дівчина думлива,
Що жде її—не зна.

Глухів

1901

НА ВАРТІ ЖИТТЯ

„ГОСПОДИ - боже, як же то важко
Жити на білому світі!
Робиш ввесь вік свій, робиш так тяжко,—
Старости ні з чим дожити,
Валиться хата, стріха зотліла,
Змило окопи дощами...
Вибили свині все, що садила
В весну старими руками.
Тут же—хвороби, злидні обсіли...
Плачу та бога благаю:
«Господи-боже, дай мені сили,
Чую, що вже пропадаю!..»

«Тридцять п'ять років, як удовую,
Двадцять—як сина сховала.
Ждала невістки в хатоньку тую,—
Марно надія пропала.
Мрутъ же ось люди—чуєте дзвона?..—
Вмерла то баба в Жадоби.
Кинула сина молодожона,
Повні обори худоби!
Жити б їй тільки... Знов пруться, кляті!!
Щоб вас чума подавила!..»—
Скрикнула баба в лютім завзятті
І на окоп покотила.

Глянув услід я бідній людині—
 Треба їй варти держати,
Бо на окопа вилізли свині,
 Прутися города копати.
Зриють картоплю, нічого їсти
 Буде старенькій зимою.
І в домовину приайдеться лізти
 З голоду бабі живою.
Треба боротись з рилом тварини,
 Треба свій хліб боронити...
Ось вона варта,—варта людини,
 Звіку на білому світі!

1902

В О Р О Н І Ж

НЕ В ДАЛЕКІЙ Москівщині,
А у нас на Україні
Єсть Вороніж, і живуть
Люди там, і хліб жують.
І жують його зубами,
Добувають мозолями.
Є там молодь і стари,
Єсть і люди й крамарі.
Як і скрізь у нас звичайно,
Комітетська є там чайна,
Навіть школа земська є,
Та учитель гірко п'є,
Закохавшись в оковиту,
І тому там мало світу.
Та й навіщо людям він?..
А науки—хай ім хрін,
Без наук ще краще буде!
І без них уміють люди

Свій продовжувати рід.
І без них іде розплід...
Ну а іншого від неба
Більш Вороніжу й не треба!

1902

Р А Т А Й

СУМНЕ, холодне і мутне,
Повисло небо над ланами,
І олив'яними очами
Глядить на землю й не зморгне,
Мов сфінкс бездушний. І нікого,
Мов у могильному склепу,
Немає в мертвому степу.
Усе живе втекло від нього.

Але вдивись у далечінь:
Ген-ген на мертвій степу грані
Щось ледве мріє у тумані:
То—чоловік, а рядом—кінь.
То орють вдвох лани холодні
Вони, потомлені, худі,
Бо звікували у нужді,
Обидва хворі і голодні.

І вмент здалось мені: веде
Не ратай борозну без краю,
А сам нарід то землю крає
І зерно в борозни кладе,
Щоб потім дуків годувати,
Давати хліб їм і тепло,
І за своє усе добро
Од них погорду зазнавати.

«Одвічний рабе!—я спитав,—
Чи єсть кінець твого терпіння?»
Ні слова він. І рве коріння
Залізним ралом, як і рвав,
І безнадійними очами
Глядить у тьмяну далечінъ...
І ледве йде трудящий кінь,
Ступа важкими копитами.

Вороніж

1902.

В Д А Л Е Ч И Н Ъ

ЛЮДИ сплять по темних хатах.
Сонно порскає мій кінь.
По шляху, у срібних шатах,
Верби йдуть у далечінъ.

Мов прочани богомільні
Йдуть на марева ясні,—
В степові простори вільні
Шлях показують мені.

Там, за гранями мутними,
Розіслалися вони
Перелогами сумними,
Там їм сняться зимні сни.

Там ясна моя країна...
Я ж блукаю в чужині,
Серце ссе журба-гадина,
Безпритульно тут мені.

Скрізь тут пусто, всюди темно...
Скрізь біднота... Ницаки

Гублять день по дню нікчемно,
Крячуть тяжко, мов крюки...

Он вони мій шлях укрили!..
Там їх корм на тім шляху...
І вони кріплять ним сили
Під добу оцю глуху.

Гетьте з шляху, ненажери!
Цей бо шлях туди веде,
Де змага нічні примари
Сонце праведне, святе.

Гетьте з шляху, чорнокрилі!
Цим шляхом на волю йдуть
Всі не мертві, не похилі—
Це до сонця правди путь!..

Піднялися крюки. Посіли
На дерева мовчазні.
Срібний іней обтрусили
І глядять услід мені.

І кричать, кричать, злосливо,
Аж ляга на душу тінь...
А широкий шлях звабливо
Манить в синю далечінь.

1902

ФІЛОДЕНДРОН

В МІСТІ Глухові преславнім,
У Крюківських номерах,
Я сидів сидінням давнім,
Хай йому, маруді, враг!

Трохи-трохи не чотири
 Там я місяці конав,
В статистичнім темнім вирі
 З головою поринав.

Нікогісінько зі мною
 Не було в моїй тюрмі,
Тільки чув я, що порою
 Ходять люди за дверми.

То у Глухів приїздили
 І дворяни й крамарі.
День пили, вночі хропіли
 На всі чисто номері.

Я не знов їх на обличчя,
 Але знов їх голоси:
Пізnavав і храп їх ніччю,
 І пропоєні баси.

І зі мною у кімнаті
 Філодендрон мовчазний
У кадушці ріс, прип'ятій
 Мотузками до стіни.

Запорошений, не митий,
 Довгі роки він тут ріс,
Зрідка похапцем політий,
 І розрісся в цілий ліс.

І людина і рослина--
 Я і він—були сумні.
І здружила нас година,
 Ті самітні ночі й дні.

Став товариша сумного
 Я потроху поливатъ,—

За листом листа нового
Став він тихо розгортать.

I такі були тендітні
 Ti мережані листи,
I такі були привітні..
 Їм хотілося рости!

На останок навіть віти
 Стали різатись нові,
I всю цівку, наче діти,
 Вкрили пуп'янки живі.

I втішався-милувався
 Я товаришем моїм,
Досхочу він напивався
 З рук моїх питвом живим.

Став жвавіший, веселіший...
 I до мене загляда,
Мов питає: «що він пише,
 Як до столу припада?»

«Статистичні фоліяntи
 Провіряю я щодня.
Все то—брехень варіянти,
 Реєстраторська бридня.

А набридне, то віршую.
 За строфою йде строфа.
От тоді то я раюю,
 От тоді мені лафа!..

Цілий світ перед очима
 Мрійним маревом стоїть,
В небі ліра серафима
 I ридає, і дзвенить.

Серце слуха, забуває
Все щоденне, все дрібне,
Музя чаром напуває
Ненаситного мене...

Тільки скоро, любий друже,
До Чернігова помчусь.
Не сумуй за мною дуже,
Бо весною повернусь.

Почнемо ми знову жити,
Як жили в оцій порі,
Знов за стінами хропіти
Будуть п'яні крамарі...»

Так жили ми аж чотири
Довгих місяці удвох,
І були і дружні й щирі,
І беріг нас бог обох.

1901. XII. 2.

Глухів.

О Д И Н А Ч К А

ХОЛОДНА хата край села,
І злидні й вічна трагедія!..
За все життя душа убога
І краплі щастя не спила.

І тільки віра непохитна,
Що десь то там, у тім житті,
Горить зоря її привітна,—
Єдиний світ в її бутті.

1901.

ЗОРЯНА УТІКАНКА

Миготять на небі зорі,
Поле криє синя мла.
Заворожені простори
Тиша ночи повила.

Тільки дзвоники журливо
Під дугою гомонять.
Тільки коні похопливо
Копитами тупотять.

Тільки сніг холодний з шляху
У обличчя нам летить,
Тільки серце—а чи з жаху,
Чи то з радощів тремтить.

Ти сковалась у хутрянку,
Лиш очиці блискотяТЬ.
За коханку-утіканку
Радий я життя віддать.

Там, позаду нас, неволя,
Темне страдництво твоє;
Перед нами—щастя-доля,
Сонце з темряви встає!

О, не бійсь! Не наздогнати
Нас тюремникам твоїм,
Скоро будуть нас вітати
В домі батьківськім моїм.

Чуєш, дзвоники співають
Нам пісень своїх хмельних?
Бачиш, зорі посилають
Іскри усміхів ясних?

Не журись! Немов царицю,
Я в свій дім тебе введу,
Світ-зірницю, чарівницю,
Любу ладу молоду.

I нехай, що хочуть, люди
Навкруги нас гомонять,—
Від пересудів тих буде
Нас кохання захищать.

Гей ви, коні! Ніч темніє.
Мерзне любая моя!
Нумо швидче! Що то mrіє?—
Рідний хутір бачу я.

1902

К Н Я З Ъ

ВІН приїхав на Вкраїну
Обрусяти край,—
Принатурити країну
Під московський рай.

З жандарями він братався,
І робив, що міг,
Щоб до діла їм придався,
Як досвідний шпиг.

Тільки скоро розпізнали
Люди шахрая,
І в потилицю прогнали
Живо відтіля.

I вернувся він додому
В гніві запальнім,
Пророкуючи Содому
Долю вся і всім.

І — доносів дощ краплистий...
Взяв перо, папір,—
І в Суворинський багнистий
Він шубовснув вир.

1901

ПЕРЕД ПОРТРЕТАМИ ГЕТЬМАНІВ
(В музеї Тарновського)

ОЦЕ то ті пани гетьмани,
Що Україну продали,
Самі скували їй кайдани
І ланцюгами сповили! .

1902

ЕПІТАФІЯ П. О. КУЛІШЕВІ

НЕ ВЕЛИЧАВСЯ він між дуків, між панів,
Не вславився майном, бенкетами бучними,
Але їм'я його не гірш од гетьманів—
Блищить в історії словами золотими.
І буде всім колись вкраїнцям дорога
І вічно пам'ятна ця хуторна могила,
І буде славна тим—у тім її вага—
Що серце золоте у ній навік спочило.

1901. V. 9

Кулішів хутір

ПІД небом осіннім самотно
На вітрі берези стоять,
І вітами мають турботно,
І тихо-скорботно шумлять.

Шумлять і шепочуть: «Даремно
Женеш ти коня в далечінь:
Там холодно, вогко і темно,
На смерть тебе мчить туди кінь!

У тій безсталанній країні
Невесело жити й своїм,—
Сніги там, тумани та іней
І місця немає чужим!»

Гойдаються тихо берези,
Такі безпорадно сумні,
І суму холодного леза
Пронизують серце мені.

1903

М Р І І
М. Ф. Комарову

ЗА РОБОТОЮ нудною,
Як заплющу тільки очі,
Враз на південь з краю ночи
Лину думкою ясною.
Геть, папери статистичні!
Геть, цифірна мертвечина!
Тільки мить, одна хвилина—
Встануть мрії поетичні.
І малюють чудодійно
Моря синього картини,
І південної країни
Береги я бачу мрійно.

І ввижається: в тумані
Синьомлистому тонкому,
Ген на обрії стрункому,
Там, де неба й моря грані

В ніжні присмерку хвилини
Ізійшлися непомітно,—
Кораблів далеких видно
Затуманені краплині.
І над ними, в позолоті
Вечірового проміння,
Тане дим, мов верховиння
Гір, що сплять уже в темноті.

Потім мріється, що чую
Ніччу тихою, ясною
Я розмову над водою
Безневинну, потайну:
Хвиля тихо в закоханні
Теплий беріг обмиває...
А вгорі — там місто сяє
В електричному убраниі,
Мов у баєчній поемі
В самоцвітах чарівниця,
Чи північна цариця
У блискучій діядемі...

І невже ж мій сон цей мрійний
Так і мусить не справдитись,
І повинен я нудитись
Тут, далеко, безнадійний?..
І невже я мушу вznати,
Що була то тільки мрія,
Ta свята моя надія—
Море синє вітати,
Чути хвиль ясних розмову,
Вільним вітром подихнути,
Все минуле забути
І життя почати знову!?.

Глухів
1901

СКОРО, скоро запакую
Я папери у сакви,
Всю статистику влаштую,
І тоді прощайте ви,
Глухівські мої турботи,
Глухівський мій чорний сум,
Гніт щоденної роботи,
Звичне коло звичних дум!..
Передумав я чимало,
Перевірив, перебрав,
І ясніш минуле стало,
І я сам ясніший став.

Далі, далі!.. Серце просить
Ще незнаного життя,
І мене угому зносить
Нездоланне почуття
, Ще неміряної сили,
Ще не в'явлених жадань,
Мов струмні нові забили,
Розірвавши мертву твань.

1901

НАРОДНІ МОТИВИ

ТРИ КВІТКИ

Із поля, гей, із поленька
Дорогою йшла доленька.
Несла вона три квіточки,
Гарнеські, мов діточки.
Була одна—сонливая,
А другая—дрімливая,
А третяя—щасливая.
За всіх вона вродливая.

На зустріч їй—три дівоньки.
Ішли вони з дібр воньки.
Одна іде—земля гуде.
А друга йде—слона веде.
А третяя, сиріточка—
Іде-пливе, мов квіточка.
Зустрілися, вітаються,
Про квітоньки питаютися.
Одна бере—сонливую,
А другая—дрімливую,
А третяя, вродливая—
Бере, яка щасливая.

Ідуть вони, пишаються.
Їм суджені стрічаються.
Одну бере Хома Стогін,

Багач дукач, млинарський син.
А другую Лука Литвин,
З батьків, дідів харпацький син.
А третюю—Гнат Вдаченко,
Ставний, ясний козаченъко.

Як первая справляється,
Весь млин дрижить—хитається;
А ляже спать, завалиться—
То сам обід їй вариться.
А друга як старається,
Все в неї з рук валяється.
Весь день вона копається,
І все то їй дрімається!
А третя мов бджілонька,
І в будень їй неділенька:
Скрізь прибрано, чистесенько,
Сама,—як світ, яснесенька.

1901

С О Н

В ПІТЬMI ноchi ходить сон
Поміж хат, коло вікон.
Розсилає маків цвіт
Од порога до воріт,
Щоб не йшла журба в двори
До досвітньої зорі.
Треба людям спокій дать,
Треба всім відпочиватъ...
І всю ніч блукає сон
По селу, коло вікон.
Тихо йде, не стукотить,

Щоб нікого не збудить.
Розвіває маків цвіт,
Поки пітьму змінить світ.

1901

ЗІРНИЦЯ

ВРАНЦІ-рано зірка встала,
Срібні кучері чесала,
Освітила тім'я гір,
І діброву, й темний бір.

Кажуть бір їй і діброва:
«Будь ти, зіронько, здорована!
Будь весела і ясна,
Як оця краса весна.

Де ж ти, зіронько, бувала,
Що ти, зіронько,чувала?..
Глянь, без тебе зблід - поник
Срібнорогий молодик.

Як він тужить за тобою! .
Цілу ніч тебе з журбою
В синім небі він шукав...
Не знайшов—блідіти став.. »

Оsmіхається зірниця.
Місяць шепче: «Чарівниця...
Щастя любеє моє!..»
І блідіє, розтає.

1901

Д У Н А Й

У БИСТРІМ вирочку,
На жовтім пісочку,
Там рибонька грає,
На сонечку сяє.
А хвиля прудкая
Журчить, не змовкає,
До рибок говорить:

«Поплинемо в море!
У синьому морі—
Там води прозорі,
Дворці там предивні
Морської царівни,
З каміння скляного,
З кришталю ясного.
Там рибоньки срібні,
Вам, діткам, подібні.
Стоять там чудові
Сади бірюзові,
Дрімають барвисті
Квітки пишнолисті.
Там краще вам буде,

Не зловлять вас люди.
Там — вільно, просторо!..
Поплинемо скоро!..»

«Ой, ні, бистрі води,
Не буде в нас згоди:
Нам гарно й в Дунаї,
Мов душам у раї.
І тут ми гуляєм,
І горя не знаєм.
Нам сонечко сяє,
Нас місяць вітає,
Сміються нам зорі...
Чи видно їх з моря?
Ой, ні, бистрі води,
Не буде в нас згоди,
Не кинем родини
Для моря-чужини,
Не підем з Дунаю,
Із рідного краю!..»

1901

ОЙ ПОМАЛУ мій милесенький,
Тихше грай,
Мені серця, молодесенькій,
Не вражай.
Бо зелена в гаї липонька,
Та сумна,
Ще сумніша в тебе скрипонька
Голосна.

Як заграєш потихесеньку—
Серце мре,
А мене всю молодесеньку
Сум бере.
Як заграєш веселесенько—
Пнем' стаю,
Оsmіхнешся сам тихесенько—
Сльози ллю.
Ой, не грай же, чарівниченьку,
Ти мені,
Не пали мене, мов свіченьку,
На вогні:
Ясним зорям не приказано
В день світить,
А тобі й мені заказано
Вкупі жить.

1898

Д О Л Я

ПОНАД морем походжаю,
Волі-доленьки шукаю
Безталаний я.

Де живеш ти, ясна доле,
На яке ти ходиш поле,
Вік бажаная?

«Ой, я всюди за тобою,
Мов та квітка за водою,
Йду вклоняюся:

Ляжеш ти—і я схилюся,
Плачєш ти—і я журюся,
Побиваюся.

Ой, нѣ красна я, нѣ ясна,
Твоя доленька нещасна,
 Не хвалюся я;
Та тебе я не покину,
Ляжу вряд і в домовину,
 Пригорнуся я...»

1897

Ой, у темнім гаї,
В гаї при долині,
Пов'ялилось листя
На красі-калині.
Чом же ти, калино,
Листя поронила?
«Молода дівчина
Тут вночі ходила,
Рученьки ламала,
Слізоньки ронила,
Підтоптались ніжки—

Підо мною сіла.
Плакала дівчина,
Билась-побивалась.
Від жалю у мене
Листя позвивалось.
Від жалю у мене
Листячко пов'яло,
Що так тяжко,-важко
Те дівча ридало.

1897

МАРУСЕНЬКА

МАРУСЕНЬКО, сердєнько,
Скажи правду вірненько:
Відкіля гостей мала,
Як сама пробувала?
— Іваненка—з Варшави,
Василенка—з Полтави,
 А козак Михайло,
 Сам Передибайло—
Той приїхав з Запоріжжя.

Марусенько, сердєнько,
Скажи правду вірненько:
Чим же їх напувала,
Як у себе вітала?
— Іваненка—пивищем,
Василенка—медищем,
А козак Михайло,
Сам Передибайло—
Той зо мною пив наливку.

Марусенько, сердєнько,
Скажи правду вірненько:
Чим же їх годувала,
Як у себе вітала?
— Іваненка— гусятком,
Василенка,—курчатком,
А козак Михайло,
Сам Передибайло--
Їв зі мною лебедину.

Марусенько, сердєнько,
Скажи правду вірненько:
Де ти спати їх клала,
Як у себе вітала?
— Іваненка—на дворі,
Василенка—в коморі,
А козак Михайло,
Сам Передибайло—
Ліг зі мною на перинах.

Марусенько, сердєнько,
Скажи правду вірненько:
Як же їх виряжала,
За гостину що мала?
— Іваненко—шлик зняв

Василенко—обняв,
А козак Михайлло,
Сам Передибайло—
Цінував той, та й заплакав.

1897

В ДІБРОВІ

СПІВАЄ у темній діброві дівчина.
Пасе воли сірі у лузі хлопчина.
Пасе-випасає, в обід напуває,
Та думає: «хто то в діброві співає?
Чи Катря-красуня, чи тиха Марина,
А чи жартівлива, весела Ярина?»

А пісня лунає, мов стрічкою в'ється,
Тріпоче і сяє, дзвенить і сміється.
Замисливсь хлопчина, сопілку виймає.
Послухав, послухав—та враз як заграє!
Турчить тонкоствола, неначе живая...
Затихла дівчина. Мовчить, не співає...

І дума красуня: «кому б то там бути?
Невже встиг з дороги Івась повернути?»
І біжче та біжче зідхає сопілка.
Дівчина ні змісця... Ось хруснула гілка...
На лощину з пущі виходить хлопчина...
«Це ти, Івасю, граєш?» — «Це ти тут Ярино?».

Замовкла сопілка у темній діброві.
Потупились вії дівочі шовкові.
Зійшлися... Взялися за руки любенько,
Сміється у грудях до серця серденько.
Зійшлися... І любо снується розмова.
І тихо шепоче над ними діброва.

1897

Л Е В Е Н Е Ц Ъ

Ой СНІГ іде, негодонька,
На левенця пригодонька:
Ведуть його вулицею,
Сповитого сирицею,
Та вивели у поленько:
«Поглянь, поглянь, соколенько,
Що в полі вздриш нежатому,
Те все тобі завзятум!»

«Гей, бачу я у поленьку
Свою гірку недоленьку:
Стойть віха будована,
Кобилиця мальована.
Коли б же те та відати,
Велів би шлях обкидати
Не квітами пахучими—
Талярами блискучими,
Щоб хто слідом за мною йшов,
Таляр собі на нім знайшов,
Підняв, згадав козаченька:
«Правдивий був бурлаченко!» »

Ведуть на смерть козаченька,—
Така його удаченька.
Аж стрілося дві дівоньки,
Дві, дівоньки, не вдівоньки:
«Ой, стій, постій, козаченьку,
Жаль нам тебе за вдаченьку!
Візьми одну сестрицею,
Сестрицею-зовицею,
А другую дружиною,
Порадою єдиною,
Та й будем жить любесенько,
До старости тихесенько!»

Поглянув: та—старесенька,
А другая—рябесенька.
«Ой, цур тобі, старесенька!
Ой, пек тобі рябесенька!
Не бути тобі сестрицею,
Сестрицею-зовицею,
Не бути тобі дружиною,
Порадою єдиною!
Візьму віху будовану,
Кобилицю мальовану.
Точть вина червоного,
Кипучого, солоного.
Як з пліч впаде головонька,
Хай буде в вас розмовонька:
«Гей, був же то козаченько,
Правдивий був бурлаченъко!»

1897

Одна я на світі,
Одна як билина;
Не світить, не гріє
І рідна родина...
Пусти ж мене, мати,
До моря гуляти,
Щасливої долі
У моря питати!

Чи ти ж, моя доле,
Рибчинонька срібна,
Чи ти ж, моє щастя,
Перлинонька дрібна?
Як рибка—тебе я
Принаджувати стану;

Перлиноньку дрібну
З дна моря дістану...

А в синьому морі—
Там щука сплеснула,
Маленьку рибчину
Та щука глитнула.
А хвилі у морі
Піски зворушили,—
Вони моє щастя,
Навік замулили!

Взяло його море,
Безкрає, широке,
Десь там моя доля

Запала глибоко.
Усе взяло море,
Не хоче вертати...
Не жди назад доні
І ти, рідна мати!..

1897

ЖІНКА

П'Є-ГУЛЯЄ кум Гаврило,
Не вважає кум Данило,
І тече у них розмова—
Слово йде само до слова.
«Ні, я куме не хвалюся,
Ані кого не боюся!—
Каже кумові Гаврило,—
Ні попа, ні станового...
Не боюсь і домового...»
Гульк!—вікно щось затулило.
В хату жінка зазирає:
«Що це тут у вас за свято?..»
Змовк Гаврило і моргає,
Пляшку геть мерщій ховає:
«Лихо! Жінка йде треклята!..»

1899

ТУМАН

ОЙ, ТУМАНЕ, ти, тумане,
Холодний тумане!
Та коли ж крізь тебе сонце
На землю прогляне?

Підійми, тумане, крила,
Подайся на море.
А бойшся того моря,
Повийся на гори!

«Ой, я моря не боюся,
Не хочу я в гори;
Любі, милі мені ваші
Долини просторі:
Я по тих ото долинах
Пройду-прокотуюся,
По гаях та по дібровах,
Низенько пов'юся».

Ой, сивесенький тумане,
Морока з тобою!
Краще впав би ти на землю
Росою рясною!
«І росою не впаду я,
А буду стояти...»
Щоб же згинув ти навіки,
Тумане проклятий!

1898

ЛІТА

З За крутого гори,
З за високої,
Із безодні світів
Із глибокої
Вилітали пташки
Проти сонечка
І сідали мені
Край віконечка.

Подихала весна,
Розгорялася,
Оксамитом луги
Убіралися,—
Прилітав соловей,
Тішив співами,
Сипав перли ясні
З переливами.

А як літо прийшло,
Розгорялося,
В срібло-злото земля
Убидалася,—
Прилітали орли
Сизокрилії,
Клекотали вони
Речі смілії.

Стала осінь хмурна
Навертатися,
Стали ниви, ліса
Роздягатися,—
Тут зозуля сумна
Розкувалася...
З суму в мене душа
Надривалася...

А як стала зима
Наблизилася,
Стали снігом поля
Укриватися,—
Налетіли крюки
Ті жаденнї,
Обступили мене
Навіженїї.

Дожидають тепер
Тільки ніченьки,
Щоб клювати мені
Ясні віченьки,
На волосся в снігу
Наступаючи,
У зіниці мені
Поціляючи...

Ой, ви, літа мої,
Незмірковані,
Бистрим часом ясним
Ви підковані,
Ви огляньтесь назад,
Обернітесь
Хоч на мить ви мені
Осміхнітесь!..

Ой, та вдруге нішо
Не рожається,
Що минулось—назад
Не вертається.
Не тектимуть річки
З моря синього,
Не розквітнуть квітки
Дня осіннього...

1901

Х А Р П А К

ЯК БУВ я багат,
Всяк був мені рад,
У хату приймав,
Братком називав.

Тепер же мені
Немає рідні.
Є в мене п'ятак,
Піду я в кабак,

А в тім кабаці
Сидять все купці,
Горіочки п'ють,
Взайм мене б'ють:

«Піди ти, харпак,
Ти п'яний і так!
Піди та проспись!
Із глуздом зберись!»

«Ой, я ще не пив
І хліба не їв,
А так пробував,
Як бог мені дав!»

Я жарту завдав,
Півкварти прохав,
Та сів за столом
Між крюків орлом.

Глядять багачі,
Глядять дукачі,
До мене ідуть,
Розмову ведуть:

«Ти, братіку наш,
Голубчику наш!
Гей, пий та гуляй,
До гурту приймай!»

«Ой ви, багачі,
Ой ви, дукачі,
Адже в бідняка
Горілка гірка,

Адже в бідняка
Горілка гірка,
Не стане вона
Напроти вина!..

«Не стане вона
Напроти вина,
Та станеш ти сам
Прислужником нам».

«Не стану я сам,
Прислужником вам,
Аж поки й цей світ,
Світ білий стоїть!»

1897

НИВА

Ой, ТУМАН, туман холодний
Сонце заступає,
А мені журба у хаті
Серце надриває.
Ой, накину я свитину
Та піду у поле.

Людське поле—синє море,
А у мене—голе.
Гей, ти поле-батьківщино,
Чом ти не вродило?
Чи тебе дощами змило,
А чи градом збило?..

«Ой, мене не градом збило,
Не дощами змило,
А пригодонька спіткала,
Тим я не вродило.
В осени бо я очима
Зоране твоїми,
А полите слізоньками
По-весні гіркими;
Бо засіяне я здавна
Тугою-бідою,
Заросло я бур'янами,
Терном, лободою.
По чужих ланах з росою
Доленька ходила,
А мене тяжка недоля
Трутую труїла.
А ще з півночи заходить
Хмара громовая,
Та й останнюю билину
Зіб'є, поламає...»

Гей, ти, поле-батьківщино,
Що ж робити мушу?
З'єли злидні в мене тіло,
Так візьми ти душу!
Упаду тобі на груди,
Та уже й не встану,—
Хай побачить сонце труп мій,
Глянувши з туману.

Хай побачить ясне сонце,
Що не всі на світі
В однії неньки-долі—
Рівно любі діти!

1898

КОМАРІЯДА

Ой, у лісі, у лісочку,
На клиновому листочку
Молодець комар сидів,
У сопілочку гудів.

Дивувався ліс не мало:
«Ну, й яке ж у нього грало!..
Що за пісня голосна,
Аж у хмари йде луна!..»

Пісня голосно лилася, .
Як тут буря піднялася:
Клен-листочек затремтів,—
Вниз комарик полетів,

В землю вдарив головою...
Стогне: «Лишенько зі мною!..
Чую—душка молода
Буйне тіло покида!..»

Тут злетілися хутенько
Комарі до комаренка.
Почали вони тужить:
Що з комариком робить?

«Ой тужіте, не тужіте,
А труну мені тешіте;

Поховай ге на горі
Мене, братці-комарі!»

Скоро слово промовляє,
І душа тут відлітає...
З туги в'яли дерева
І шовкова трава.

Дружно теслі теслювали,
Домовину готували
І сідвабом дорогим
Вистилали вічний дім.

В чистім полі на могилі
Глибоченну яму рили;
Поховали комаря,
Лісового кобзаря.

Важко-тяжко працювали,
Ту могилу підсипали.
Хто не їде, запита:
«Ой, чия могила та?..

Хто такий отой покойник:
Осаула, чи полковник,
А чи гетьман, а чи цар,
Можновладний володар?»

«Ой, не гетьман, не полковник
Той славетний наш покойник;
Ой, не гетьман і не цар
Можновладний володар,

А лежит тут—комарище,
Славний лицнр-козачище
Лісу темного кобзар,

Довгоносий наш дудар.
Вмер козак... А то б і досі
Грав вам голосно на носі,
Мов дударик на дуду:
«Дзінь-зум-зум» чи «ду-ду-ду!..»

1901

Г У Л Й Т Я Й

Ой, піду я до куми,
Наговоримось сами:
Гей кумасенько моя,
А чи любиш гультяя?
То, кумасю, не біда,
Що у житі лобода,—
Де по вулиці пройду,
Там дівчат з ума зведу.
Перевулком поверну—
Молодиць не промину.
Вихиляються вони,
Аж тріщать у слід тини.
Ой ти, кумочко моя,
Покохай же гультяя!

А кумасенька моя
Вийшла з хати, мов зоря.
Брови чорні, а коса—
Всій околиці краса.
За рукав мене взяла,
У світлицю повела:
«Пий, козаченьку, гуляй,
Та головононьку схиляй
На постілоньку нову,
На перину пухову.

Як побачила тебе,
То не счулася себе.
Як покинеш ти мене,
То й життя моє міне!..»

1897

Ч А Р И

ЯК МАТИ, ой леле,
Та сина женила,
А потім невістку
Свою й незлюбила.
Зростала та в батька,
Мов біла тополя,
А тут її стріла
Лихая недоля.
Ой, нащо ж то рвати
Вишні, коли кислі.
На віщо ж і брати,
Коли не до мислі!..

Ой, шле мати сина
В далеку дорогу,
У поле зряжає
Невістку-небогу:
«Йди льон вибирати.
Не вибереш льону,
Не вернешся з поля
До судного дзвону!»
Не выбрала льону,
В степу ночувала,
До білого світу
Тополею стала.

Вертає з дороги
Чумак та гадає:
Ой де ж то взялася
Тополенька тая?
Ой, де ж то взялася,
Струнка та висока,
На віти гінкая,
На листя широка.
Що вітер не віє,
Вона ж все шепоче,
Неначе, сердешна,
Що вимовить хоче?»

Додому приїхав,
Воли випрягає,
Чом жінки не видно,—
У неньки питає.
«Ой, сину мій, сину.
Нема тобі долі,
Десь ходить блукає
Жона твоя в полі.
Пішла вона в поле
Мов льон вибирати,
Пішла й не вернулась
І досі до хати».

«Ой ні, моя мати,
Я штуки ці знаю!
Скажи, моя мати,
Про що запитаю:
Ой, що то за диво,
Скажи, що тополя
Зросла в одне літо
Край нашого поля,
Що вітер на віє,
Вона все шепоче,
Неначе, сердешна,
Що вимовить хоче?»

«Зрубай її, сину,
Розбий тії чари,
То може й не будеш.
Мов голуб, без пари!»
«Ні, мамо. Що діять—
Я сам теє знаю,
А перше я відьму
Стару зарубаю!..»
Хапає сокиру
І матір рубає,
Біжить, де постала
Тополя стрункая.

Прибіг він, ой леле,
Припав до тополі:
«Ой, любо кохана,
Нещасная доля!
Ці чари на тебе
Наслала ж то мати.

За те ій по плечі
Голівоньку стято!»
«Ой, милий, на вішо
Те вдіяв, то ж—мати.
• Тепер мені в полі
Довіку стояти!..»

«Не будеш у полі
Довіку стояти,
А будемо разом
В землі спочивати!»
Хапає сокиру,
Тополю рубає.
Де вдарить—струмнями
Там кров виступає.
Упала тополя,
Лежить уже долі,
Себе затинає,
Обухом по чолі...

Упав до тополі,
Лежать поруч двоє,
Обоє потяті,
І мертві обоє.
Що вірно, ой леле,
Та щиро кохались,
Що жити в любові
До смерти збирались.
Ой, нащо ж то рвати
Вишні, коли кислі,
На вішо ж і брати,
Коли не до мислі!..

1906

ПОМИНКИ

ПРОЛОГ

У СЮДИ й скрізь, де не почую,
Співають сумно алілую
І вічну пам'ять, краю мій,
Тобі, мовчальнику німий.
Усюди поминки справляють
По новині й старовині,
І смаковито запивають
Вином непам'яті сумні
Події—давні і недавні,
Діла—ганебні і преславні.
Усюди поминки... Від них
Нема ї тікать куди на гріх.

Почну ж і я оце справляти
Печальні поминки. Як знати,
А може з мертвими у нас
Зв'язків не менше, ніж з живими?
Бо ще між нами не погас
Огонь, колись роздутий ними,
Огонь, що в темряві віків
Вселюдський геній засвітив.

* * *

З берегів Дінця кряжистих
І до млистого Замглаю,

Од лугів Єсмани чистих
І до моря похожаю,
Гляну скрізь: усюди тихо...
Скрізь байдужою ходою
Слід за горем ходить лихо,
Безголов'я—за бідою.
І ні вітру, і ні хвилі...
А ні руху, а ні гуку...
Наче смерть поклала руку
На простори помертвілі.

Та невже ж у цій пустині
Так струмні життя й не били,
Бліскавиці ясносині
В небесах не миготіли?
І невже усі народи,
Що цим краєм проходжали,
Так без сліду й пропадали,
Мов мутні весняні води?
А гукну,—невже луною
Слова відгуку не кине
Ні земля, що піді мною,
А ні небо ясносинє?..

Ні, ударю в струни чулі
І минуле спогадаю,
Бо всього ще не забули
Ці степи,—я певне знаю.
Ще не стерся в цій пустині
Слід подій давно минулих,
Ще в степах вітають тіні
Наших прадідів поснулих,
І сумують на могилах,
Непривігані, журливі.
Тихше!.. Ось летять їх співи,
На дзвінких тріпочуть крилах...

«**С**ВІТЕ мій, мої долини сині,
 Раю мій, мої степи зелені,
 То ж по вас улусів жемчужини,
 Кинув я, мов той пісок із жмені...
 Всю то ту несхожену країну
 Я придбав для тебе, мій народе,
 А зате, як білий світ покину,
 Хай і дня без того не проходить,
 Щоб не ніс до мене на могилу
 Щит землі вояка мій щоранку,
 Щоб навік мою прославить силу!..»
 Хан Савур так мовив на останку.

І умер хан Савур.
 З ним дванадцять жінок,—
 Оточили його,
 Мов червоний вінок.
 І у землю пішов
 На коні хан Савур,
 І піднісся над ним
 Склепом зведений мур.
 І три дні ввесь народ
 Бучно помин чинив,
 Триста коней убив,
 Кров'ю степ зчервонив.
 На четвертий почав
 Миром землю носить,—
 І могила в степу
 Народилася в мить.
 І минали так дні,
 І минали літа,
 І росла та росла
 Слава ханова та...

Роки йшли невпинною ходою,
Люди йшли, неначе в морі хвилі.
Йшла орда на захід за ордою,
Все туди, до однієї ціли
Йшли всі й там, у безвісті, губились...
І Савура плем'я десь поділось.
Мов туман, його пропала сила.
Та стоїть, стоїть Савур могила!

1910

У Ш К А Л И

Над Дніпром огонь палає.
Казанок на нім
На триніжку закипає,
Пара йде—мов дим.
А за ним голодні очі
Стежать і блищають...
То ушкали в пітьмі ночі
Табором стоять.

Облягли вогонь чубаті
Вільні лугарі,
І безвусі, і вусаті,
Молоді й стари.
«Що ваш Київ?!. Візантія—
Ось де ясний світ,
Ось хто крутить веремій!..»—
Промовляє лід,
Весь порубаний шаблями,
Вуси—до плечей,
Брижі темними мішками
Звисли з-під очей.—
«От де срібла, от де золота,

Крамів тих та вин!..»
«От де б нам була робота!..»
«Гайда зараз вплин!..»

І регочутться, завзяті,
Очі в них горять,
І аж голови чубаті
З реготу тримтять.
А у плавнях на просторі,
Там, де верби сплять,
Стогне пугач... В небі зорі
Тихо мерехтять.

1903

Л И М А Н

Ой, ЛЕТИЛИ журавлі
Із арабської землі.
Над Лиманом пролітали,
До Лиману прокричали:
«Гей, Лимане, з чужини
Шлють привіт тобі сини, —
Із арабської країни,
Де невільник бідний гине.
На базарах там стоять,
Покупці на них глядять...»

Як над ними пролітали,
Нам під небо прокричали:
«Летите ви, журавлі,
В наші рідній краї,
У далеку гетьманщину,
На веселу Україну;
Розкажіть же козакам,

Ой, як важко, гірко нам.
А наблизитесь порану
До широкого Лиману,
Розкажіть, які гіркі
Сльози ллють тут козаки.
Ждуть вістей. А їх немає...
Мабуть, Січ уже конає!»

Чує мову ту Лиман,
Стрепенувся дідуган,—
Піднялися сиві хвилі,
Заходили, зашуміли:
«Не пропали козаки,
Вже готові байдаки.
Як заграє синє море,
Все помор я заговорить
Про моїх орлів - синів!..»
І надувся, посинів
Весь Лиман у край із краю.
А вже й море стиха грає...
1901

ПАН ЧЕРЕВАНЬ

I

ЖИВ у Польщі в старину
Пан Черевань:
Добрий сажінь в вишину,
Справжнє жлукто в товщину,
І багач такий, що ну,—
Без порівнань!

II

Добре їв він добре пив
Вина й меди:

З кухля срібного хилив,
Ніби в бочку тую лив.
А хоч крихту захмелів—
Жди тут біди.

III

Будь тут панства кращий цвіт,
Будь тут сам круль,—
Зіб'є хвилю, ніби кит,
Пустить обертом ввесь світ,
Рад зостатись без чобіт,—
Тільки не муль!

IV

І була в той саме час
Люта війна:
Стявся з паном свинопас!
«Люди й ми, бач! Знайте й нас.
Не знущайтесь раз-у-раз!»
Ось тобі й на!

V

То й пішов пан на війну,
Військо повів.
Це йому не в новину.
Каже: «Й вусом не моргну,
В ріг у турівий зігну
Вражих синів!»

VI

Полк жовнірів він узяв,
Десять гармат,
І козацтво, де попав,
Мов той вихор розметав.
І від нього всяк тікав:
Хай тобі кат!

VII

Скрізь попереду полка
Пан-войовник.
І така його рука,
Що мов вівці од вовка,
Всяк од його утіка.
Тільки б утік!

VIII

І пройшла між козаків
Чутка така,
Що нема в них вояків,
Щоб їх пан отой не збив.
Кулі ж він заговорив—
І не торка.

IX

Тільки був у козаків
Сотник Хвитис.
Той побачив—не зрябів.
Каже: «Пан цей без зубів.
Я таких з півсотні вбив.
Де, лишень, спис?»

X

Взяв списа, почав гукати:
«Гей, Черевань!
Годі в жлукто страву бгать,—
З жиру луснеш! Годі спати!
Йди на грище погулять!
Ну, лишень, встань!»

XI

І стоїть, маха списом.
Пан спаленів;

«Уродився ослюком,
А ще крутиш язиком!»
І подавсь на герць бігом
Збити свій гнів.

XII

Ось зійшлися пан і хлоп.
Лютот стялисъ.
Черевань насупив лоб:
«А, тікати з поля?.. Стоп!..»
«Перескочиш—скажеш: Гоп!»—
Каже Хвитис.

XIII

Сам же справді утіка.
Пан слід за ним.
Кепсько. Шкода козака:
Заруба, мов пацюка,
Лютий пан низовика.
Глум буде всім!

XIV

Тільки що це? Чи здурув
Сотник Хвитис?
Взяв на землю раптом сів,
Вмить списа на пана звів.
В діл кінця угородів.
Міцно притис.

XV

Мить—і пану гострий спис
В черево вгруз!
Ту ж хвилину і Хвитис

Скочив, пана ним притис
До землі сирої вниз,
Наче гарбуз.

XVI

Так і ахнули ляхи:
«Бог нас скарав!
То є кара за гріхи!»
Так з великої пихи
Розгубив пан потрохи,—
Впав і не встав.

XVII

Тільки в Польщі ще й тепер
В шляхті старій
Череванів дух не вмер,
І багато в ній задер,
І багато ненажер.—
В шляхті отій.

1904

ВОГНЕННІ КОНІ

Ніч осіння землю криє,
Рось холодний беріг мие.
Сплять хати, дощем оббиті,
І палаці сумовиті,
Затаївшись під горою,
На село глядять марою.
У палацах світло сяє.
Там Потоцький походжає,
Там Потоцький ходить тихо,
Не віщує серце лиха.

Він поволі походжає,
Сам з собою розмовляє:
«Підійшли часи утішні—
Відтяли ми ракам клішні.
Довго будуть пам'ятати,
Послуженства не втрачати!
Розійшлися по Україні
Від Варшави до Волині
Покатовані каліки.
Буде пам'ятно повіки!»

Пан Потоцький походжає,
Ходить, в думці уявляє
Угамовану Вкраїну
За оту нелюдську ціну:
Панська влада, панська воля
Посідає й Дике Поле...
Мов воли ті круторогі,
Оруть хлопи там розлогі
Степові свої пустині.
Пліне золото в панські скрині.

Пліне золото незрадливо...
Тільки що ото за диво—
Місяць зпівночи?!.. «Пожежа!!..»
І взялась огнем ведмежа
В мить одну душа вельможна:
«Знову хлопи!.. О, неможна
Шкур із клятих їх не драти!!..»
І метнувся рятувати
Пан скирити свої з стогами.
Рвав з вогню б він їх руками!..

Ніч осіння землю криє.
Рось червоний беріг міє,
І сама почервоніла.
А у скирт огненні крила

Відростають що-хвилини:
В хмари злoto панське лине!
Піднеслись огненні коні ·
І в шаленому розгоні
Аж під хмари уганяють...
Добре хлопи запрягають!

Аж під хмари зчервонілі
Підлетіли вогнекрилі.
Клубочаться темні гриви,
Ніздрі ширяться чутливі,
І блищать шалено очі..
Лютa помста в них клекоче.
Пан реве,увесь червоний.
Та—овва!—вогнених коней
Вгамувати вже не в силі:
Запрягли іх руки вмілі!..

1902

БОГДАНОВА ІНТРОДУКЦІЯ

1648

То НЕ ХМАРА від Лиману
Сонце заступає,
Гей, то військо запорізьке
З Січи виrushає
На три милі Дике Поле
Козаки укрили,
Доходжали-доступали
До Чурай-могили:
«Гей, прощай, могило-горо,
Степовая мати,
Ідемо братів з неволі,
З муки виручати!..»

Сонце сяє, вітер віє,
Бунчука питає:
«Ой, скажи ти, хто такий то
Військо впоряжає?
Хто з ним поруч виступає
На коні баскуму?..»
«Розкажу, але до часу
Не кажи ні кому.
То—Богдан, орел крилатий,
Йде на Україну
Визволяти-рятувати
Стоптану країну.
Поруч з ним—ідуть татари,
Тугай-бей на чолі:
Нагулялися вельможні
Вже пани на волі,
Наточились сліз та крові
Дукачі-магнати,—
У Криму їм треба, в морі
Руки замивати!..»

Сонце сяє, вітер віє,
З корогвами грає,
А Богдана смілу душу
Думка обгортає:
«Підійму, збуджу Вкраїну,
Заревуть гармати,
Запалають, підуть в небо
Панськії палати,
І не раз річки криваві
Потечуть у полі,
Та чи вирву ж Україну
З лядської неволі?..»

Сонце сяє. З моря вітер
Віє-повіває,
А над військом хмара крюків,

Стогнучи, кружляє.
Тугай-бей на них погляне
І сміються очі:
До очей вони вельможних,
Знає він—охочі...
Військо йде, і важко стогне
Степ під копитами.
Ой, застогне й Україна,
Збуджена громами!..

1901

БОГДАНОВА СЛАВА

1648

СТОГНЕ Київ старий, аж здрігається,
На Подолі луна розлягається
Всюди дзвони гудуть,
І гармати ревуть,
І гукає поспільство завзято...
В славнім Києві свято.

Суне з міста нарід, лава-лавою,
То йде в Київ Богдан, вкритий славою.
Із походу верта,
Поминає міста,
Йде у Київ старий із чужини—
В саме серце Вкраїни.

Не вогонь по шляху розгоряється,
Гей, то військо іде наближається.
Суне військо здаля,
Стогне мерзла земля.

Корогви гомонять. А на чолі
Їде влюбленець долі,

Ніби лев степовий, ситий славою,
Що мечами придбав під Пилявою,
Побрратимів своїх,
Леопардів грізних,
В Золотії Ворота з собою
Він веде з поля бою.

До Софії іде не хвалитися—
Вкупі з людом усім помолитися,
Що минула війна
І неволя страшна,
Ті кайдани злих утисків панських
Впали з рук христіянських.
І дзвіниці гудуть, аж хитаються...
А Богдан у Софії вклоняється.
І співають попи...
В вікна сонця снопи
Золотого проміння вкидає.
Гетьман сльози втирає:

«Не дарма морем кров розливалася,
Білим трупом земля укривалася.
Дорога та ціна,
Та минулась війна,
І немає ніде в цій хвилині
Більш рабів на Вкраїні!..»

1902

СМЕРТЬ ХМЕЛЬНИЧЕНКА

1653

І

ОЙ, БАГАТО у гетьмана,
У Хмельницького Богдана,
Срібла, золота і армати
Друга й ворога вітати.

Та дорожчого не знає
Він над сина, що ширяє,
Мов орел, по Україні
Од Есмани до Волині.
Він у Ясси залітає,
Князь Лупул його вітає,
І дочку свою єдину
Віддає йому в дружину.

II

Князь Лупул весілля грає,
А на нього зло чигає:
Два князі ідуть війною
Проти нього із Ляхвою.
Місто Яси облягають,
Князя з міста випирають.
Каже Хміль тоді до сина:
«Підійшла тепер година,
Сину, нам князів сажати,
Їм престоли підпирати.
Скрутно тестеві старому,
Слід вернуть його додому.
А бери-но військо, сину,
Та погладь волохам спину,
Щоб довіку пам'ятали,
Як шаблі їм шкуру драли!..»

III

Не сизий то знявся
Під хмари орленко,
Б'є ляхів, волохів —
Тиміш Хмельниченко.
Мов сірі гуси,
Розпудив їх лави...
Добувсь гетьманенко,
Козацької слави!

Він знов на престолі
Лупула саджає,
І тещу й дружину
У Ясах вітає.

IV

А волохи із ляхами
Знову купчаться полками,
Ніби хмари наступають,
Місто Яси облягають.
Б'ється знову Хмельниченко,
Тяжко б'ється гетьманенко.
Ta зайшла на силу сила,
Сонце хмара заступила.
Ой, у місті у Сучаві,
Там воріженьки лукаві
Оточили гетьманенка,
Молодого Хмельниченка.
Мов ті хмари наступали,
Башти, брами облягали.
Ta не буть вам у Сучаві,
Чабани й пани лукаві,
Не спіймати, не спутляти
Вам крилатого орляти!..

V

Він на башту виходжає,
В степ широкий поглядає,
Чи не в'ється пил шляхами,
Чи не йде Хміль з козаками?
Ой, не видно і не чути.
Ворогів же не збегнути.
Завзялись Сучаву брати.
День і ніч ревуть гармати,
Сиплють бобом гаківниці,
Стогнуть кулі-жалібниці.

VI

«Гей, гетьмане, що робити?
Сором шаблі положити,
Похилитись головами
Перед злими ворогами! .»
 «Не похилимось, орлята!»
Як ревнула тут гармата,
Куля землю розметала.
Де упала—яма стала.

VII

«Ой ти, Хмелю-Хмельниченку,
Молодий наш гетьманенку,
Що то сталося з тобою,
Що поник ти головою?
Підведись, гукни навколо,—
Стане всюди разом голо:
Витнем ворога шаблями,
Стопчусть коні копитами!
«Ой ви, братці-соколята,
Не росте трава підтят...
Є зі мною тут дружина,
З нею матінка-княгиня:
Вам тепер їх доглядати
І про себе з ними дбати.
А мені—труну ладнайте,
На Вкраїну виряжайте.
Годі, братця, воювати,
Хочу батенька вітати,
Хочу батенька вітати,
На Вкраїні почивати...»

VIII

Ой, що ж то за поїзд
З Сучави рушає,
Чию домовину

Китайка вкриває,
Червона китайка,
Козацька заслуга,
Козацька заслуга,
Жіночая туга?..

Ото Хмельниченко
Рушає з Сучави.
Добув козаченько,
Добув собі слави!
Добув собі слави
На всю Україну—
Китайкою вкриту
Труну-домовину.
На ту домовину
В сльозах припадає,
Неначе голубка,
Жона молодая.
Ой, ту домовину
Зорить назирає,
Мов сиза орлиця,
Княгиня старая.
Везе вона зятя
У гості до свата...
Не жде старий гетьман
Не жде того свята!

IX

А вже по Вкраїні,
Од Пруту до Богу,
Проказують дзвони
Скорботну дорогу.
А вже по Вкраїні
Од Богу до Росі
Недобрії вісті
Долинули досі:
«Вертає додому

Тиміш Хмельниченко».
Заніє в Богдана,
Заплаче серденько!..

X

Їде гетьман з Чигирина
Зустрічатъ з походу сина,—
Сина, любую надію.
Окрутили серце змії
В грудях гетьмана старого:
Шкода сина молодого.

Мовчки їде. Де погляне,
Там трава зелена в'яне.
Хмари в нього над очами.
Гнеться шлях під копитами...
Мовчки їде. Не сльозами,
А гарматними громами,
Щоб здрігнулась Україна,
Поминатиме він сина!..

1901

СУБОТІВСЬКЕ ПОДЗВІННЯ 1657

ОЙ, НЕ ХМАРА вранці-рано
Сонце заступала,
Не зозуля сизокрила
Важко закувала,
То Богданові навіки
Очі потемніли,
У Суботові то сумно
В дзвони задзвонили.
Вимовляє дзвін до дзвона:

«Тяжко, сумно, брате,
Ой, уже ж бо Україні
Щастя не зазнати!»

Тужать дзвони, розмовляють,
Плаче Україна,
Що найкращого зряжає
В домовину сина...
Що зостались після нього
Тільки немовлята,
І нема кому нової
Доглядати хати.

В чистім полі на роздоллі
Стала тая хата.
Звідкіль вітер не повіє,—
Не прибуток—втрата;
Звідкіль вітер не повстане,
Дме, що має сили...
Ой, коли б огню злі люди
Та не підложили!..
Добре хата будувалась,
Кошту не жалілось,
Кожна трісочка ціною
Голови платилась...
Та сусідські злі очі
Косо поглядають,
Десь недобрі в думці мислі
Ті сусіди мають...

Спить Богдан... І плачуть дзвони
Сумно на дзвіниці,
І ревуть важкі гармати,
Стогнути гаківниці.
І спливає дим до неба,—
Військове кадило,—

Аж од курива опівдень
Сонце потемніло.
Потемніло ясне сонце
Скрізь по Україні,
Повила всіх чорна дума:
«Буть лихій годині!..»

1901

ГЕТЬМАНСЬКІ ДАРИ

1662

ТИХО плеще чорна хвиля,
Немов неживая,
Не сміється проти сонця
Вода дніпровая.
Ніби сором їй на сонце,
На ясне дивитись,
Ніби страшно до землі їй,
До скель притулитись.
Ніби що вона ганебне
Ховає у себе,
Щоб ніхто його не бачив,
Одне тільки небо...

Не сковала сива хвиля.
Своєї тайниці,
Допиталася діброва
Дзюбатої птиці.
Зашуміла проти ночи
Зелена громада,
Та діброва степовая,
Дніпрова порада:
«Ой ти, Дніпре, любий брате,
Що сталось з тобою,
Що три дні із України

Пливуть за водою
По тобі козачі трупи
У хвилі кривавій?»

«Сестро люба, сестро мила,
Скажу не лукаво:
То Богданів недоріка,
Юрко той нікчемний,
Та Сомко, Москви підніжок,
Запроданець темний,
Розібрали Україну,
Стялися ножами,
Загатили мене трупом,
Живими братами.
На три милі, сестро, кров'ю
Мій беріг вмивався,
Із-під Канева до моря
Я трупом пойнявся...
Палить сонце тії трупи,
Крюк очі довбає,
А на горах Україна
За дітьми ридає.
Ой, як тужить, як ридає
Вона за синами,
Долива мене, старого,
Дрібними слозами!..»

Зашуміла-загуділа
Діброва широка:
«Ой, нещасна Україна,
Вдова одинока!..
Будьте ж прокляті, закляті,
Гетьманни-катюги,
Що зазнала з вами ненька
Такої наруги!..»

Застогнала-загуділа
Широка діброва,

Схвилювалась, почорніла
Вся площа Дніпрова.
Заревли, заграли хвилі,
Мов тури потяті,
І озвалися пороги:
«Прокляті!.. Прокляті!..»

1901

ІВАНЕЦЬ БРЮХОВЕЦЬКИЙ

1663—1668

ГЕЙ, у ГАДЯЧІ, у місті
Хто то, хто у ночі млисти
Спить-не-спить, усе гадає:
Не слизнула б золотая
Булава із рук?
Іванець то. Гірше гада
В серці те йому, що рада
Булаву оту вручила,
Схоче й вирве—в неї сила—
Наче око крюк!

«Був слугою, став гетьманом,
Над всіма панами паном.
Та чи довго паном бути?..

Ех, як би з Москви почути:
«Гетьманує хай!»»

І гетьман в Москву прямує,
Коло ніг царських плавує,
У холопа обернувся,
І—боярином вернувся
В зраджений свій край!..

Та не вдеряв золотую

Булаву й боярин тую.

«Як не хоче нам служити,

Хоче пісом московським вити—
З світу геть його!..
Як не вмів гетьманувати,
В кlapті пса розшматувати!..»
І буйна козацька рада,
Розтоптала, наче гада,
Зрадника свого.

1911

КІНЕЦЬ ДОРОШЕНКА
1675

Із ЗАПОРІЖЖЯ й гетьманщини
На раду гетьман в Чигирині
Востаннє братчиків збирав.
Мовчало військо, ніби став,
Ущерть наповнений водою,
Як Дорошенко з булавою
Вклонився раді військовій.
І сивоусий кошовий,
Іван Сірко, йому вклонився
Так само мовчки... І дивився
На них ввесь люд. Стояв і ждав,
Щоб гетьман слово починав.

«Я скликав вас сюди, панове,
Товаришів і всіх братів»,—
Немов у дзвона задзвонив,
Спотиху гетьман слово в слово,—
Я скликав вас чинити суд
Не над чужою головою,
А над самим оце собою,
І ввесь у владі вашій тут.
Увесь, братове, перед вами.
Ви знаєте мої діла.

Ви знаєте, яка була
Багата кров'ю та димами
Моя дорога... Та по ній
Не за своїм я йшов прибутком,
Я не журився власним смутком,—
Крайні рідній я своїй
Служив, як син. Її я волю,
Немов зіницию ту, беріг...
Я за її нещасну долю
Весь час боровся, яко міг.
Моя і перша, і остання
Свята мета була—з'єднання
Обох Дніпровських берегів.
Коли б я зміг їх об'єднати
І в'єсь нарід в одне спаяти,—
Ми б не боялисъ ворогів!..
Та бач, така вже мабуть доля:
Усюди свари, нелади,
І трупи скрізь, де не піди,
І де не глянь,—то мертвє поле!..»

Замовчав гетьман. Мов очам
Його в'явилось те поле.

«Не знаю, як, братове, вам», —
Спотиху гетьман знов глаголе,—
Я ж чую, як серед руїн,
Серед степів осиротілих
І людських трупів почорнілих,
Де часом батько вкупі й син
Лягли даремно головами,
Лягли одурені братами,—
Ридає рідная земля:
«Верніть мені і батька й сина!
Візьміть собі оті права—
Перекидатись булавами,

Від рала п'ястись у пани,
Щоб потім темними братами
Орати скривлені лани!
Панів за Вислу ви прогнали,
Самим щоб краще пануватъ,
Щоб те, чого ляхи не вкрали,
Самим вільніше розкрадать...
Ви, мов свиней, четвертували
Панів за ті свої права,—
Тепер самі понаживали
Товстіші вдвое черева..
О, горе, горенько зі мною!
До кого серцем притулюсь,
Куди старою головою
В лиху годину прихилюсь!..»

Так тяжко плаче Україна,
Дніпрові стогнути береги,
(Заблисла в гетьмана сльозина)
Сміються ж наші вороги:
«Огні погаснуть, розлетиться
За вітром попіл по степах,
І кров'ю п'яний, край проспиться,
Але—у наших вже руках».

Бодай ніколи не проснувся,
Коли призначено йому,
Щоб, вільний духом, обернувся
Він у раба!.. Свою тюрму
За вільний світ він буде мати
І цілувати канчука.
Продастъ сестру свою і брата,
І батька й матір ошука.
Нехай ніколи не проснеться
Нікчемний раб, нехай кона
І, мов трава за вітром, гнеться
У віковічні времена!..»

«Так, батьку, так!..»—загомоніли,
Мов ліс у бурю, козаки,—
«Пани Вкраїну опосіли
І в крівці неньку утопили
Прокляті дуки-ницаки!..
Усіх їх вивішать не шкода!..»
Гукнули чінші: «Цитьте! Згода!»
І знову гетьман річ повів.

І він казав, що вже доволі
Крови даремно й він пролив
І не добув Вкраїні волі,
А тільки більше розорив.
Бо всюди й скрізь—сама руїна...
І занепала Україна,
Мов божий гнів її прибив.

«Не можу більше я держати
Знамена волі в цих руках.
Нема кому його й віддати...
Візьміть же ви його! В степах,
У Дикім Полі, приховайте
До часу кращого його.
Мені ж, братове, вибачайте
Гріхи нерозуму мого
І все, чим винен перед вами!..»

І вмився гетьман враз слізами,
І золотую булаву
Подав похмурому Сіркові.
«У Січи-матері на схові
Хай буде!...—мовив і главу
Схилив на плечі кошовому,
Сіркові славному старому.

І той угору руку звів
І проти сонця булавою
Майнув-потряс над головою:

«До запорізьких козаків
Іде вона, як прапор волі.
І буде воля в Січі жити,
Аж поки світ святий стоїть
І віс вітер в чистім полі!..»

І ніби море заревло•
Усе навколо. І гуло,
І довго, довго не змовкало—
Клялось справдити заповіт.
А через сотню рівно літ
І Січи-матери не стало.

1906

ОТАМАН МЕРЕЖА

Ой, у КИЄВІ на ринку
П'є Мережа мед-горілку.
П'є Мережа та гуляє,
Ні на кого не вважає:
Брязне-звякне талярами—
Сварка йде між крамарями.
Всуне руку у кешеню,
Вийме срібла звідти жменю,
Сипоне ним по майдану
У дьогті, чи то в сметану,
В казани важкі з борщами,
У перерізи з медами,—
Все ту ж мить летить додолу
І тече по суходолу:
Челядь срібло добуває...
А Мережа походжає
У жупані голубому,
У єдвабі дорожому,

Крутить вуса смоляного,
Не вважає ні на кого.

Ой, гуляє він, гуляє,
На три шляхи поглядає:
Чи не ржуть козачі коні
Чи нема за ним погоні?
Чи, бува, жупани сині
Не покажуться з Волині?

Та погоня не шуміла,
На три шляхи не куріла.
Йшла іздалека тихенько,
Не дало вістей серденько.
Підійшла погоня, стала
Та Мережу і впіймала.
Стала рученьки в'язати,
Почала його питати:
«Ой, жінок ти скільки маєш,
Як собі їх добуваєш?»

«Скільки мав коли,—не знаю,
Бо щодня я їх міняю.
Попитайте у Стамбулі,
Як що ви про нього чули,
У гаремах попитайте,
А тепер часу не гайте!...
Скільки мав жінок,—не знаю,
А тепер сімнадцять маю,
Вісімнадцяту—попівну,
Дев'ятнадцяту—Вовківну...
Маю ще одну, єдину—
Ясну панну Катерину,
Що зростала на Волині,
Має очі соколині.
Дав коня я за попівну,

Дав таляри за Вовківну,
За Катрусю дам я душу,—
Я за неї вмерти мушу!»

1897

ПОЛТАВСЬКІ ВТІКАЧІ

1709

I

ЗЕМЛЮ ніч укрила млою,
В небі мріють зіроньки.
По степу вночі юрбою
Скачуть шведи й козаки.
Між двох коней Карл підбитий
З-під Полтави утіка,
З ним Мазепа сумовитий
До сідла свого скляка.
Там їх доля одурила,
Згасло сонце їх ясне;
Там недоля їх злучила
І в Туреччину жене.

Стогне Карл. Роз'ятрив рану...
«Стійте! Годі вже скакать!
Більш терпіти я не стану—
Хочу їсти, хочу спати!»
«Крулю, треба ждать погоні...»
«Не боюсь я москалів!
На степів широкім лоні
Хочу—сяєва, вогнів!»
І вогні в степу заграли.
«Гей, Мазепо, не журись!»—
Карл говорить.— «Що програли,
Все повернемо колись.
Цар Петро герой сьогодні,
Завтра—слава вкриє нас.

Знаєш вірші стагородні:
«Світ живому не погас?»
Та Мазепа мов не чує.
Очі в пітьмі потопив.
Віршем серця не вгамує,
Хто все в світі загубив.

ІІ

Тъмяний ранок. Ледве дніє.
Вже на конях втікачі.
Степ у млі прозорій мріє,
Ще в дрімоті лежучи.
Обросилися копита
Відпочилих румаків,
Полягла трава підбита,
Слід за ними від підків.
Гетьман оком степ зміряє.
Він поблід, пополотнів.
Та вогнем ще погляд сяє
З-під навислих сивих брів.

Сонце сходить, випливає,
Сипле стріли золоті.
Гетьман дивиться й зідхає
Несвідомо в забутті.

«Чом, Мазепо, так зідхаєш?»
Карл питает.—«Чи в думках
На Вкраїні де літаєш
По затишних хуторах?
Чи згадав про темні ночі,
Як, вродлива і палка,
У твої дивилась очі
Кочубеєва дочка,
І ви з нею світ стрічали,
І так само і тоді
Із-за обрію зринали
Стріли сонця золоті?..»

«Що за жарти!.. Не пристало
Снами тішитись мені,
Як уся будівля впала
І згоріла у вогні.
Лютувати й плакатъ треба
І нові вчинатъ діла!..»
І рвонув коня Мазепа,
І полинув, мов стріла.

III

Притомились добрі коні.
Од землі вогнем паший.
На степів широкім лоні
Млисте марево тремтить.
А по обрію мутному
Ніби срібло виграє ..
На хребті його живому
Щось зринає й розтає.

Мляво шведи з козаками
Їдуть степом навмання.
Гетьман, стомлений думками,
Нахилився до коня.
Перед ним, немов з туману,
Все минуле вирина...
І жене він ту оману,
І зринає знов вона.
Так, він знов, що умирати
Вмість здавен козаки,
Що Батурина дістати
Не попустять сердюки,
Краще з Чечелем завзятим
Ляжуть трупом .. І вони
Впали в замкові, пойнятім
Лютим полум'ям війни.

Знов він те. Та тільки зради
Від суспільства він не ждав,

І що вир - душа громади,—
Він того не відгадав.
Та душа—темніші безодні...
І який то є тайник,
Зрозумів він лиш сьогодні,—
І ще нижче він поник.

IV

Вечір крильми золотими
Скель вершини золотить.
Попід скелями крутими
Дністр до моря воду мчить.
Жадно п'ють ту воду коні
Українських втікачів..
Та тепер кінець погоні.
Карл підбитий знов ожив.
О, під турком він загое
Рани серця і ноги,
І вжахнуться знов героя
Шведів славних вороги!
Буде знов ведмідь північний
Танцювати на ланцюгу,
Зігне знов, до влади звичний,
Хижу Москву швед в дугу!..
І аж серце в нім тріпоче.
Про Полтаву він забув,
І ясні, безумні очі
До Мазепи повернув.

В річку вбрівши по коліна,
Воду п'є Мазепин кінь,
І блищить на ньому піна,
І ляга від нього тінь
По Дністра воді текучій.
А Мазепа очі звів
В край, де сонця диск бліскучий
Неба край почервонив,

І в очах тих—сьози сяють.
«Нашо сльози?» Карл пита.—
«Сильні духом їх не знають.
Все повернем. Не біда!»
«Ні, я певен в цій хвилині:
Не один Полтавський бій,—
Долю Свєї й України
Ми програли, крулю мій!..»

1902

БАТУРИНСЬКА ВЕСНА

Замість епілога

Ой, заходить весна,
Повертається.
Рястом, цвітом земля
Одягається.
І бузок од квіток
Аж схиляється.
Соловей у бузку
Заливається.
Він свистить і ляється,
Палко мліючи,
Співом любці своїй
Серце гріючи...

І козача душа
Розгоряється,
Їй дівоча вогнем
Відкликається.
І лунають пісні
По Батурину,
Дуряť душу людську,
Звіку дурену...
Лиш одні комарі

Не кохаються,—
В щоки, шиї співцям
Упиваються,
П'ють їх кров молоду,
Не нахваляться,
Не летять,—від ваги
Так геть валяться...

Ой, та й гарна весна
У Батурині,
Відкіля гетьманів
Геть протурено.
Де так доленька з них ·
Насміхалася,
Де вся кров'ю земля
Упивалася,
Де руїни стоять,
Розсипаються
Та у Сейма дарма
Все питаютися:
Чи Батурин коли
Знову сятиме?
Чи безвісним селом
Загибатиме?

1901

ПОЕМИ

Ч Е Р Н И Ц Я

Уривок

I

ВІН таї належав неподільно.
Не мав він другої рідні.
І роки плинули повільно,
Незмінно тихі і ясні.
Сім'я помалу прибувала.
Подовжить стіл прийшла пора.
І ніжним рястом облягала
Його без журна дітвора.
Він радий кожній був дитині,
Усе життя їм віддавав.
І мов перлину по перлині
Малечи гроно милував.

А далі діти позростали,
Нечутно старість підійшла,
І тихо віку доживали
Вони удвох, не зnavши зла.
І він умер, ясний і мирний.
І тихий був його кінець.
Вона ж лишила світ невірний,
Прийнявши схимництва вінець.

II

Чого ж сумує в довгі ночі
Так тяжко схимниця нова,

А гляне світ—червоні очі
Під клобуком своїм хова?
Чому у келії придобній
Її гризе журба, печаль?
І чом, немов на площі лобній,
На хрест вона підносить жаль?

Тому, що в ній натура друга
Усе життя її жила,
Тому, що зраджувати друга
Вона, мов ворога, могла.
Тому, що діти матір знали,
Але не відали батьків
І рученята простягали
До того, хто гадюку грів...

III

Чому ж до ніг його не впала
І не омила слізьми їх?
На вішо сором свій ховалася,
На вішо, нащо крила гріх?
О, він би дав їй опрошення,
Покрив би він її вину!..
А так... нема їй вибачення,—
І ляже зрадцею в труну.

IV

Уранці тихо дзвонять дзвони.
На молитви черниці йдуть.
А в неї—сьози і прокльони,
А в неї—змії серце ссуть.
У церкві йде відправа клірна.
Жемчужний точиться канон.
Вона ж—і темна, і безвірна,
Не серафим, а—скорпіон ..

КАМ'ЯНА БАБА

Не знаю я, на віщо доля
Забула тут мене у полі,
І я стою ввесь вік сама,
І нерухома, і німа.
Давно осунулась і сіла
Колись високая могила,
Що я ввесь час на ній стою
В оцім нещасному краю.
І бач—сама я підупала...
Бо скільки й бур же я зазнала!..
Я вся вже й мохом поросла ..
Хіба такою я була?

Колись, кремезна і вродлива,
Я красувалася, мов диво,
У непорочному степу
На новозведенім склепу.
Тоді жила тут превелика
Орда моголів. Їх владика,
Мов син, у мене коло ніг
На відпочинок вічний ліг.
Коли його й жінок ховали,
Тоді мене тут і вкопали.

Неначе сон усе спливло...
А бучно як тоді було!
З ним разом трьох жінок сховали,
Три тижні свято святкували,
І кров'ю мазали мені--
У час народження і скону
Ясного сонця—по закону
І губи й перса кам'яні.
На кобзи грали-вигравали...

І бубни били... Танцювали...
Огні палили уночі
І через гострені мечі
Крізь чисте полум'я стрибали...
А то пісень мені співали
І на голівоньку вінки
Мені сплітали дівоньки.
А навкруги стояли вежі,
І діти грались без одягі
На притолоченій траві...
Бо в них палав огонь в крові.

А потім того все минулось,
Немов знесла його вода,
І все на інше повернулось.
У степ кудись пішла орда,
А тут все чисто повмирало.
А потім знов людей нагнало...
З'явились шахти... В димній млі
Гудки неситі заревли...
Став інший світ. А я одна
Стою, незмінна й мовчазна.

І коло мене шахта стала,
Пяниць і ланців позбирала
І безсоромних баглаїв
З усіх усюд, з усіх країв.
Чого від них я не зазнала,
Яких я співів нечувала,
Яких не бачила гидот,
Яких зазнала я турбот?!.
Колись орли хіба крилаті,
Бойці-здобичники завзяті,
Було до мене прилетять...
Сидять і сумно клекотять ..
А то сама я розкошую,

Вітаю хмару громовую,
Коли від моря налетить
Степи водою покропить.
Вночі на зорі поглядєю,
А вдень з вітрами розмовляю...
Ніхто мене не зачіпав,
Ніхто нічим не зневажав.
Тепер же тільки через діти
І то не можна в світі жити:
Вони в лиці мені плюють,
Каляють всім, камінням б'ють.. .
А як про старших спогадати,
То навіть соромно й казати!. .
Оце недавно ще один
Дурної неньки йолоп-син—
Його підлітком я ще знала,
І вже й тоді не похвалила,—
На глум безглуздій шахтарні
Намазав дьогтем кам'яні
Мої безплямні чисті груди.
І боже, що тепер за люди!..
Якого їх сюди найшло
І скільки реготу було!
А я стояла перед ними,
слізми плакала гіркими...
І

Та що й казать – не можна жити!..
Нечистий пес куди біжить,
І той забуде про дорогу,
Біжить сюди... підводить ногу ..
Ніколи, клятий не мине,—
Біжить паскудити мене.
Коли б моя і воля й сила,
Взяла б отут і розтрощила
На місці голову дурну...
Так що—й руки не поверну!..

І ось стою... Стою й сумую.
І тільки зорі мовчазную
Мене вітають уночі,
По небу синьому йдучи.
І я у ніч таку ясную,
Бува, прислухаюсь і чую,
Мов пах тонкий з чужих степів —
Їх чарівливий тихий спів.
Стою тоді, повита в чари...
Постануть враз ясні примари,
І вийдуть тихо з забуття
Події давнього життя...
І степ навколо оживає.
Густа трава по нім буяє...
Біліють вежі... і вогні
Горять вночі по кружині...
Злітають іскри і згасають,
І довгі тіні полягають
Од веж по полю мовчазнім...
А на роздоллі степовім
Пасуться коні по долині...
А коло них, у самотині,
Юнак на струнах виграє...
Заб'ється серденько мое.
І ніч пливе, така пестлива,
Така зваблива, чарівлива...

Але усе оте мені
Лиш тільки сниться увісні.
Дивись, що саме в тій хвилині
Гидка гармонія в долині,
Мов пес беззубий, загарчить
І пісня п'яна з нею вмить,
Мов трупний сморід наді мною
Поплине течею брудною.
Поглянеш — в землю б увійшла! —

Шахтар підпилий через силу
До мене тягне на могилу
Шахтарку п'яню з села...

Та що й казать!.. Коли, буває,
Гроза на мене набігає,
І грім у хмарі загремить,—
О, як молюся я в ту мить,
Щоб з хмари блискавка палюча,
Як синім поглядом моргне,—
На мене кинулась, жеруча,
І розтрошила всю мене,
І щоб розвіяло вітрами
Від мене й порох над полями!

Але обмисль всю мене
Що-разу хмара дощовая,—
І далі небом пропливає,
І грім не займе, промине...
Тепер у мене думка друга:
Коли наляже часом туга,
То все ввижаються мені
Оті будівлі кам'яні,
Що іх музеями взивають,
Куди нас часом забирають.
Багато там бабів стоїть,
Чому й мені б отам не житъ?..
Стояла б там я та й стояла,
І лиха горенька не знала
Ні від людей, ні від собак...
Не сумувала б я отак.

1900

— — —

ПРИНЦЕСА МРІЯ

С. Ю. Вітте

Обняти білявку, стиснути чорнав'ю,
Та їх кохати не дивно!
А я—так кохаю, кого і не знаю:
Далеку царівну.

Р о с т а н.—
«Далека Царівна»

Близькі ви й далекі;
Неначе дві деки
В басоль та скрипок,
А кожен кумека,
Що то є аптека,
То царський шинок.

З пісень про монопольку.

1

Не подумайте, мій пане,
Що життя моє все п'яне...
І тепер я не п'яненька,
Тільки трошки веселенька.
А не вгодно віри йнятъ,
Я не буду й запевнять.

2

Не таких ми зустрічали,
Та проте нас поважали.
Бо міністер—наш папаша,
А графиня—мама наша.
Хоч побічня я дочка,
Та біда з того яка?

3

Це розцінка не по суті.
Вчилась я у інституті.

Там, як квітка, я пишала,
І підлітком ще звабляла
І старих професорів,
І безусих юнкерів.

4

А як курса я скінчила,
Тут мене й фортуна стріла:
«Доню!» —каже мій папаша,—
«Спорожніла каса наша,
І нема ні звідкіля
Порятунку... Скрізь петля!..

5

Знаєш що, моя кохана,
Розвинулась бач ти рано,
І така, моя манюня,
З тебе виросла красуня,
Що... ну, знаєш ти сама—
Всі від тебе без ума!..

6

Ну, а врода—краще злота.
Не яка тобі й робота
Буде блазнів чарувати
Та червінці загрібати.
А робити теє як,—
То дурниця, un pustjac!

7

Заведем ми модні шати
І високій кімнати,
Обстановка буде дивна,
Ти сама,—немов царівна...
Тільки слово дай мені,
Що амурів—ані-ні!..

Ти ж моя принцеса Мрія,
 Ти одна моя надія, —
 Через тебе і з тобою
 Ми прославимось обоє,
 Я — твій батько, ти — дочка...
 Починаймо ж з п'ятачка!.. »

Я була така наївна,
 Мов у казці та царівна.
 Ні хвилини не вагалась,
 Зараз з папою погрались...
 Потім далі як пішла,—
 Всіх до себе притягла!

Стало тісно і в палатах,
 В дорогих шовкових шатах,
 Забажалося простору...
 Тут же манять із-надвору
 Вниз до себе красюки
 (Люди бідні, та палкі).

Звісно, серце не стерпіло,
 Покохати закортіло,
 Крім статечних і вельможних,
 Ще мужчин і незаможних,
 Навіть просто бідаків...
 Навіть — що там! — харпаків!..

І коли б же ви те знали
 Як вони мене кохали!

І признатися, такого
Я кохання захватного
І не думала зазнать.
Ну, та що тут і казать!..

13

Гомоніла вся Росія:
«Ось вона—принцеса Мрія!..»
І тепер, глядіть, за мною,
Як за маткою весною,
Золоті летять бджілки,—
Сунуть лицарів полки...

14

Враз папа мій став ситенький,
Гаманець набив тугенький,
Вгору знявсь перед сенатом
І зробився меценатом.
Стали й люди з нас не ті—
На мої все золоті.

15

Скрізь папа завів читальні,
Дав книжки їм найлегальні,
Змістом—чисті, благородні..
Трохи, правда, старомодні,
Ну, та це для книгарів:
Заваль де б же хто з них дів?..

16

Став він паном на всю губу
І забув свою він любу
Доню далі напучати.
«Вийшла курочка з курчати», —
Каже якось.—«Ти сама
Вже тепер не без ума».

Як ото я закурила,—
 Не моя була вже сила
 Припинитись... та до того
 Я й жадала отакого
 Божевілля з давніх літ,
 І всьому сказала—квит!

Що ж, одне у всіх кохання,
 І одні у всіх бажання!
 Я не гербую тинами,
 Я буваю під мостами:
 Там найсправжня благодать...
 На мораль мені плюватъ!

Ну, та й те. Ота біднота
 Віддає мені до золота
 Чисто все, все—що тільки має.
 Та ще й як мене кохає!..
 Покохали б, може, й ви,—
 Не хилили б голови!

Ну ж бо, любий, не журися,
 Та до мене пригорнися.
 Ти похожий на поета:
 Затягла тебе дієта...
 Так скажу тобі на це:
 Плюнь, мій любий, ти на все!..

Глянь, яка я чепурненька,
 Крутобока та кругленька...
 В мене й ніжки родовиті,

Черевички злотом шиті,
Шив татарин у Криму.
Хочеш, трішки підійму?

22

Хочеш вище?.. Ось коліно...
Ну, цілуй же цю хвилину!
Так... отак, мое серденько!
От сюди.. отут тепленько...
Ну, куди?!.—Туди не смій!..
О, який ти!.. Стій! постій!..

23

Ху!.. Такого я й не ждала
Від поета, хоч і знала,
Що як станем розмовляти,
То й святих винось із хати...
Ну, а ти, о мій султан,
Ти палкий, немов вулкан!

24

Пригорни ж ще раз любенько...
Мій султан, мое серденько!..
Тільки знаєш, що я мушу
За кохання взяти душу?
Що? Душі ти не даси?
Ну, й кохання не проси!

25

Як?!. Мене?!. «К чортам собачим?!.»
Ну, та це ми ще побачим!
Не один з вас зарікався,
Та з порогу повертаєсь
До моїх упасті ніг...
Ні, в руках ти вже мої!..

1901

Глухів

ГОРИТЬ ставник під образами,
Блідий чернець в кутку стоїть
І книги давньої листами
В убогій келлі шелестить.
Дарма молитвою святою
Він хоче серце розігріть,—
Воно холодне... І юрбою
Встають з виразністю ясною
Все давні образи. І вмить
Він бачить знов перед собою
І свій бунчук, і булаву,

¹⁾ Перечитуючи пам'ятки нашої старої історії, автор цих віршів не раз зупинявся думкою над долею нещасної людини й безталанного гетьмана, безславного сина великого батька,— Юрія Хмельницького. Доля кілька разів приводила його до влади й сили, і стільки ж разів скідала все нижче й нижче, поки не спустила, з петлею аркана на шій, на дно Дністра.

Під враженням таких несподіваних зворотів долі безталанного гетьмана й написано ці вірші. В них автор, відкинувши геть усякі зайві жалі й запізнені поради й догани давнім діячам історичним, подививсь на нещасну людину оком людини й брата. Мертві сорому не мають!

Може, розповідаючи про останній час життя свого героя автор де в чім і розминувся з фактичною історією, але це, на його думку, не має великої ваги, бо він не мав на меті дослідження історичних фактів. Його цікавив в історичному діячі *чоловік*, людина—в широкому значенні цього слова. До того, це була людина дрібна, а на її плечі долею було навалено стільки ваги, що вона була б під силу хіба велетневі.

Нічого дивного, що вона загинула. І навіть безславно.

Але, не вважаючи на це, автор з почуттям суму й жалю, кладе оцей пучечок іммортелів на безвісну могилу. На могилу, що над нею, сумуючи, вітає тінь великого Богдана.

Відняті хитрою рукою ¹⁾,
І хилить ниць свою главу.

І перед ним зринають знову
Суботів тихий, Чигирин,
І батько гетьман... Бачить він
Знов раду давнью військову:
Його вкривають бунчуком...
Його обрали на гетьмана...
І ось тепер він марно в яне
Під цим чернечим клобуком! ²⁾
Наслідник славного Богдана,
Він пропадає у ченцях!

«Та ні, ще може час настане
І буде знов в моїх руках,
Аж доки в смертний час не кину,
Усе, що дав мені отець...
Я вирву з рук їх Україну!..»—
Гукнув у келії чернець.
І гук луною обізвався,
І сам чернець його злякався,
І мов підстрелений, затих,
Вжахнувшись дум і слів своїх.

Вже двічі, двічі вибирала
Вкраїна гетьманом своїм ³⁾
Його—і двічі відбирава,
Мов насміхаючись над ним,

¹⁾ Року 1657, коли Юрію Хмельницькому було всього 16 літ, його, на спомин заслуг батька, Богдана Хмельницького, було обрано на гетьмана. Але генеральний писар Виговський повів таку політику, що Юрій одмовився від гетьманування, і на гетьмана було обрано Виговського. .

²⁾ Року 1662, на Корсунській раді, Юрій одмовився від гетьманства і 1663 р. постригся в ченці Корсунського монастиря, під ім'ям Гедеона.

³⁾ Вдруге Юрія Хмельницького обрано на гетьмана на раді під Білою Церквою після того, як було скинуто гетьмана Виговського.

Бунчук гетьманський з булавою.
«Не буде... годі!..»—І чернець
Поник безсило головою
На свій затвірницький стілець.
«Не буде... годі!.. і без того
На світі гірко. Манастир,—
Чернечі чотки та псалтир—
Це все мое.. »—Й на лик святого
Він очі звів. І знов шука,
На час приспавши червяка
В розбитім серці, він спокою
Коло чернечого налою.

На час приспав... Проснеться знов,—
І в синові озветься кров
Старого славного гетьмана,
І пожене його шукать
Війни і слави, і... аркана,
Щоб світ навіки зав'язать.

II

Приткнувшись нишком у Стамбулі,
Дріма убогий манастир,
Забутий турками пустир.
Брат-воротар дріма на стулі
Біля зачинених воріт,
Як не один десяток літ
Так само він дрімав ночами,
Спотиху дзвонячи ключами.
Ніч тиха, місячна, ясна
Стамбул серпанком повиває,
І в прохолоді спочиває
Він з краю в край. Бо од вина
Турчин тіка, мов од отрути.
Ніде ніщо не прогремить.
Та наглий грюк у брами куті
Збудив ченця в єдину мить.

Там хтось вночі гремів шаблями,
Ломивсь у брами і ґукав.
Чернець, злякавшись, не пускав,
Але, розлючені, клинками
Старий зіржавілий замок
Вони зламали і ввірвались
Гуртом на двір. Чернець замовк.
Бо яничари не братались,
І за немилі їм слова,
Він знов, розплата—голова.

Вони шукали Гедеона¹)—
Ченця з-за моря. Падишах
Велів узятий його. І жах
Зв'язав уста, немов запона,
Усім ченцям. І не вказав
Ніхто ченця того блідого,
Що уночі за ним прийшли.
Але вони й самі знайшли,
Кого шукали, і, нікого
Опірч не тронувши, назад
Гуртом вернулись у Царград.

III

«Пропав наш брат!»—ченці казали.—
«Не зносить, бідний, голови.
Бо яничари як попали,
Од них не вирветься живий,

¹⁾ Року 1672 турки взяли Камінець і йшли далі на Україну. Юрій тоді жив у Уманському монастирі. Боячись попасти в полон, він, з ігуменом свого монастиря, Філаретом, братом гетьмана Ханенка втікали до Києва. Але їх забрали в полон татари. Татари привезли їх назад до Уманя, щоб правити за них викуп. Коли уманчани викупу не дали, то погнали до Криму, а там хан одіслав Гедеона султанові турецькому, як значного полоненника. Той велів йому жити в одному грецькому монастирі у Царграді, де він і провів до року 1677.

Нехай хоч велет буде духом.
Ченця ж їм знищити не річ,
І може в морі вже цю ніч,
Важким привітаний обухом,
Шукати буде, бідний, дна.
Бо хто він є—ніхто не зна.
Часи ж тепера не безпечні...»—
Так думу думали сердешні
Вночі сполохані ченці.
«Он чутъ, що там, у тім кінці,
По той бік моря, в Україні,
Держиться й досі ще війна,
І кров тече, і скрізь руїни...
А з чого все—ніхто не зна...»
І ниць поникши клобуками,
Стояла братія сумна.
«Так, певно: люті времена
Прийшли на мир. Черга за нами!
Коли і в бідний монастир
Дорогу взнали яничари,
То тут спокою вже не вір,—
Тут г'є... уд сить і без хмари!..

IV

Дарма лякалися ченці:
Їх яничари не чіпали,
І Гедеона не вертали
До них назад. Не по руці
Тепер була йому дорога
І геть од їхнього порога.
Чёнцем він ліг учора спать,
Гетьманом вранці щоб устать
І князем рідної країни¹⁾.

¹⁾ Року 1677 султанський фірман визначив Юрія Хмельницького гетьманом України і, окрім того, йому надано титул князя Сарматійського.

Він скинув рясу й клобука
І булаву і бунчука
Гетьмана—князя України—
Із рук султана він прийняв,
На шаблю чотки проміняв.
В криваве знов він кинувсь море
Шукати вдачі у війні.
Знов кинув жереби страшні—
Але на щастя, чи на горе?..

V

В ту пору розлад лютував
Повсюди з силою страшно
І невгасимою війною
Весь час Вкраїну ґвалтував.
В степах нещасної країни
І лях, і турок, і москаль
До бою зводили дружини,
Поїли кров'ю ласу сталь.
І крякав ворон над полями,
На свіжих трупах сидячи,
І дим хвилястими стовпами
Звивавсь, до неба пливучи.

Туди й поспільства йшли молитви,
Та лютий розлад не вгавав,
І, трохи стихши, гомін битви
В руїнах знову оживав.
Нові гетьмани поставали—
І враз зникали, і народ
В німі історії скрижалі
Писав важкий за годом год.
І Україна, як вдовиця,
Не знала, де їй прихилиться,
Куди податись і за ким
Шляхом підданства йти важким.
Загиб Тетеря і Ханенко,

Зложив бунчук свій Дорошёнко,
І знов з'являлися нові
Гетьмани, ласі до крові.

Тепер з потугою грізною
На Україну йшов війною
Богдана син, і вкупі з ним—
Баша турецький Ібрагим.

VI

І Юрій знов на Україні.
І бачить скрізь самі руїни,
Політі кров'ю, і шляхи
По нивах, збитих копитами.
І бачить він старі гріхи,
Новими зміцнені гріхами...
І дума: «Горе, горе нам!..
Отчизно любая, кохана,
Служила добре ти ляхам,
Тепер аж три у тебе пана,
Три пана, матінко свята,
Всесвітня наша сирота!
Коли б устало тінь Богдана,
Що б бідний батько мій сказав?..
Умер він дуже, дуже рано,
Вузлів з вузлами не зв'язав.
Хіба мені за нього стати,
Мені, безсилому ченцю,
Із пекла край свій рятувати,
Вдихнути дух живий мерцю?!.
О, ні! Важка, важка не в силу
Мені гетьманська булава!»
І никне, хилиться безсило
У нього в думах голова.
Спинись, отямся, небораче,
Покинь клейноди, булаву,
Бунчук турецький й на нову

Звертай дорогу, бо заплачё
І так сплюндррований украй
Довготерплячий, рідний край,
Заплаче гірко за тобою
І прѣклене тебе!..

Але

Ти й сам ідеш, і за собою
Турецьке військо не мале
Ведеш до матери у гості,
В високу хату на помості,
Та вже без вікон і дверей.
Веди, невдатний архирей¹⁾,
Веди,—вона вас дожидає
І хлібом-сіллю привітає!..

VII

Як все на світі йде-мина,
Плили години, времена:
Де кров текла—трава зростала,
Новою змита—посихала;
Горіли села, города.
Одна влягалася біда,
Нова під боком прокидалась,
Пожаром іскра розгорялась...
І безталанний чоловік,
Години пасинок лихої,
В пилу, диму, шаленім бої
Проводив свій недовгий вік.

В походах вісім літ минуло,
Як Юрій скинув клобука.
Як вісім літ його погнули,
І мука в них була яка.
Не то на волі, то в неволі,
Не то мов справді і гетьман,

¹⁾ Був час, коли Юрій Хмельницький міг стати архиреєм і, здається, був не від того.

Не радий був своїй він долі,
І руки пік йому фірман
Невірних можного владики.
Минуло вісім літ... А стільки
За час той лиха він зазнав
І як душою піду pav!
Він нічому тепер не вірив,
І пеклом був йому Немирів.
Там у палаці він конав
І, що чека його—не знев.
А круг Немирова країна,
Немов велика домовина,
Була безмовна. І страшна
Була безмовністю вона...

VIII

Блаженна ніч. В тумані синім
Поснули села й хуторі,
І місяць, вдягши їх промінням,
Немов спинився угорі.
Ніч ледве дише, мов п'яніє
З принадних пахощів весни,
І в'ялим цвітом тихо криє
Заснулу землю сад рясний.
Спить солов'я в щасливій парі,
Ніхто його не наляка...
А ніч у обшири безхмарі
Усі зірки свої склика.
І зорі вийшли і засяли...
Стоять... Глядять на тихий край.
Сади й степи зачарували,
Зачарували темний гай.
О, тише зоряна, безгрізна,
О, срібна noche весняна!
Як та царівна—горда, пишна,
І не весела й не сумна—

Ти йдеш велебно над землею
І сієш скрізь прозорі сни,
І в'ються зграями вони
Услід за ризою твоєю!

IX

А хто ж то ходить уночі,
Одежу рве, гілля ламає
І сам з собою, ідучи,
Мов божевільний, розмовляє?
Хто там, в гетьманському саду,
Гетьманську долю проклинає,
На землю падає й ридає,
Траву толочить молоду?
Кого то так скрутила доля,
Кого й яка ото неволя,
Коли поснули і сичі,
Ламає, крутить уночі?
То—князь Сарматії; султана—
Підніжок, раб; то—син Богдана.

X

У всім Немирові не спить
Один владика України.
«Навколо скрізь—самі руїни!
Нарід зневірений мовчить...
Полковники поодступали,
Мовчать, у землю повтупляли
Покірні очі... А гукни
Сьогодні ворог мій найзліший,—
Сьогодні ж зрадить найвірніший,
Усі одвернуться вони!..
О, тяжко жити з ворогами,
І важко кволими руками
Держать гетьманську булаву!

Я так не довго проживу.
За сорок три-чотири роки
Я слова доброго не чув,
Щасливим менту я не був.
І що мені цей світ широкий?..
Нема нічого в нім мені.
Хіба я чув слова прихильні,
Хіба на мене раз хоч вільні
З коханням віченьки ясні,
Хоч раз єдиний, подивились?
Хіба за мене учепились
Хоч тільки раз, коли я ждав,
Дівочі любі рученята?
Мене цуралися дівчата...
О, чом в ченцях я не пропав!
Який гетьман, вояка з мене?»—
Сміється він, немов шалений.—
«Але який я і чернець?
Душею й тілом я—скопець!..»

XI

Перемагаючи утому,
Блукає він в саду густому,
І в його збурених думках,
Немов у водяних скалках,
Все образ міниться...

Лиш двічі

Її він бачив. Та вона,
Неначе демонська мана,
Зорить йому ввесь час у вічі,
І бачить Юрій скрізь її:
Ясними мріями повита,
Стойть замислена Юдита,
Стойть, укривши під свої
Додолу спущеній вії
Очей зіниці вогневії...

«Проклятий я, проклятий я!
Навіщо, матінко моя,
Мене на світ ти породила
Мерзеним виродком?.. Чому
Таким, як другі, стати не сила
Мені нещасному?.. Кому
Від того шкода?..» Й б'є у груди,
Шалено б'є себе гетьман.

А вже і вранішній туман:
З землі поснулої усюди
Почав здійматись. І упав
У землю Юрій головою.
Несамовитою рукою
Він бив її й шалено драв...
І вже при свіtlі дня ясного
Найшли його, мов неживого,
В припадку слуги і взяли,
І у будинок однесли.

XII

На всю уславивсь Україну,
Аж до Стамбула, жид Орун,
Бо не один продав табун
Найкращих коней він турчину,
Красунь немало перейшло
В Стамбул від нього у гаремі
І у султанському едемі
Ясними квітами цвіло.

Баші Оруна поважали,—
Великі гроші має він...
Не раз у нього куштувала
І старшина козача вин.
Чолом не б'є Орун нікому,
Ніже й гетьманові самому.
Бо не від них він хліб свій єв,
Дочасних тих володарів.

І що йому універсали,
Що гетьмани оті писали?
Коли пуста у них казна—
Йому їх сила не страшна.

Тугий Орун і жив упертий,
Туга в Оруна голова;
Живе, біди не зачува,
І є чим ту біду відперти.
Він твердо вірить у дукат:
Як злoto єсть, не візьме кат.

XIII

З дівчат найкращую—Юдиту
В жінки він синові узяв;
Не мало бачив дука світу,
На заздрість всім весілля втяв.
Три рабини що-найшановні
Звінчали в нього молодих,
Гостей усі кімнати повні
Що-найповажніших самих.
Гуде музика, ллються вина,
Танцюють жваво молоді.
В ярмулах прадіди й діди
Сидять, глядять. Орун на сина
І на невістку погляда:
Чудово гарна молода!

XIV

ГоряТЬ вогні, і плями світу
У вікнападають на двір,
На дітвору, у купи збиту,
Бабів, дівчат цікавий мир.

А хто ж там далі зупинився,
Похмурий, верхи на коні,
І мов орел, очима впився
У білу постать у вікні?

І він пізnav...—«О, кара, кара!..
Дві смерті клятому!!» Й коня
Рвонувши з місця навмання,
Вночі полинув наче хмара.

То—Юрій. Бачив він усе.
Той жид ступив йому на ногу,
Той парх посмів сміяться з нього! ¹⁾
Замісто мита принесе
Свою він голову погану!
Він смів... кого ж?—його кохану,
Юдиту взяти він посмів!..
«Він насміхається з гетьмана,
Личина дьявольська погана,
Мерзіший пес з турецьких псів!..
О, мало смерти жидовину!
Він може дума, що баша
І сам султан його, гадину,
Мов пса повісить поміша?
Дурне! Нехай. .»

І Юрій скаче.
Скінчився город, він не бачить.
Зневага лята в нім кипить,
І гнів у грудях клекотить.

XV

Привіз удоствіта додому
Свого владику вірний кінь.
Як темна ніч, неначе тінь,
Сидів блідий гетьман на ньому.
Кривава піна удила

¹⁾ Щоб поповнити свою казну, яка завжди була порожня, бо витрачалась на війни та походи, Юрій Хмельницький установив окремий податок: кожен, хто б задумав одружитись, повинен був прохати у гетьмана на це дозволу, і за дозвіл мусів заплатити мито. Орун ні того, ні другого не зробив.

І мокрі боки покривала,
І ніч безмовна тільки знала,
Де їх доріженка була.

Заперся Юрій у кімнаті,
Нікому слова не сказав,
І в чім ввійшов, у тім упав
В своїй тюрмі, гетьманській хаті.
Упав, зідхнув і задрімав.
Смертельний сон його скував.

XVI.

Всю ніч жиди бенкетували,
Всю ніч музики вигравали,
І не гадали молоді,
Що скоро статися біді.
Уранці гості пановиті
Пороз'їздилися усі,
Надивувавшися Юдиті,
Її привабливій красі.
Із дому кличуть геть Оруна
Невідкладні його діла:
Боїться жид, щоб тонкорунна
З-під рук отара не втекла.

Він з дому їде без опаски,
Бо запобіг в баші він ласки,
І не насмілиться ніхто
Його займати, бо не то
Сутужно мірятись з башею—
Платитись приайдеться душою.
Тому лукавий жид Орун,
Як щука в морі, сміло ходить,
Як лис хвостом, де треба, водить,
З слабим—розвбійник і дерун.
Немирів кида він і сміло
На грошовите лине діло,

І не гадає, і не зна,
Що хмара близиться грізна.

Так хитрий лис покинув нору,
Стару лисицю й лисенят,
І геть подавсь в вечірню пору
Ловить безглуздих зайченят.
А ворог тихо підібрався,
У нору диму напустив,
Всіх лисенят переловив
І нишком геть собі убрався.
Орун нічого не гада,
А вже насунулась біда.

XVII

«Загину я, та й ти загинеш,
І перше ти, а потім я.
Побачим, як ти смерть зустрінеш,
Побачим,—візьме верх чия!..»
Так Юрій гнівом день клекоче
І дожидає тільки ночі,
Коли уляжеться народ,
Своїм замірам дати ход.

І ніч прийшла. Богні останні
Помалу город погасив.
В якомусь дивнім почуванні
Ждав Юрій часу і тремтів.
Йому і моторошно й любо,
І якось боязно було,
Немов клинка холодне скло
У серце ворога він руба
Помалу, стиха устромляв,
І ворог бився, тріпотав...

Він знов, що вже давно країна
Його за здирства прокляла,
І не дарма в дворі була
У нього варта неодмінна.

Але якесь таємне зло
В його душі ввесь час жило.
Воно то спало, то вставало
І хвору душу дратувало
То слави маривом хистким,
То кров'ю, помстою усім,
Хто ворогує проти нього.
Тоді не жаль було нікого.

XVIII

Заснула стомлена земля
Ітиша все опанувала
В глухім Немирові. Не ждала
Пригод Орунова сім'я.
Огні погасли. В домі тихо.
І двір увесь у владі сна.
Ніяк не засне лиш одна
Коханців пара... Й не на лихо:
Ворота скрипнули, і чутъ—
У двір потиху люди йдуть.
Зламали двері... пруться в сіни...
Еге! тут щось не без причини!
Недобрим пахне щось воно...
І молодий стриба в вікно.
За ним налякана Юдита,
У чім була... Й стоїть зігріта
В кімнаті постіль вже пуста:
Далеко пара десь літа.

А в домі крик—стара гвалтує:
«Вей мир, рятуйте!» Та дарма,—
Лежить вже зв'язана, німа...
Ганчірка 'в роті... Тільки чує,
Що в домі ворог. І нема
Кому її обрятувати.
Лежить... Зісталася сама.
А козаки пішли гуляти,

Шукать скарбів, трощити, бить
І білий пух з перин трусить.

XIX

Недовго порались послані,
Ідуть назад в гетьманський двір,
А там їх жде, мов хижий звір,
Що чує теплу кров зарані,
Малий шалений чоловік
В великому занадто сані.
І двір Орунів, як сірник,
Зайнявся враз: послані п'яні,
Щоб краще йти було назад,
Йому дали хазяйський лад:
Огонь пала. Зібрались люди...
Стоять... не гасять. Лихо буде:
Гетьманська воля то така.
Важка гнівна його рука.

XX

«Де сам треклятий, де Іуда?»—
Гетьман в дворі своїм кричить.
«Утік». «Нехай тіка,—нікуди
Від мене він не забіжить!
Нехай тіка! Знайду, піймаю,
З dna моря витягну й здеру
З Іуди шкуру всю стару!
Де син з невісткою?» «Не знаєм».
«Сюди жидівку!»

І ведуть
Стару на лютий суд гетьмана,
Її добром і ситі й п'яні,
Гетьманські слуги. Буде суд,
Кривавий суд, без міри лютий.
Його жидівці не минути,

XXI

Погас огонь. Орунів двір
Згорів увесь... Оторопівши
І боязно погомонівши,
Розходився помалу мир.

А небо днем уже ясніло,
Згасали зорі, і одна,
Мов око янгола—ясна,
Одна зірниця ще світила.
Із степу вітер навертаєсь.
В огражі церкви дві тополі,
Ставні красуні тонкостволі,
Тремтіли листям. Прокидавсь
Кагал пірнатих гомонливий.
Димок підвівся полохливий
З сторожки... Зліг до стріхи вниз
І потім тихо-тихо вгору
Піднявсь... розвіявшись... На карніз
Старого білого собору
Рядами всілися шпаки.
Заворушились козаки.
Зганяють в череду дівчата
Коров, телят. Збира чабан
В отару вівці, овечата.

Ще в луках стелеться туман,
А вже із лона степового
В злотистім сяйві дня нового
Червоне сонце вирина.
Про тяжке зло воно узна.

XXII

Всю ніч жидівку мордували.
Питали: де старий і син?
Чому не платить мита він?
На віщо з дому повтікали?
Де гроші, жидова казна?..

Сполосували канчуками.
Питають... Одповідь одна:
Де батько й син—вона не зна,
І тільки блимає білками,
Блага мучителів своїх...
І учинивсь великий гріх.
Не пам'ятаючи нічого,
В страшенній злобі, козакам
Дає приказ гетьман, якого
Не розумів, як слід, і сам:
Зідрати шкуру із живої
Велить жидівки він старої¹⁾.

Взялись кати. Страшений крик
Вжахнув чутливу пітьму ночі.
І занімів у всіх язик...
І бачать кров гетьманські очі...
І м'ясо корчиться живе...
Як лютий звір, гетьман реве,
Криваве тіло б'є ногою,
І чобіт смugoю брудною
Кладе на тілі тім' печать...
Кати постали і мовчать.

XXIII

Мов хижий ворон, облітає,
Немов страшний нежданий гість,
Немирів ранком чорна вість.
Орун додому повертає
На нього з жахом всі глядять.
І бачить він, що щось то сталося,
І серце в грудях затріпалось...
Але боїться розпитати.

1) Цей турецький спосіб страти, здається, найжорстокіший, до якого додумались люди. Юрій Хмельницький, на скільки знаємо, єдиний з наших гетьманів ославив себе вживанням цього способу, та ще до того й над жінкою.

І він почув. І на дорозі,
Нерушно сидячи на возі,
Замер на мить, мов уві сні.
І скрикнув враз, як на війні
Кричить боєць в смертельнім бої.
І був страшний Орунів крик.
«О, кара, кара, люті гої,
І помста вам моя повік!..»

Назад він воза повертає,
На конях пужално ламає,
І коні злякані несуть
Візок з нещасним чоловіком,
І підганяє він їх криком,
І пожира очима путь.

XXIV

Куди й чого Орун подався?
Чому так коней він жене
І чим полагодить завзявся
Своє становище страшне?

Що буде—й сам Орун не знає,
А тільки кров у нім кипить,
І безустанно поганяє
Він змоклих коней, і летить..
Він зна, що там, куди він лине,
В руках у нього буде власті,
І лютий ворог той загине,
За шкуру голову віддасть!

І далі й далі все він мчиться,
І слідом курява за ним
Встає й безладно клубочиться,
Немов пожежі чорний дим.
Зморились коні. Третє мило
Запалі боки їх укрило,—
Орун гука, Орун кричить
І далі в нестягі летить.

У Камінець він поспішає...
О, там розправу знайде він!
І він покаже, хто здолає—
Чи жид, чи той Богдана син!

XXV

А що ж гетьман несамовитий?
Чого в будинку мовчазнім
Усі віконниці забиті?
Що робить звір неситий в нім?
Чи він нове що замишляє
І злом тим тішиться у тьмі?
Чи сном він сили підкріпляє,
Щоб знов знущатись над людьми?
Нарід далеко обминає
Непривітний гетьманський двір,
Мов там заліг скажений звір.

Так ситий лев одпочиває,
А інші звірі і звірки,
Лякаючись за власну шкуру,
Щоб не влетіти в лапи здуру,
Його обходять здалеки.

XXVI

Не спить гетьман, бо сну немає.
В одежі драній, як мертвяк,
Палацом темним він блукає,
Не заспокоїться ніяк.
З кімнати йде він до кімнати,
Блукає в пітьмі,—і ніде
Собі він місця не знайде,
Щоб час єдиний задрімати.

Не вперше кров йому точить
Привик він голови стинати,
Життя в півшага цінувати,
Але в очах його стоїть

Кривавим привидом жидівка—
Напів обідрана... й жива...
І все в крові: уся долівка...
І стіни... й навіть рукава
Його гетьманського жупану...

Куди ж тікатъ? І як оману
Оту розвіяти страшну—
На час, на хвилю хоч одну?
Немає як. Кров лізе в вічі,
Вдає обличчя чоловічі,
Жіночі й дітські... і вони
На нього дивляться без гуку,
І завдають несвітську муку—
Такі спокійні і страшні!

XXVII

І він заснув. Життя змагання
В душі знесиленій вляглись,
І снів безплотяні зіткання
Над ним заснули повились.
І сон змахнув з душі гетьмана
Усе, що в день бурхало в ній,
Немов загоїлася рана
І мов і сам у хвилі тій
Змінився він. І що за чудо!—
З очей упала враз полуза,
І серце чисте, молоде
Забилось в грудях, як бувало
Колись в дитинстві вигравало,
Коли на шлях, було, веде
З похода батька зустрічати
Його за руку люба мати.

І ясно бачить уві сні
Він матір, горду і щасливу,
І батька постать уродливу
На бойовім його қоні.

Ідуть полки, гремлять гармати,
Риплять далеко десь вози...
Нарід іде бойців стрічати,
Виносять хліб-сіль, образи...
І іде він, коханець долі,
Старий Богдан... Летять шапки:
Кінець народної неволі!
І вільні знову козаки!..

XXVIII

Зідхнув гетьман у сні важкому,
Гарячім сні... І бачить він
Країну рідну знайому,
Суботів любий свій, і млин,
І сад, де сонячними днями
Колось він бігав, ще малим,
Де гравсь комашками й квітками,
Був сам метеликом прудким.

І бачить Юрій, мов блукає
В тому саду густому він.
А сад замер, не коливає
Ніде листочок ні один.
Іходить він, мов сном повитий,
В якомусь дивнім забутті,
Одним чуттям із садом злитий,
В однім сполучений чутті.

Іде — і голос зачуває,
Далекий, ніжний, мов луна...
Затих на мить... І знов співає ..
І дума він: співа вона.
А хто — не знає (сон закони
Свої до всього приклада).
Здавалось, ніби через гони
Якась дівчина молода
Співає тихо. Й не дівчина,
А другий хтось... І наче скло

Дзвенить той спів. Одна хвилина—
І знов затих, мов не було.

І знов дзвенить, і кличе й манить
До себе сила чарівна,
Немов без міри що кохане
Сказати збирається вона...

XXIX

«О, хто співа, про що співає?»—
Крізь сон спитати хоче він,—
І не здола, і слів немає.
А любий голос, все один,
Дзвенить в ушах, не затихає,
І манить душу в пекло й рай.
І хтось торка його, штовхає...
І чує голос: «Уставай!..»
І він прокинувсь.

XXX

Що за диво:
Бряжчать шаблі, горять огні,
І люди, хмурі і грізні,
Стоять круг нього. Полохливо
Глядить гетьман, блідий, на них.
«Вставай, часу дрімати немає!»

Схопився Юрій. До своїх
Шабель він руку простягає...
Порожня геть уся стіна!
Побачив тут він, що не жарти,
Метнувся разом до вікна.
«Е, ні, куди! Летіть не варто,
Бо пан-гетьман либонь не птах!
Тепер у наших він руках¹⁾.»

¹⁾ З наказу баші турецького, Юрія заарештували турецька варта, що була при ньому, неначе «почесний конвой», і відвезла його до Камінця.

XXXI

Як знов уранці сонце встало,
То вже гетьмана не застало
Воно в Немирові: о, ні!—
До світа був він на коні.
Не по своїй тепер він волі
У спеку шлях зміряв у полі,—
Гетьманській волі був кінець:
Його везли у Камінець.
Султан поставив на гетьмана,
Султанське слово і в кайдани
Вкувало ставленця його.
Та й мусів ждати він того.
І як прокинувся Немирів,
То зразу був і не повірив;
А потім взнав і що, і як,
І порішив, що й треба так.

XXXII

Не на бучну народню раду
Збивали довбиші громаду
У славнім місті Камінці:
Не в неї власть була в руці.
Угамувавши біль образи,
Погнулись вільні козаки,
І від султанської руки
Писались лицарям накази...
Нарід зібрався на майдан,
Там три баші уряд сиділи
І над гетьманом суд чинили.
І слухав їх слова гетьман.
Усе вони йому згадали:
Кому він зло яке вчинив,
Кого безвинного забив,—
І дати відповідь казали.

Німий, неначе в забутті,
Стояв гетьман, спустивши вічі.
Усе він чув, та в почутті
Не відбивались речі ті
Ні чим у нього. Судді двічі
Питали: винен він, чи ні?
А він мовчав, немов ві сні.
«Сюди Оруна!»

І виходить

Із лави жид старий Орун.
Іде, очима тихо водить...
Так вовк підходить під табун,
Уже запевнений зарані,
Що свіжини собі дістане.

XXXIII

Жагуча помста в нім кипить.
В гетьмана впився він очима...
Говорить, сам увесь дрижить.
Він каже правду. Тільки мимо
Слова ті Юрія вушей
Летять,—і він, мов скам'янілий,
Не підведе з землі очей.

«Винись!»—баша йому гукає.
І Юрій очі вгору звів,
І вколо себе козаків
Похмурі лиця помічає.
Сумні й грізні, стоять вони,
Сини походів і війни,
Орли і соколи Богдана...

XXXIV

І розчинилася разом рана
У серці Юрія. І впав

В журбі останнього відчаю
Неждано духом він до краю.
І жаль, і сум його пойняв,
І стиснув серце безталанне.
Бо він уперше зрозумів,
Чий суд тепер його судив
І клав рішення нездоланне.
І що тут турки і баші,
Коли в грізних очах лицарства,
За всі провини і митарства,
Знайшов він приговор душі!

XXXV

І враз, немов незнана сила
Його зняла на дужі крила,—
Перед народом Юрій став
І не башам судцям в угоду—
Своєму рідному народу
Усі гріхи він сповідав.

І він приніс йому повинну,
І все повідав, що робив,
Кого неправедно забив,
Де лив кров людську неповинну.
«Я—не гетьман, нещадок я!
Я покусав ті рідні груди,
Якими матінка моя
Мене скормила. Я люди
Став клятим братом, і мені
У пеклі лютому на дні
Уже давно господня воля
Прибрала місце. Не неволя
Мене ганяла цілий вік,—
Я сам кохав безглузді мрії!
Я сам з ченців у мир утік!
Судіть мене, пани громадо,
Чиніте праведний свій суд!»

XXXVI

Загомонів похмуро люд,
Мов сипонула хмара градом.
Не в силі був нарід простить
Йому всі здирства і руїни,
Зневагу рідної країни
І не озвавсь, щоб захистить.
Але й не ждав собі ощади
Гетьман нещасний. Він мовчав.

Баші, його признанню раді,
Мовчали теж. Та ось почав
Баша старший кінчати діло:
«Так, винен ти,—признався сам,
Що ти служив невірно нам,
І все життя прожив невміло.
Твої діла тебе винять.
А нам такий наказ султана:
Нового вибрati гетьмана,
Тебе ж на горло покарати!»

І лиш сказав наказ султана,
Петля татарського аркана
Звилась з дзижчанням, мов бджола,
Гетьманську шию обвила.

XXXVII

Зрухнувсь нарід. Пронісся глухо
Непевний гомін— і затих.
Зубожів він лицарським духом,
Завзяттям лицарів старих.
І ось ведуть його, гетьмана,
Як пса ведуть... І кров Богдана,
Звитяжця рідної землі,
Загинуту мусить у петлі,
Мов кров то пса...

Мовчать чубаті
Похмурі люди, мов закляті.
Але знайшовсь один козак,
З душею смілою юнак,—
Відважне серце не стерпіло,
Рвонувся він до турків сміло,
Козачу шаблю оголив
І шлях катам загородив.

Але не встиг сказати слова,—
Турецька шабля вже готова.
Лиснула раз, і —ще жива—
На землю впала голова.

Здригнувсь народ. Схопились руки
Самі собою за шаблі
І опустилися... Онуки
Вже від лицарської науки
Відбились. Юрія вели,
На міст, щоб там його скарати.
І в тім ніхто не чув утрати.

XXXVIII

Що ж думав Юрій? Він глядів,
Він бачив все. Та мимо нього,
Мов сна гнітючого, тяжкого
Неслись видіння, й не хотів,
Не міг він сна того порвати.
Він йшов. На міст його вели,
Щоб там життя у нього взяти,
Немов вони його й дали...
Прийшли. Там стовпища народу
Зібрались ждать його приводу.
На самий міст його звели.

І глянув він на світ востаннє,—
І жаль останнього прощання
Наповнив серце. Підійшли
До горла сльози. І від болю

Нещасний Юрій застогнав:
Віддав би світ він ввесь за волю,
За час життя—усе б віддав!

Шмортнула враз петля... Звалили
На міст лицем... Останні сили
Забились в нім, але дарма:
Ще мить—і все покрила тьма...

XXXIX

Так згинув славного Богдана
Убогий син і ученик,
Так в сані князя і гетьмана
Загиб нещасний чоловік¹⁾).
На кволий дух обставин сила
Вагу надмірну навалила
І він упав. І не один
Отак упав безславно він...

• • • • • • • • • •

XL

Сказав баша, і труп у воду
Пустили з каменем важким...
Не потужив ніхто над ним.
Нікого там з Богдана роду
У час сконання не було.
І труп водою занесло.
І без почесної могили
Останки крові опочили,
Останки роду на землі
Старого батька України.
Така вже доля. Не дали
Ляхи й самому домовині:
Хто біг перед його лицем

¹⁾ Сталось це в кінці 1685 року.

І танцював криваві танки,
Той познущавсь хоч над мерцем
І потоптав земні останки,
Уже нікому не страшні.
Здавалось так. Та, мабуть, ні¹).

1894—1896

Бахмут

ЧОРНИЙ ВОРОН

Цвітові моєму зів'ялому — Шурі.

I

Я ЙШОВ, як перст — один, безкраїм степом.
У осени такий журливий він,
І так гнітить його мовчання хмуре,
І обгорта непереможний сум
Осиротілу душу. В сірій млі
Хovalися могил неясні грані,
І повні мли були долини тихі.
А в небі ворон крякав наді мною.

І мовив я: «О, вороне, віддай
Мені свої потужні крила,—
І злину я, і понесусь далеко
Я від ції похмурої країни,
І знатиму, що я не плас нікчемний,
Що не мокриця я холоднотіла,
А вільний дух, крилатий чорний демон,
Що знає все і ні за чим не тужить!».

Те тільки рік, —не знаю як, угору}
Піднісся я, мов став безплотним духом.
Внизу земля зосталась піді мною
І попливла, неначе на кружалі

¹) Року 1664 польський воєвода Чернецький спалив Суботів і велів викинути з труни останки Богдана, — через сім років після його смерті. Людина буває, й не рідко, лютіша од звіря. Це один з прикладів історичних.

Ганчарному великий сірий горщик,
А я повис в пливучому повітрі.
Рухнувся вбік—убік поплив нечутно...
І вгору знявся, і спустився вниз,
І лиш не в силі був на землю стати.

Моїм очам одкрили таємниці
Земля й моря: немов прозорі стали.
І йшов мій зір у глибину їх вільно.
Я бачив все, мене ж ніхто не бачив.
І не було уже для мене часу,
І не будо ніде мені притулку.
Дивився я на сонце незахідне,
На зір далеких срібномлисті знаки...
Та не було з того мені утіхи,
І зір вертавсь у глиб душі незмінно.

Але й душа не та була у мене,
Якою знов її я на землі.
Зостались в ній всі спогади, мов тіні
Колишніх дум і дій, але горів
Страшним огнем, огнем непереможним,
Несвітський екстаз в ній, землі незнаний.
Немов близька цуша, короткоокрила,
Зосталась там, де жив я між братами;
І те життя було лиш сном минулим;
Нова ж душа—далека і безмежна—
Тепер була у мене, і сягала
За грані снів і мрій надземних. В ній
Безсмертний жаль горів огнем нетлінним.
То—вищий жаль до усього живого,
Що вже було, що зараз єсть і буде,
Усюди й скрізь в безмежні піднебесній,
І має згинути і мусить вмерти.
І не було на сум той лік. І муки
Тії не міг я збути, чи перебути.
І обгорнув мене несвітський холод
Самітности, що їй немає краю.

О, як бажав я знов на землю впасті,
Щоб знати знов і час, і міру, й межі;
Щоб над безоднею буття безжурно
Хоч тільки день живим огнем горіти
І згаснути!.. О, як хотів я знов
Почутъ мелодії життя бурхливі,
Що, мов потік гірський, шуміли, грали.
Але не міг... Не мав на те вже влади.
І час для мене вічністю зробився,
Бо втратив я для нього лік і міру.
І я не знав уже—ні дня, ні ночі.

І раз, коли над горами ясними
Спускалось сонце в пурпурі і злоті,
А я вітав, мов темний дух вигнання,
В вечірній млі просторів безпривітних,
Гукнув я в розпачі своїм гіркому:
«О, хто подастъ хоч голос свій до мене,
І хто мій сум, печаль мою розділить!»

І тут почув, мов голуб білокрилий
Спускається до мене з піднебесся,
І хтось мене за руку тихо взяв
І мовив: «Дружé, буду я з тобою!»

Я глянув: був то Дух сувороликий,
Але вогонь в очах його світився
Прихильністю і дружбою до мене.
«Хто ти?»—я рік.—«Не час цьому питанню»,—
Він одповів.—«Лети тепер зі мною.
Я покажу тобі великі тайни.
Бо час міне—і спустишся на землю
Ти знову. Там життя ти не скінчив ще».

І ми полинули нечутно вкупі.

II

Летіли ми, немов крилаті птахи.
І слалися внизу ліси і гори.
Лисніли ріки, і моря синіли.

«Що бачити хотів би ти в цю хвилю?»—
Промовив Дух.—Не був я в силі зразу
Підняти думок своїх осиротілих
З землі. Вилися там вони, як птахи.
Бо кинув я сім'ю і сина в ліжку
Недужого. «Сім'ю я хочу бачить»,—
Сказав. «Я знов»,—промовив Дух.—«Дивись же,
Отам внизу твоя земна оселя».

Снувавсь туман над містом. І стояли,
Як вартові, церкви і мирно спали.
І пароплави в пристані дрімали...
Не спали тільки ліхтарі й рядами,
Немов алмазні низки ожереллів,
Тяглись хрест-на-хрест вгору і в долину.

Побачив я свій дім і ту кімнату,
Де син лежав. На ліжку розметався
Він у запаленні і тяжко дихав,
Немов скінчив надсильну роботу.
І мати, стомлена, без сна й спокою,
Над ним сиділа. І читав я ясно,
В її душі: «О, сине мій єдиний!
На віщо взяв ти цю вагу на себе,
Вагу надмірну підняв на плечі
Свої дитячі ніжні... Хай на мене
Гора звалилася б замісто тебе,—
Я б з радістю підставила їй плечі».

На них дивився я, як не счувсь, як слози,
Немов туман, на очі напливли,
І серце стислося з жалю й тривоги:
Як смів я їх покинутъ, безпорадних,
Я—батько й муж?.. Як зважився втікти
Із боротьби земного існування
Я—повний сил, коли вони на силах
Підупадають у борні смертельній?..

І чую: взяв мене за руку стиха
Наставник мій і каже: «Не журись!

Не вмре твій син. Поглянь туди пильніше.
Його життя ще довге і прекрасне.
Ти бачиш парку? Он вона снує
В кутку його життя завітну нитку».
Я глянув. Так, в кутку, в моєму кріслі,
Сидить стара похилая бабуся
І сучить нитку. І товста, і довга
Ta нитка. «Бачу»,—я сказав.

І зразу

Мов вітер нас угору підхопив.
Пірнула вниз земля, повита млою,
І ліхтарів намисто огнецвітне
В безвісну ніч полинуло безшумно.
«Я знов, що ти захочеш бачить сина,—
Промовив Дух.—Бо на землі ми тільки
І живемо у дітях, і за ними
І тут ми тужим, поки не прилинуть
Вони сюди. Але тепер не думай
Про тих, хто там. Про тих, хто тут, подумай.
Кого б хотів ти бачити?»—«Я хочу
Побачити моїх незнаних предків,
Що в них мій дух уперше зародився».
«Летім»—І ми полинули в безодні.

III

Займався день в пурпурнозолотому
Огні зорі. Хovalися тумани
В балки, яри, і степ являв простори
Зелено-синії свої безкраї,
Де все цвіло й життям буяло пишно.
І тільки тирса спала ще безпечно:
Не розмахав вітрець її просоння.
В далечині стрічки річок лисніли,
І пас туман перловово-рунне стадо
В лиманах їх. А тут і там,
Внизу, вгорі, дзвінки дзвонили срібні.

«Потихше, щоб не зачепить якого
Співця зорі. То жайворонки сонця
Вітають схід».—І ми летіли тихше.

У сизій млі, ще здалека далеко
Побачив я намети білокрилі,—
Мов лебедів заночувало стадо
В зеленому степу, на вольній волі.
І скоро я побачив, що то табір
Кочовників. Стояли між наметів
Там будки двохколесі. Ржали коні
На випусті, і паслись білі вівці,
І осторонь—корови. Дим підносивсь,
Гойдаючись, стовбами в чисте небо,
І крик і гам, і голоси собачі
Над степом там стояли невгамовно.

«Це—лагер переможців Тільки вчора
На низині отій рішалась доля
Народів двох»,—промовив Дух.

Я глянув.

Вся низина була покрита трупом,
І там кипів бенкет кривавий птаства.
А під ліском вовки й лисиці бурі
До вояків нечулих припадали,
І гризли їх з розлюченим ричанням.

«Це—переможці. Тільки сліз багато
І в них, у тих наметах білокрилих.
Убито їх великого Кагана,—
І похорон справлятиме величний
Йому нарід його осиротілий».

Спинились ми і стали нерухомо.
Мов комашня, чужі незнані люди,
В химерному барвистому убраниі,
Завзято метушилися під нами.
На вільному шпилі ясного степу
Каганові вони могилу рили.
У землю хід глибоко прокладали

І лаштували там опочивальню—
Чотирьохкутню, темну і холодну..

А їх Каган, в убранні бойовому,
На пагорку, величній, нерухомий,
Сидів,—неначе пильно приглядався,
Як рід його і всі його піддані
Останній дім навік йому готують.
Фарбоване було його обличчя,
І руки й нігти рук, і золотими
Окрасами убрання пишне сяло.
У золоті і дорогім камінні
Була і зброя: меч, і лук, і стріли.
Стояла страва перед ним, і труники,
І амфори курилися навколо.
І сім жінок сиділи коло нього,
Фарбовані, як він, як він—у злоті.
За ними вряд каганові сини,
Мов явори гінкі, серпом стояли.
І всі дивилися, якувостаннє,
У подорож збираючись, Каган
Немов кріпить свої старечі сили
Отими стравами.

А далі хор

Красунь-дівчат, заквітчаних химерно,
Стояв, співав Каганові востаннє.
Співав про путь, далеку й небезпечну
У інший край, де інше сонце сяє,
Де вітер-тиховій перлові хвилі
І тирси мудрої, і трав незнаних
Гойда-жене в простори безбережні,
Де звір в лісах у непрохідних рище,
Золоторогий тур вночі пасеться,
І всі, хто вмер, живуть життям блаженним.
І ось готова вже нова могила.
Ведуть коня два джури чорнооких.
Вступа Каган в остроги золотії.

Руша... За ним ввесь рід. Співець на чолі.
«Дивись, то—предок твій співець словутній,
В похід останній виряжа Кагана»,—
Наставник мій мені говорить стиха.

І бачу я: співець смолянокудрий—
При боці меч, на плечах шкура барса —
У струни б'є на кобзі гучнодзвонній.
Іде, як лев, і голосно співає:

«Йде на захід сонце ясне,
Йде на захід сонце красне.,.

Полем чистим,

Прозорчистим

Йде що-дня—і погасає.

Ніч усе оповиває...

Та ніколи сонце ясне

Не погасне,

Не погасне!..

Діти сонця, діти божі,

Йдуть за сонцем, як хто може—

Полем чистим

І тернистим

Через гори, через ріки,

Крізь ліси і нетрі дикі.

Йдуть незмінно діти божі,

Хто як зможе,

Хто як зможе!..

О, блажен, чий меч і стріли

Бліскавиці золотили,

Хто удачу

Мав гарячу,

Хто носив у край ворожий

Бурю й грім і стріли божі!

Той, для кого славу піли

Божі стріли.

Божі стріли!

Ти, Кагане, був грозою!..
В тебе гнулись під ногою
Степ і гори,
Всі простори.
І за сонцем променистим
Підеш полем, полем чистим
Ти, як слід іти герою.
Скрізь—грозою,
Скрізь—грозою!..»

І ось прийшли і стали край могили,—
Увесь народ—і воїни і діти,
Жіночтво все. Зняли з коня Кагана
Старші сини і повели в могилу,
І жінку з ним, найкращу, наймолодшу,
Звели туди. Покірна темній долі,
Зійшла вона, безвладна, непритомна.
Але без сліз, жалю, без нарікань.

Знесли туди всі речі, що служили
Каганові в житті його земному.
Двох джур ввели і огиря баского,
Що з вихорем навзводи пускається.
І стихло все, немов перед грозою.

І враз, як грім, страшенній знявся галас,
І голос сурм, літаврів мідні сплески,—
Усе злилось в скажену бурю згуків.
Тоді, немов смерчем із місця знятий,
Найстарший син, тепер Каган великий,
Зійшов в могилу. З піхв меча добув
І вдарив ним в дзвінке тремтяче серце
Дружині батьковій... І потім джур
Серця мечем кривавим пронизав.
Упала та—в ногах свого Кагана,
А ті—в дверях, як личить жінці й слугам.
Тоді коня в ретиве вдарив серце,—
І кінь упав на східцях край могили.

І вийшов знов грізний Каган на сонце,
Блідий, як смерть, з безумними очима,
Підняв меча кривавого високо,—
І стихло все. «Іди в дорогу, тато!
В далеку путь іди тепер безпечно!..»
Сказав,— і знов заграли тужно сурми.
Посипалась сира земля в могилу.
І скоро виросла гора висока
Там, де ступив Каган у путь безвісну.

IV

«Летім!»—І ми знялись високо вгору
І попливли в повітрі осяйному.
Погожий день зібрав свої всі фарби,
Весь блиск і сяєво своє сліпуще,
І грав огнем і сипав гострі стріли,
Але не чув нічого я й не бачив.

«Твоя душа ще там, коло могили.
Забудь її. Тобі ще жити треба»,—
Промовив Дух.—«Не можу»,—я сказав,—
Того співця надхненного забути.
Він предок мій. Яке ж він мав ім'я?
Як жив і як скінчив земні блукання?
Скажи мені, учителю мій любий!»

Учителем назвав його я потай,
Як тільки стрів. І вчитель був він справжній.
І перед ним вклонявся я душею,
Але не смів розпитувати далі.
Знайоме щось, але давно забути,
Ввижалося в ньому мені неясно.
Обличчя мав довгасте він і смагле,
Орлиний ніс, великі чорні очі
І гострі вилиці. А рот пишався
Губою спіднею. Мав кучеряве
Волосся й бороду, і стан похилий.
І був сумний, неначе все вдивлявся

В йому відоме тільки, й більш ні кому.
Були на нім широкі чорні шати,
І голову вкривав такий же плащ.
Бреніло вже в моїй душі і ймення,
Та я не смів подумати про нього.

І рік він: «Чорний Ворон—так називали
В народах тім того співця-поета.
Співочий дух владав його душою,
І таїну від нього не ховали
Ні степ, що в млю пустив безвісні грані,
Ні сонце, що на землю сипле стріли,
І золото, і радість, і печалі,
Ні темна ніч, повита в таємниці,
Ні зорі тихі. І були покірні
Його перстам чутливим віщі струни,
Його пісням—серця людські і душі,
Його очам—ясні дівочі очі.
Великий дух в його душі містився,
І вік скінчив він од меча тирана».

Сказав, і наче по ясному небу
Пробігли хмари,—пронеслися думи
І спогади сумні по гордім чолі.
Але на мить одну. І знов продовжив
Оповідання Дух.

«Він смілість мав
Каганові сказати, що злоба—
Не сила, меч—не право, і мовчання—
Не мудрість. Людська кров—не брага п'яна...
«Побачимо!»—сказав тиран безумний,
І голову зрубав співцеві змаху.
Так вік скінчив, мій сину, Чорний Ворон.
Тепер літа душа його скорботна
Сkrізь чорним вороном. Тобі дав крила,
Як ти прохав його. Бо дух співочий,
Що у душі його колись містився,
Живе в тобі»...—«А де ж його могила?»—

«Нема її. Склювали круки тіло,
Кістки дощі розмили, і вітрами
Їх рознесло. Нема в співців могили.
Тирані мають їх...»

«О, Душе дивний!
Скажи ж мені, хто ти?..— я скрикнув тужно.
І жах скував мені уста і душу.
А він сказав: «Я— Данте Аліг'єрі».

Мов зляканий у пітьмі птах, жахливо
Хитнувся я. «О, не жахайся, сину!
Твоя душа моїй близька і люба,
І я прийшов тобі на поміч дружню,
Як ти благав про неї, безпорадний.
Так руку дав мені Віргілій дивний,
Коли блукав я в темних нетрях лісу
І барс, і лев, і лютая вовчиця
На верх гори, осяяної сонцем,
Мені у тьмі дорогу заступили.
Тепер летім на Острів Мертвих».

V

Грав океан, грізний і непривітний,
Як змій гремучий склистою лускою,—
Стальною хвилею. В його просторі
Насамоті, єдиний в виднозорі,
Скелястий острів маячив пустинний.
«Не підлітай до нього, друже, близько.
Там смерть живе. Живому небезпечно
Ступить туди. Тут людські скорбні душі
На перший час спиняються по смерті.
І тут вони усі свої жалі,
І суми й сліози— всі земні печалі—
Виплаکують»,— сказав.— І ми спинились
Над островом.

У кого стане сили
Усе списати і все розповісти,

Що діялось на острові сумному!..
Як стомлені пташки на океані
На шмат землі спускаються з повітря,
Щоб одпочити на нім по перельоті,
Так скелі ті, похмурі, непривітні,
Обсіли душі тих, що тільки вчора
Були ще людьми. Стільки горя й муки
Було в їх постатах, і стільки жаху!
І стільки в них було ще сподівання,
Що це не смерть, а тільки сон химерний!
Який відчай у тих в очах світився,
Що вже упевнились безповоротно,
Що це не—сон, а смерть!..

Не був я в силі
Пекучих сліз і стогону стримати,—
І плакав, плакав я, живий між мертвих.
«Не плач,—дивись!»—сказав мені учитель.
«Не можу я, не можу я дивитись!»
«Життя страшніш, а ти ж дививсь на нього».
«Живим усім на краще є надія,
А тут нема її, нема—й не буде!..»
«О, проклят час і проклята година,
Як понесла мене в утробі мати,
Як взнала я життя, не взнала щастя,
Узнала згаду, не нашла води!..
О, проклят ти, з ким душу й чисте тіло
Бруднила я, нечула і незряча!..
А ти, хто дав мені життя і душу
І кинув в ніч, на темне роздоріжжя,
О, будь і ти!..»

«О, хто це так ридає?»—
Я крикнув.—«Тихше, не жахай печали.
То жінщина—горить в огні розпуки.
Через огонь отой, жеруще-лютий,
Вона знайде утишення печали!—
З журбою рік мені наставник дивний.

«Своїх дітей на світ не випускала
Ця жінка. Труїла їх в утробі.
Страшним огнем безпечно жартувала,—
І він спалив її. Дивися далі».

Та я не міг дивитись, тільки слухав.

«Я ще спроможний був на світі жити...
О, нашо, смерте, вирвала так нагло
Мене жорстокою рукою з ниви,
Мов колос той нестиглий? Боже, боже!»

«Івасику! А знаєш, ми забули
Забити хід на голуб'ятню. Кішка
Полізе ввечері і голуб'ят
Подушить...»

Хто це? І немов назустріч
Промінню теплому ясного сонця,
Розкрив я очі.

Дві маленькі тіні,
Хлоп'ята двоє, на скалі сиділи,
Неначе пара пташенят, і очі
З ясною тugoю на грані світа,
Уставили: їм жалко голуб'ята!

«Тих двох пташок убив безумний злодій
Вночі. І ось вони тепер сумують.
І їхній сум вагу надмірну має». —
Я чую слово Вчителя і бачу
І жінчину нещасну, молоду ще,
І старця мудрого, й без ліку й краю
Нещасних душ. Бо всі вони нещасні.
Всі, стоячи і сидячи нерушні,
Глядять туди, де поза океаном
Жили колись. І в горі тягнуть руки
Туди, туди... А океан гремить,
І б'є й шумить, жене холодну хвилю.
Невість куди під небом млисто-сірим.

«І довго тут живуть оті нещасні?» —
«Аж поки сум і туга за життям

Земним не втихнє». — «А куди ж відціль
Вони ідуть?» — «Ідуть у світ безмежний,
На вічнеє життя безплотних духів.
Про нього я писав колись просторо.
Але летім до Острова Життя!»

VI

Востаннє глянув я на сірі скелі,
На тіні душ. «Прощайте, скоро й я
Приб'юсь до вас, на беріг непривітний!..»
Оці слова майнули в мене в думці,
Коли поплив од нас у безвість острів
І потонув у безмірі пустині.
Летіли ми, пливли мов вільні птахи:
Внизу — вода, вгорі — безодня сіра.
Там — гомін хвиль, а там — мовчання вічне.
І не було ніде душі живої.

Але що то?.. Димок хвілястий в'ється,
І од води пливе під темні хмари.
«То — пароплав.. Чого він тут шукає
В країні смерти?» — «Смілі мореходи
Нових земель шукають, а знаходять —
Дочасну смерть. Бо не пристане ввіки
До острова того ніхто живий.
Хто ж підпліве, — той з кораблем загине».—
«Летімо, одведім той пароплав.
Нехай пливе до інших берегів,
Там стрінє радість він, тут стрінє смерть!» —
Я скрикнув і схопив рукою руку
Поводиря мого. Та той відмовив:
«Даремна річ. Побачили вже землю
На кораблі, і раді, що — незнану.
Уже й ім'я їй нарекли: Надія.
Не верне їх тепер ніяка сила».

І справді, йшов на зустріч нам невпинно
Великий пароплав, і різав хвилю,

І із боків його два водомети,
Метали дві струї молочнобілі.
Гойдались пррапори на гордих щоглах.
По них признав я корабель британський.
На кораблі тому стояли люди
І в їх очах блакитносірих сяли
І мужня гордість, і безмірна радість,
Що на новій землі нога їх стане.

Та тільки нас минув дельфин залізний,
Мов хто з води його штовхнув угору,—
І пара й дим, і потім водограї
Знялися над ним, а він пірнув у воду.
Немов дельфин таки навсправді чорний.
Лизнула хвиля раз, лизнула вдруге,
Дихнув вітрець—і сліду не зосталось
На морі від людей, що цвіт надії
У їх серцях було вже розгоряється.

«Летім, летім!.. Не стій, не зупиняйся,
Бо час мина. Тобі ж багато треба
Побачити!..»

І ринулись, як буря,
В простори ми. Підбилися під хмари.
В тумані попливли, у ніч вступили.
І знову океан засяв під нами,
І острів мов поплив до нас назустріч—
Ясний, зелений.

VII

Тихо грали хвилі
На золотім піску, і безтурботно
Сміялося й манило в даліч синю,
Туди, де купчились жемчужно-білі
Бліскучі хмари, тихе, вільне море.
І острів ввесь купався у промінні,
Немов хлоп'ятко голе, безтурботне.
Росла трава по горах і долинах.

Цвіли квітки й безгрішними очами
Дивилися в ясні безодні неба.

І, мов метелики,—ввесь острів тихий
Ненарождені душі посідали.

Все діти, діточки безгрішні, чисті,
Все—ті, кого ми так ждемо тривожно;
Хто нам несе і радоці й утіху,

І смисл життя, й його вінки лаврові.

Ах, скільки їх було!.. Які прекрасні!..
Які веселі і які щасливі!..

Розцвів в усмішку мій сопутник хмурий,
І ласкою його засяли очі.

«Щоб тільки знов в руках своїх тримати
Таке малюсеньке, таке безвладне,

Таке безгрішне,—знов хотів я б жити,
Терпіти всі скорботи й муки,

Щоб тільки лиш таке мале гойдати,
Щоб бороду мою його ручатка

І пестили, і скубли!»—він промовив.—
«Такі були мої сини малими—

Піетро і Якопо. Як раділи

Ми з Джеммою, коли Антонію,

Дочку свою, у мителі купали.

Ходім на острів. Тут ходить безпечно!»

Ми йшли, а коло нас, і скрізь і всюди,
Були все діти, діти, тільки діти.

Ті гралися, а ті до нас злітались

І пестили суворі наші чола,

І в вуші нам щось стиха шепотіли.

Не міг я зрозуміть їх слів, їх мови,

А тільки чув, що вже підходять слози

І далі їх стримати я не в силі.

На землю сів і плакав я... Так плакав,
Що розтопив, здавалося, слозами

Ввесь камінь, всю vagу, що в серці сіла

За вік життя і так гнітила душу.

В сльозах моїх і жаль пекучий був
За втраченим моїм життям минулим
У боротьбі, в неправедних турботах,
В злобі й ненависті, в черствих рахун-
ках,—

Була і радість за життя прийдешнє,
Що стільки душ йому прекрасних дано
Прийняти в себе. Й радісним чуттям
Ущерть було у мене серце повне.

А діти гралися навколо коло мене,
І коло ніг моїх і на плечах,
І на моїй міцній похилій спині...

«Щасливий ти. Тобі ще не закрито
І воротя в життя, й його утіхи,
І сльози ці твої я розумію.
За них тобі багато ще проститься,
І прощено багато. А тепер
Летімо далі».—

І за руку взяв,
З землі підвів мене в повітря
Навчитель мій,—і знову полетіли
Ми вкупі, дві душі, дві тіні.

VIII

Й знову
Ми піднялись високо над землею.
І стали враз туманом білуватим.
І я спитав: «Учителю мій любий,
Куди ще знов ми летимо з тобою?»
Одмовив він: «Я мушу показати
Тобі тепер колосів світових
І велетнів людського роду».

Й разом
Обох нас вниз мов вихром вхопило.
Як голуби, угору крила знявши,
Крізь хмари ми спустилися на гору.

І та гора була покрита снігом,
Що нічия од віку ще ніколи
Його нога людськая не топтала.

Стояв на тій горі величній храм
Суворий, він здіймавсь високо вгору.
А круг нього ряди колон холодні,
Мов вартові німі його спокою,
Стояли скрізь. І тридцять три ступені
Вели в той храм. І на дверях у нього
Таємний напис був: Aeternitas.

І мовив тут Учитель мій до мене:
«Ти бачиш храм? Це—пантеон народів.
Іди в мій слід!» І тільки що рукою
Торкнувся він дверей різблянокутих,
Ті двері враз без гуку одчинились,
І ми ввійшли у храм велично-строгий.

Там коло стін, із краю в край, стояли
В німіх рядах статуї мармурові.
І я почув: «Отут усі народи,
Які були коли на білім світі.
Статуї їх отут на віки вічні
Поставлено».

І холод таємниці
Мене обняв. І затремтів увесь
Од жаху я, і вкупі—здивування.
За руку взяв мене благий Учитель:
«Іди й дивись!»—промовив він.

І ми пішли. Незрушними рядами
Ті велетні химерно-невичайні
Стояли скрізь, кряжисті, череваті,
Розставивши незgrabно ноги й руки,
Оброслі шерстю, без сліда одежі,
Обличчями ж страшливі невимовно.

«Хто це такі?»—Учителя спитався.
«Титани ці—прападіди народів,
Що людьми потім стали називатись.

Ще звір у них сильніший од людини,
Та вже позначив їх природи геній,
І в черепах у них уже майнула
Безсмертна мисль».

І справді, щось подібне
До мислі я, вдивившись в їх обличчя,
Побачив. Та була та мисль неясна,
Мов смутний сон.

І далі ми пішли.
Усе такі ж стояли вряд титани.
І тільки їх обличчя одріжнялись:
Все більш вони скидалися на людські.
Стояли всі вони, немов живії.
І дивно бачити мені було
Родів минулих прадідів страшних.
Були вони дебелі і могутні,
І ікли в них з-під вусів виглядали...

І мовив я: «Учителю благий мій,
Веди мене до більш на нас подібних.
Бо дивлячись на ці страшні потвори,
Моя душа від жаху й суму в'яне:
Здається їй—нема нічого в людях
Одмінного від звіря лісового».
І тихая усмішка промайнула
У нього на устах і їх зогріла:
«І звірі всі, і людський рід, і гади,
Рослини всі, і море, й скелі, й хмари—
Усе то діти матери-природи.
Але ходім». Узяв мене за руку
І в другий край повів німого храму.

І кожен згук од нашої ходи
У всіх кінцях у храмі одгукався,
Немов то нам статуй всі гукали:
Чого прийшли до нас у царство тиші,
І чом турбуєте наш мертвий спокій?..

«Дивись тепер»,—сказав мені Учитель.
Поглянув я, і дух мій занімів.

Немов боги, прекрасні і величні,
Стояли тут стрункі статуї.
Одні в легкій одежі мармуровій,—
Такій, що вітер тільки повійни,
Вона, мов шовк, зашелестить, здавалось.
А другі—зовсім як родила мати.
Були вони вродливі і могутні,
І гостра мисль у їх очах світилась.
Високі чола думи повивали,
Глибокі, як безодня океана,
Мов день весни блискучої—ясні.

Пізnav я в них днедавніх асиріян,
Пізnav синів Єгипта прямоносих,
І Вавилона й Греції, і Рима
Я опізнав прекрасній статуї.

І я стояв і милувався ними,
Коли мого плеча рука торкнулась,
І рік Наставник мій: «Мина година.
Багато нам ще треба повидати,
Летіти треба в іншій місця.
Ходім одвідціль». Та його за руку
Я ухопив з нестриманим благанням:
«А мій нарід? Невже я не побачу
Його у цім всесвітнім пантеоні?..»—
«Того тобі не дано»,—він одрік.
Але я впав навколішки з благанням
І теплими слізами оросив
Його десницю, і гукнув він гучно:
«Гей, де ви, де, майбутній народи?»

Неначе грім, загоготов у храмі
Той поклик смілий, і далеко десь
Озвались голоси: «Ми тут, провидче!»

За руку взяв мене Учитель знов.
«Ходім»,—сказав,—зосталася хвилина».

Та ми вже не пішли, а полетіли
В той храму край, де голоси озвались.

Стояли й там в струнких рядах статуї,
Але мов недороблені були.

В одних ще тільки-тільки визначались
Велике черево і руки й ноги,
Виразно в других спина видавалась
Із скелі мармурової, а там
Уже вся постать з груди виступала,
І не було ще тільки лиш обличчя.

«Шукай отут!»—сказав мені Учитель.
І показав рукою на статуї,
Що ледве на людей скидатись стали.
«Оце слов'янщина». І бистрим оком
Обвів статуї я, і не знайшов
Статуї рідного свого народу.

«Нема її!»—я простогнав. Але
В ту саму мить всім тілом я здригнувся:
Побачив разом три статуї я,
Що мов зрослись. Одна із них скидалась
На білого ведмедя, а другая—
На пень, оброслий мохом—пень трухлявий,
Така була убога тая постать.
А третя—дебела, черевата,
З могутніми плечима і руками,
Що мов чепіги велетенські плуга
От-от збиралися у землю врітись,—
Була без голови...

І сумом стислось
З жалю у мене серце, і слозами
Затимились очі враз. «Без голови!..
Сліпа, стихійна сила,—і ні краплі,
Ні крихти мозку!..»

Я не чув за слізьми,
Як вийшли ми із храму. І коли
Мені дмухнув в обличчя вільний вітер

І слози осушив, побачив я,
Що знов ми летимо понад землею.
Вгорі нависли хмари. Падав сніг...
І зараз же під нами в тихий дощ
Перекидався і летів на землю
Брильянтами ясними... Та мене
Вже не цікавило ніщо: стояла
Перед очима тая безголова
Статуя рідного моого народу.

IX

«Багато ще б побачити ти міг,
Та час, тобі призначений, минає,
І духом ти на силах піду pav.
Тепер востаннє що б хотів ти бачить?»
Спитав мене великий флорентієць
І в очі глянув так мені приязно
І глибоко, що я, як син до батька,
Сказав з благанням: «Я хотів би бачить
Кінець землі». — «Кінця землі не буде,
А буде лиш кінець всьому живому—
Тому, що бачимо тепер на ній.
Матерія не вмре, а другі форми
Їй Дух Життя надасть, і буде жити
На ній в нових незнаних нам істотах.
Нема живому смерти і кінця,
Як і нема йому ніде початку.
Але тепер держись за мене міцно.
Ми здійmemось в безмірну височінь».

Вхопив я Вчителя за ліву руку,
А він, мов меч, десницю вгору звів,—
І ми полинули, немов стріла
З тугого луку, пущена міцною
Рукою в око вічного зеніту.
Полотна хмар зосталися під нами,
І вся земля немов в безодню впала.

Не був то день, і ніч то не була:
Горіли сонця всі, і сяли зорі,
І небо в шар єдиний обернулось—
Без обріїв і бігунів, без ліній,
Без краю і початку!

«Космос вічний

Тепер ти бачиш». — «Де ж земля?» — «Внизу
Під нами». — «Там усюди небо». —
«А в небі і земля, мов порошинка,
Пливе туди, куди Життя Дух каже.

Але поглянь туди, у ту країну,
Що бачиш ти?» — «Я бачу: сонце гасне...»
«То наше сонце». — «Бачу ще неясно,
Але ясніш чим далі, як світило
Нове горіти почина...» — «Комета
Ото нова в систему нашу входить.
Terrible — ім'я їй буде людьми дано.
І налетить вона на нашу землю,
І спалить все, що є на ній живого».

І тільки він сказав слова пророчі,
Як полум'ям взялася враз комета,
І потонули в нім усі світила.
А потім знов вона такою стала,
Як і була, і лиш зеленкувата
Її коса неначе довша стала.
Немов наїлася й повеселіла
Небесна фурія.

«Кінець кінців», —

Я проказав, пригнічений, безтязмний.
«На віщо ж людський рід живе, працює,
І мисль виковує в вогні науки?
Збира знання, плекає ідеали,—
Коли усе загинуті повинно?..»
«Бо в тім — життя. В житті ж все людське щастя,
І альфа і омега існування
Усіх, з землі хто встав і в землю піде».—

«А дух?»—«І дух одійде до того,
Хто дав його і знов до себе візьме».

На висоті стояв я нерухомий,
Мов Дух скорботний над своїм творінням,
Зруйнованим всевладною рукою.
І не було в душі моїй бажання
Іти в життя, його терпіти муки,
І радоші збирать, неначе сльози,
Що їх буття веселка розцвічає.

«Летімо вниз! Летімо у могилу
Мою земну. Я хочу їй віддати
І всі жалі безсмертної душі,
І всі земні невиплакані сльози!»—
Промовив я. І важко полетіли
Ми вниз, немов два демони суворі,
Обоє—мовчазні, обоє—темні.

І тільки вже, як до землі спускались,
Отверз уста Наставник мій і мовив:
«Не мудрість, сине мій, а гіркота
Із уст твоїх оті слова зірвала.
Не можем ми безсмертної душі
До смертного приковувати тіла.
Не може і душа безсмертна жити
Довіку тим, що смертне і дочасне.
Земні шляхи твої ще не скінчились,
Того тобі вони такі принадні,
Як кожна річ, що їй кінця не знаєм.
На дереві життя ти—плід неспілій,
Тому і держишся за нього міцно.
А прийде час—покинеш непомітно
І вітку рідну, і сад барвистий».

Я чув, що правду каже Вчитель мудрий,
І мовчки стис його холодну руку.
А вже й земля прослалася під нами
Єдвабом сірим і немов манила
Ступить на неї.

X

«Тут тебе покину.

Іди в життя. Кінчай шляхи земні,
І пам'ятай, що чув і що побачив.
Прощай! В свій час ми стрінemoся знову!»—
Сказав і зник, мов сон, Наставник дивний,
І я зостався сам над полем млиstim.

Легким зусиллям криля вниз спустився,
На землю став і мов зі сну прокинувсь.
Ту саму мить над головою в мене
Піdnіssя ворон і поплив над степом.
«О, вороне!»—я крикнув.—«Повертаю
Тобі я вільні крила!..» І здаля
Він обізвався: «Кров!..» І зразу згинув,
Немов розплівсь у млистому повітрі.
«Так, кров твоя тече у мене в жилах.
Те смутно чув я з давнього дитинства!».

Спускалась ніч. Шляхи в сутінку mrіli
Горів огонь далеко десь у полі.
А я пішов дорогою своєю
Туди, де син лежав мій у хворобі,
І де життя свої снувало сіті,
Химерні сіті—край безодні.

1907--1917

Херсон

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПРИМІТКИ ДО VII ТОМУ

Різні поезії. Уперше видруковано у збірці поезій «М. Чернявський. Зорі» Київ. 1903; Рибка (6), Пісні предків (7), Після похорону (8), Відповідь співця (9), Сон (12), В голодний рік. (14), Як все нікчемне наше щоденне (16), Вечірня дума (17), Хто душу неситу та заздрісну має (19), Пташка (20), В діброві (22), Іх двоє зійшлося (27), Важко, не стрінувши в людях привіту (28), В далекому небі (32), Став (33) Шпаки прилетіли (Весна напливає) (33), В бору (34), Кайдани (36), Ялинка (39), Я жив свій вік без захоти (44), Кохання (56).—Рідний край (8), Дніпровські пороги (23)—друковано в читанці С. Черкасенка.—Стояли хмари над горою (50). О, як жадав з дитинства я (54), О, срібні хмари (54), Як метеорик полохливий (59)—«На вічну пам'ять Котляревському» Київ, 1904.—Пан та ратай (53)—«Літературний збірник, зложений на спомин Олександра Кониського». Київ, 1903.—Тихо-тихо, непомітно (57), Зламана лілея (Лілея) (65)—«Багаття», Одеса, 1905.—Легенда Сокола (68)—«З потоку життя». Херсон, 1905.—Добра вість, мов пташка з раю (59)—«Вісник Т-ва Українська Хата» в Херсоні, 1917.—Під хуртовину (62)—«Нова Рада» Український літературний альманах. 1908.

Решта поезій друкується вперше в цьому виданні.

Був у мене сад таємний. Був у мене сад таємний (72)—«З-над хмар і долин». Альманах Одеса, 1903.—Сон (75), О, дай мені, музо, хоч краплю спокою (77)—«Зорі».

Решта поезій друкується вперше.

Зоряні руни. Під зорями (79) Де ти, о, боже? (80), Пісня ночі (81)—«Зорі».—Непримітний і убогий (80)—«Літературно-Науковий Вісник» 1900, IV.—Решта друкується вперше.

Живим і мертвим. П. О. Куліш (87).—На могилі П. О. Куліша (88)—«Щирі слози над могилою П. О. Куліша». Бахмут, 1899.—Решта друкується вперше.

По землях Сіверянських. Бідний Лазар (97)—«Літ.-Наук. Вісник» 1907, XII—В Кочубеєвім саду (100),

Батуринські руїни (101)—«Зорі».—Що Хмельницький прибав (101)—«Розвага», Український декламатор. Т. II. Київ, 1908.—Косар (104)—«Українська Муз». Київ, 1909.—Ратай (112)—«Нова Громада». 1906, XI.—Решта друкується вперше.

На родні мотиви. Ой, помалу, мій милесенький (127), Доля (128), Одна я на світі (133), Нива (137)—«Зорі».—Решта друкується вперше.

Поминки. Богданова інтродукція (155), Богданова слава (157), Суботівське подзвіння (187)—«На вічну пам'ять Котляревському» Київ, 1904.—Кінець Дорошенка «Українська Муз». Київ, 1909.—Полтавські втікачі «Рідний Край», 1906.—Решта друкується вперше.

Поеми. Кам'яна баба—«Зоря». Літ.-наук.-політ.-гром. ілюстр. місячник 1926, ч 20—Князь Сарматії—«Літер.-Наук. Вісник». 1908, VI.—З поеми «Чорний Ворон» видруковано VII-й розділ під назвою «Пантеон»—«Літер.-Наук. Вісник» 1909. II.—Решта друкується вперше.

М. Ч.

ЗМІСТ VII ТОМУ

Стор.

Різні поезії.	Стор.	
	1897	
З того часу, як пильним оком сина	5	
Встань зі мною, хто не- сплячий	6	
Рибка	6	
Пісні предків	7	
Після похорону	8	
Рідний край	8	
Відповідь співця	9	
Душі сирітство непригріте .	9	
О, небо ясне! Під тобою .	10	
Колись умру і я в свій час .	11	
Відповідь	12	
Сон	12	
Музика	13	
В далеку даль спливли ди- тинства роки	13	
У безодні наді мною	14	
В голодний рік	14	
	1898	
Як все нікчемне наше що- денне	16	
Вечірня дума	17	
Ти вмреш, не кинувши сліду	18	
О, постій, не лишай	18	
Хто душу неситу та за- здрісну має	19	
Монолог	19	
Пташка	20	
		Стор.
Погасли літа молодії	20	
З книги Баодаф	22	
В діброві	22	
Дніпровські пороги	23	
Буря	24	
В шинку	26	
Iх двоє зійшлося... Невидні і бідні	27	
В цю ніч, тиху і велебну .	27	
Важко, не стрінувші в лю- дях привіту	28	
В важкі часи я утікав . .	28	
Новорічний привіт	29	
Останній марш	30	
Сни	30	
В далекому небі	32	
	1899	
Став	33	
Шпаки прилетіли. Ладнайте шпаківні	33	
В бору	34	
Мужича доля	35	
Виходить місяць срібно- рогий	36	
Кайдани	36	
Не розсвіло, вже смеркає .	38	
Ялинка	39	
	1900	
Самсон окутий	41	
Я жив свій вік без захоти	44	
Долі	46	
Бахмут	48	

	Стор.		Стор.
1901			
Холодна кров рабів дала мені життя	50	Дзвенить мое серце обра- зою злою	74
Стояли хмари над горою .	50	Солодкий сон кохання .	74
З джерел таємних	51	Шкода щастя кипучого .	74
З-під млистого неба зри- вається сніг	51	Сон	75
Слов'янський заповіт . . .	52	Шукав я по світу незнаного цвіту	76
Пан та ратай	53	Один я мав, єдиний світ О, дай мені, музо, хо ^ч краплю спокою	77
О, як жадав з дитинства я .	54	О, він погас, огонь кохання...	77
О, срібні хмари!	54	Ти пливи, пливи, мій човне...	78
Небо, мертвє, холодне і чорне	55		
Коли дивлюсь в твої bla- kitні очі	55	З о р я н і р у н и .	
Козання	56	Вічною думою в небі дале- кому	79
Тихо-тихо, непомітно .	57	Під зорями	79
Вечірня пісня	58	«Де ти, о боже?» – син віку гукає	80
Як метелик полохливий .	59	Непримітний і убогий .	80
Над її алмазні очі	59	Пісня ночи	81
Добра вість, мов пташка з раю	59	Огні небес	82
З'єднала доля нас, впрягли в ярмо єдине	60	Тремтить огнем зеленкува- ти м	83
1902			
Нависла ніч	61	Ж и в и м і м е р т в и м .	
Не еллін я, а скіт північний	61	Відродження	84
Під хуртовину	62	Пушкіну	86
Прозорий затінок гаїв .	63	Лермонтову	87
Христос	63	П. О. Куліш	87
В житті у кожної людини	63	На могилі П. О. Куліша .	88
Любих душі твоїй	64	Ганні Барвінок	89
О, як скоро гаснуть мрії .	64	Слава	90
Зламана лілея	65	Три брати	91
Вечірня заграва жахтіла .	65	В крайні мертвих	93
В час, коли вгорі засвітиш	66		
Мертвє коло	67	По землях Сіве- рянських.	
Коли побачу я, як фертик- демагог	68	Чернігів	95
Легенда Сокола	68	Бідний Лазар	97
Був у мене сад таємний...		На кладовищі	98
Був у мене сад таємний .	72	Луб і сосна	99
		В Кочубеєвім саду	100
		Що Хмельницький придбав	101

Стор.		Стор.	
Батуринські руїни	101	Нива	137
Косар	104	Комаріяда	139
Сосниця	106	Гультяй	141
Коваль Гуня	108	Чари	142
Став Скоропадського	109	Поминки.	
На варті життя	110	Пролог	144
Вороніж	111	Савур-могила	146
Ратай	112	Ушкали	147
В далечінь	113	Лиман	148
Філодендрон	114	Пан Черевань	149
Одиначка	117	Огненні коні	153
Зоряна втічака	118	Богданова інтродукція	155
Князь	119	Богданова слава	157
Перед портретами гетьманів	120	Смерть Хмельниченка	158
Епітафія П. О. Кулішеві	120	Суботівське подзвіння	163
Під небом осіннім самотно	120	Гетьманські дари	165
Мрії	121	Іванець Брюховецький	167
Скоро, скоро запакую	123	Кінець Дорошенка	168
Народні мотиви.			
Три квітки	124	Отаман Мережа	172
Сон	125	Полтавські втікачі	174
Зірница	126	Батуринська весна	178
Дунай	127	Поеми.	
Ой, помалу, мій милесенький	127	Черница	180
Доля	128	Кам'яна баба	182
Ой, у темнім гаї	129	Принцеса Мрія	187
Марусенька	129	Князь Сарматії	193
В дібріві	131	Чорний Ворон	224
Левенець	132	Бібліографічні примітки до VII-го тому	
Одна я на світі	133	251	
Жінка	134	Зміст VII-го тому	253
Туман	134		
Літа	135		
Харпак	136		

Ціна 1 крб. 50 к.

P



КООПЕРАТИВНЕ
ВИДАВНИЦТВО РУХ
Харків, вул. 1 го Травня, 10/11
Tel. 29-84.